

Vissers en ventjagers

De visserij van Middelharnis gedurende de achttiende eeuw

Masterscriptie voor de opleiding Maritieme Geschiedenis
aan de Universiteit Leiden.

Begeleidend docent: prof. dr. H.J. den Heijer

Marco Kuiper
s 0322903

Universiteit Leiden

Vissers en ventjagers

De visserij van Middelharnis gedurende de achttiende eeuw

Marco Kuiper
m.c.kuiper@umail.leidenuniv.nl

MA-eindschiptie
Maritieme Geschiedenis
Universiteit Leiden

10 juni 2011

Foto voorzijde: Een gaffelschuit op het water. Detail uit een tekening van Hendrik Kobell uit 1770, origineel in het Scheepvaartmuseum te Amsterdam.

Gebruikte aanduidingen voor archiefstukken

SGO, GAMi	Archiefstukken uit het gemeentearchief van Middelharnis (Streekarchief Goeree-Overflakkee)
SGO, RAMi	Archiefstukken uit het rechterlijk archief van Middelharnis (Streekarchief Goeree-Overflakkee)
GAR, BNR	Archiefstuk uit het archief van de familie Kolff (Gemeentearchief Rotterdam)
NA, College van de Grote Visserij	Archiefstuk uit het archief van het College van de Grote Visserij (Nationaal Archief)
SAB, ARC0001	Archiefstuk uit het archief van het Stadsbestuur van Breda (Stadsarchief Breda)

Op pagina 71 en 72 vindt u een volledig overzicht van de gebruikte archiefstukken

Inhoudsopgave

Verantwoording van afbeeldingen	pag. 1
Inleiding	pag. 2
Hoofdstuk 1: Het dorp en de visserij	pag. 9
<i>Het aantal vissers</i>	pag. 9
<i>Scheepsmakerijen</i>	pag. 12
<i>De haven</i>	pag. 14
<i>De visafslag</i>	pag. 16
<i>Contacten met het College van de Grote Visserij</i>	pag. 20
Hoofdstuk 2: Schepen en vis	pag. 23
<i>De schepen</i>	pag. 23
<i>Kabeljauw en tarbot</i>	pag. 24
<i>Het aas</i>	pag. 27
Hoofdstuk 3: Handel naar Brabant en Vlaanderen	pag. 30
<i>De ventjagers</i>	pag. 30
<i>Strijd om de gunst van de ventjagers</i>	pag. 32
<i>Conflict met Antwerpen</i>	pag. 35
<i>Conflict met de Admiraliteit van Zeeland</i>	pag. 39
<i>Zeeuwse paspoorten</i>	pag. 41
<i>Veere</i>	pag. 45
<i>Conflict met de Admiraliteit op de Maas</i>	pag. 47
Hoofdstuk 4: Contacten met Engeland	pag. 49
<i>Eerste tarbotcrisis: 1763-1765</i>	pag. 49
<i>Tweede tarbotcrisis: 1785-1786</i>	pag. 52
<i>De Vierde Engelse Oorlog</i>	pag. 58
Conclusie	pag. 61
Suggesties voor vervolgonderzoek	pag. 64
Bijlage 1: <i>'De geschiedenis van de visserij te Middelharnis'</i> door J. Verseput	pag. 66
Bijlage 2: Overzicht pachters visafslag en de betaalde pachtsummen	pag. 67
Bijlage 3: Fragment <i>Groninger Courant</i> , 2 mei 1786	pag. 70
Lijst van archivalia	pag. 71
Lijst van overige gebruikte bronnen	pag. 73
Literatuurlijst	pag. 74

Verantwoording van afbeeldingen

- De foto's op pagina 18, pagina 32, pagina 34, pagina 37 en pagina 41 zijn 'eigen' foto's.
- De kaart op pagina 8 werd in 1748 door Isaak Tirion gemaakt, en is afkomstig uit het Streekarchief Goeree-Overflakkee.
- De kaarten op pagina 12 en pagina 29 zijn zelf bewerkte kaarten.
- De kaarten op pagina 13 en pagina 50 zijn bewerkte kaarten uit Google Earth.
- De afbeeldingen op pagina 14, pagina 25 en pagina 57 zijn afkomstig uit het Streekarchief Goeree-Overflakkee.
- De afbeeldingen op pagina 23 en 24 zijn ontleend aan J. Ploeg, *Bezanen en gaffelaars* (Emmen 2008).
- De afbeelding op pagina 27 is ontleend aan P.J.M. Martens, *Schokkermannen en bootvissers* (Tilburg 1999).
- De kaart op pagina 35 is afkomstig uit J. Blaeu, *Atlas maior of 1665. De Lage Landen* (Kerkdriel 2006).
- De afbeeldingen op de voorpagina, pagina 31 en pagina 59 zijn gevonden via de website www.maritiemdigitaal.nl, geraadpleegd op 8 juni 2011.
- De afbeeldingen op pagina 44 en pagina 53 zijn afkomstig van de website www.kolff.nl, de website van de familie Kolff, geraadpleegd op 8 juni 2011.

Inleiding

In deze studie zal de visserij in Middelharnis gedurende de achttiende eeuw centraal staan. Dit onderwerp komt voort uit een eerdere scriptie¹ waarin de visserij in Middelharnis gedurende de Franse tijd onderzocht werd. Eén van de conclusies van dit onderzoek was dat de Franse periode weliswaar een zware slag toebracht aan de visserij, ook voor 1795 moesten er al problemen geweest zijn. Zo had Middelharnis bijvoorbeeld te maken met de voortdurende verzanding van de haven. Landelijk gezien was de situatie al niet veel beter², de historicus Kranenburg concludeerde zelfs dat de Nederlandse zeevisserij in 1795 “een noodlijdend bedrijf was, dat zich slechts met overheidssteun kon staande houden”.³ Met slechts beperkte informatie over de situatie gedurende de achttiende eeuw, wierp de vraag zich op hoe de situatie in Middelharnis nu eigenlijk was. Hoe ontwikkelde de visserij zich gedurende de achttiende eeuw?

In deze scriptie zal onderzocht worden hoe groot het belang van de visserij gedurende de achttiende eeuw voor Middelharnis was. Welke rol speelde de visserij in het dorp, hoeveel schepen waren er en van welk type? Welke vissoorten werden er gevangen? Wat voor rol speelde de visafslag van Middelharnis? Welke bedreigingen waren er voor de visserij? Hoe verliep bijvoorbeeld de handel naar Brabant, en die naar Engeland? En wat voor invloed had de Vierde Engelse oorlog?

In deze inleiding zal een overzicht gegeven worden van literatuur die van belang is voor dit onderzoek naar de achttiende-eeuwse visserij in Middelharnis. Ook zal een kort beeld geschetst worden van het archiefmateriaal wat voor deze studie voor handen is.

Qua literatuur is voor dit onderwerp natuurlijk allereerst literatuur over de visserij van Middelharnis zelf van belang. Ook literatuur over de Nederlandse visserij tijdens de achttiende eeuw is relevant omdat daarmee de ontwikkelingen in Middelharnis in een groter kader geplaatst kunnen worden. Daarnaast zijn ook bronnen met betrekking tot de algemene geschiedenis van Middelharnis bruikbaar voor dit onderzoek, om te ontdekken wat het belang van de visserij was voor het dorp.

De visserij in Middelharnis

Om met het eerste onderwerp te beginnen, over de geschiedenis van de visserij in Middelharnis, is weinig materiaal beschikbaar. Het eerste boek over dit onderwerp verschijnt in 1894. *De vischafslag van Middelharnis 1597-1856 met de desbetreffende ordonnantiën, keuren, ampliatiën, octrooien, contracten enz., verzameld uit het archief der gemeente*⁴ werd geschreven door Ulbo. J. Mijs, destijds burgemeester van Middelharnis. Mijs bespreekt hierin uitvoerig de geschiedenis van de visafslag van Middelharnis en de uitzonderlijke positie die de afslag had. Het hele Haringvliet werd toentertijd namelijk tot het domein van de visafslag van Middelharnis gerekend, en alle vishandel die daar plaatsvond moest dus via deze visafslag lopen. Uit het boek wordt duidelijk dat de visserij lange tijd erg belangrijk was voor het dorp.

¹ M. Kuiper, *De visserij van Middelharnis tijdens de Franse Tijd* (BA-scriptie Vaderlandse Geschiedenis Universiteit Leiden, 2009)

² A. Beaujon, *Overzicht der geschiedenis van de Nederlandse zeevisscherijen* (Leiden 1885) p. 175

³ H.A.H.K. Kranenburg, *De zeevisscherij van Holland in den tijd der Republiek* (Amsterdam 1946) p. 216

⁴ Ulbo J. Mijs, *De vischafslag van Middelharnis 1597-1856 met de desbetreffende ordonnantiën, keuren, ampliatiën, octrooien, contracten enz., verzameld uit het archief der gemeente* (Sommelsdijk 1894)

Achterin het boek van Mijs bevinden zich nog een heel aantal uitgetypte archiefstukken die uitermate handig zijn voor onderzoek. Bij deze stukken moet bijvoorbeeld gedacht worden aan bepalingen die door het gemeentebestuur van Middelharnis zijn opgesteld met betrekking tot de visafslag, en de akte waarmee Middelharnis de visafslag van Hellevoetsluis 'overneemt'. Ook bijlage 2 bij deze studie is ontleend aan 'De Vischafslag'. Naast zijn boek over de visafslag schreef Mijs overigens nog een boek over de geschiedenis van Middelharnis.⁵

In 1982 publiceert J. Verseput een boekje getiteld *Van visschershaven naar jachthaven: geschiedenis van de haven van Middelharnis*.⁶ Het boekje is voor deze studie bruikbaar, en ook voor het verkrijgen van verdere informatie over de haven van Middelharnis is het geschikt. In deze studie kan de haven namelijk slechts beperkt besproken worden. Verseput gaat in het boekje in op alle veranderingen die de haven van Middelharnis in de achttiende eeuw ondergaat. Zo wordt de haven in 1759 dwars door een, voor de oude haven opgekomen, zandbank doorgetrokken vanwege het economische belang van de haven. De vissers zijn in *Van visschershaven naar Jachthaven* niet het onderwerp van Verseput, maar ze komen zo nu en dan wel aan bod.

Verseput hield zich al eerder bezig met de geschiedenis van de visserij in Middelharnis. Zo schreef hij in 1948 een artikel getiteld *Ongeregelheden te Middelharnis in het jaar 1809*⁷, waarin hij ingaat op een vissersoproer wat er in 1809 in Middelharnis plaatsvindt. In een ander artikel getiteld *Enkele grepen uit de geschiedenis van de visserij van Middelharnis in de periode van het bestaan van de visafslag*⁸ uit 1970 behandelt Verseput vooral de geschiedenis van de visafslag in Middelharnis waarbij hij ook uitstapjes maakt naar de geschiedenis van de visserij.

In 1999 is *Schokkermannen en bootvissers: de ankerkuilvisserij op Hollands Diep en Haringvliet*⁹ van P.J.M. Martens verschenen. Hoewel de ankerkuilvisserij die Martens beschrijft vooral beoefend werd vanuit Brabantse plaatsen als Moerdijk en niet vanuit Middelharnis, geeft Martens wel een beeld van de 'omgeving' van Middelharnis. Verder biedt Martens een korte schets van de handel in vis richting Antwerpen. Ook vis uit Middelharnis werd in de richting van die stad verhandeld.

Een prachtig boek voor informatie over de vissersschepen uit Middelharnis is het recent verschenen *Bezanen en gaffelaars* van J. Ploeg.¹⁰ Het boek richt zich op de schepen uit *het Overmaas* waarmee vissersplaatsen op de Zuid-Hollandse eilanden – zoals Middelharnis, Zwartewaal en Pernis – worden bedoeld. Allereerst wordt een korte historische inleiding over de thuishavens van de schepen en de geschiedenis van de visserij aldaar gegeven. Hierna richt het boek zich op de schepen zelf en de destijds gangbare visserijtechnieken. De vissersschepen worden door Ploeg ontleed en door middel van tekeningen wordt duidelijk gemaakt hoe één en ander in elkaar zat.

⁵Ulbo J. Mijs, *Eenige bladzijden uit de geschiedenis van Middelharnis* (Sommelsdijk 1895)

⁶J. Verseput, *Van visschershaven naar jachthaven* (Middelharnis 1982)

⁷J. Verseput, 'Ongeregelheden te Middelharnis in het jaar 1809' in *Historia: maandschrift voor geschiedenis en kunstgeschiedenis* Vol. 13 (1948) p.p. 277-285

⁸J. Verseput, 'Enkele grepen uit de geschiedenis van de visserij van Middelharnis in de periode van het bestaan van de visafslag' in *Mededelingen van de Nederlandse Vereniging voor Zeegeschiedenis* Vol. 21 (1970) p.p. 5-16

⁹P.J.M. Martens, *Schokkermannen en bootvissers: de ankerkuilvisserij op Hollands Diep en Haringvliet* (Tilburg 1999)

¹⁰J. Ploeg, *Bezanen en gaffelaars. Schepen van 't Overmaas, visschuiten van de Zuid-Hollandse eilanden uit de jaren 1600 – 1850* (Emmen 2008)

Het leuke van Ploeg is dat hij ook afbeeldingen van (modellen van) schepen heeft opgenomen, waardoor de lezer er zich een beeld van kan vormen. Ook de verklarende woordenlijsten, onder andere die over visserijtechnieken, zijn zeer bruikbaar. In het geval van de visserijtechnieken maakt Ploeg bovendien wederom met behulp van tekeningen zijn verhaal duidelijk. Ploeg schreef al eerder¹¹ over de vissersschepen uit Middelharnis en omstreken. Na zijn dood bewerkte een tweekoppige redactie deze *reader* tot een boek. Weliswaar zullen de vissersschepen ook in deze studie, in hoofdstuk 2, aan bod komen, voor meer en uitgebreidere informatie is *Bezanen en gaffelaars* zeer aan te raden.

Visserijgeschiedenis

Over de geschiedenis van de visserij in Nederland is redelijk wat literatuur. Veel hiervan is echter niet relevant voor dit onderzoek omdat een groot gedeelte van de literatuur zich richt op de haringvisserij en de walvisvaart, twee visserijtypes die in Middelharnis niet beoefend werden. Zeker over de haringvisserij – die natuurlijk lange tijd belangrijk was voor Nederland – is veel geschreven, over de in Middelharnis bedreven ‘kustvisserij’ echter veel minder.

Eén van de weinige boeken waarin voor deze studie bruikbare informatie te vinden is, is *Overzicht der geschiedenis van de Nederlandsche zeevisserijen*¹² van A. Beaujon. Het boek van Beaujon is een echte klassieker onder visserijhistorici en wordt in vrijwel iedere visserijstudie aangehaald. Hoewel Beaujon in zijn voorwoord aangeeft onder andere vanwege tijdsdruk geen volledig beeld te kunnen geven is zijn boek – en, voor deze studie, dan vooral het deel wat handelt over de Nederlandse visserij ten tijde van de Republiek – geschikt als overzichtswerk. Binnen het deel over de periode van de Republiek splitst Beaujon zijn verhaal op in hoofdstukken over de verschillende vormen van visserij. Zo is er een apart hoofdstuk over de *Hoekwantvisserij*, een categorie waar Beaujon ook de visserij in Middelharnis onder zou hebben geschaard, hoewel hij het dorp niet noemt.

Het boek *De zeevisserij van Holland in den tijd der Republiek*¹³ van H. Kranenburg – net als het boek van Beaujon een klassieker – kan dienen om te bezien hoe de situatie in Middelharnis in de achttiende eeuw zich verhield tot die elders in het land. Hierbij moet echter wel worden opgemerkt dat Kranenburg zich officieel richt op de zeevisserij, waar de visserij in Middelharnis onder de kustvisserij valt. Het boek is voor dit onderzoek dan ook nauwelijks gebruikt, hoewel het wel wat bruikbare informatie bevat. Zo schrijft Kranenburg over de concurrentie van de kustvisserij voor de zeevisserij (deze moest volgens hem niet onderschat worden). Ook wordt aandacht geschonken aan de mogelijkheden en onmogelijkheden van het transport van verse vis, al dan niet met bunschepen. Uiteraard hadden de vissers uit Middelharnis hier ook mee te maken.

In het standaardwerk van de Nederlandse maritieme geschiedenis, *Maritieme geschiedenis der Nederlanden*¹⁴, wordt ook kort aandacht besteed aan de kustvisserij. Hierbij wordt Middelharnis genoemd evenals het feit dat het dorp lange tijd het monopolie had op de aanvoer van vis via het Haringvliet.

¹¹ J. Ploeg, *Bezanen en gaffelaars, Schepen van 't Overmaas, visschuiten van de Zuid-Hollandse eilanden uit de jaren 1600 – 1850* (2000)

¹² Beaujon, *Overzicht der geschiedenis* (Leiden 1885)

¹³ Kranenburg, *De zeevisserij* (Amsterdam 1946)

¹⁴ F.J.A. Broeze ed., *Maritieme geschiedenis der Nederlanden deel 3* (Bussum 1977)

De focus van de auteur van het visserijhoofdstuk, L. Akveld, ligt echter heel sterk bij de haringvisserij, waardoor de bruikbaarheid van dit werk voor deze studie beperkt blijft.

Om snel een beeld te vormen van de Nederlandse visserijgeschiedenis is het artikel *Van aal tot zeewier*¹⁵ van Louis Sicking bruikbaar. Sicking richt zich vooral ook op de haringvisserij wat zijn belang voor deze studie beperkt. Interessant is wel het gedeelte wat hij wijdt aan de kustvisserij op kabeljauw en tarbot, waarbij hij ook Middelharnis weer noemt.

Een laatste artikel wat noemenswaardig is, is *In de wereld is niets volmaakt: de evolutie van de Zuid-Nederlandse visserij in relatie tot de Zeeuwse en Hollandse invoer tijdens de achttiende eeuw*¹⁶ van J. Parmentier. In het artikel schetst Parmentier de visserij in de Zuidelijke Nederlanden gedurende de achttiende eeuw. Hier had men lange tijd weinig visserij en als gevolg daarvan te weinig vis. Hierdoor moest veel vis geïmporteerd worden. Als de visserij in de Zuidelijke Nederlanden dan wel op gang komt worden er protectionistische maatregelen genomen om de prille visserij te beschermen tegen de goedkopere vis uit het Noorden. Toch worden deze regels op allerlei manieren ontweken. Het artikel is voor dit onderzoek waarschijnlijk van belang omdat ook de vissers uit Middelharnis vis leverden aan steden in de Zuidelijke Nederlanden (zoals Mechelen en Antwerpen). Het bood dan ook een aantal leuke aanvullingen voor dit onderzoek, zo lezen we bij Parmentier dat een flink aantal vissers uit Middelharnis in 1782 het Gentse poorterschap aanvaardt om op die wijze de gevolgen van de Vierde Engelse Oorlog te omzeilen.

De geschiedenis van Middelharnis

Over de algemene geschiedenis van Middelharnis in de achttiende eeuw zijn, net als over de visserij, weinig bronnen beschikbaar.

De eerste publicatie waaruit bruikbare gegevens zijn te halen dateert uit 1843. In dat jaar publiceert B. Boers zijn boek *Beschrijving van het eiland Goedereede en Overflakkee*, waarin hij ook een hoofdstuk wijdt aan het dorpje Middelharnis. Boers was zelf sinds 1830 predikant van de Hervormde Gemeente in Middelharnis, en wilde met zijn 'beschrijving' "eene geschikte handleiding" voor het geschiedenisonderwijs op Goeree-Overflakkee afleveren.¹⁷ Boers geeft in zijn boek een beschrijving van alle dorpen op Goedereede en Overflakkee, waarbij ook Middelharnis aan bod komt. Zo schrijft Boers dat Middelharnis rond 1750 ongeveer tweeduizend inwoners gehad moet hebben. Boers noemt de visserij, een zeer voorname bron van bestaan in Middelharnis. Hierbij benoemt hij ook de verschillende soorten visserij die de vissers gedurende het jaar ondernamen, zoals de plompteelt (eind augustus), de herfstteelt (eind oktober), de winterteelt en de tarbotsteelt. Opmerkelijk is dat Boers de visserij zeer uitvoerig bespreekt, terwijl hij andere bronnen van bestaan (zoals landbouw, wat wel kort genoemd wordt) verder onbesproken laat.

¹⁵ L. Sicking, 'Van aal tot zeewier' in *Hollanders en het water 2* (Hilversum 2007) p.p. 323-354

¹⁶ J. Parmentier, 'In de wereld is niets volmaakt: de evolutie van de Zuid-Nederlandse visserij in relatie tot de Zeeuwse en Hollandse invoer tijdens de achttiende eeuw' in *Archief: mededelingen van het Koninklijk Zeeuwsch genootschap der wetenschappen* (2003) p.p. 31-61

¹⁷ B. Boers, *Beschrijving van het eiland Goedereede en Overflakkee* (Sommelsdijk 1843), voorrede pag. VI

Ook J. Verseput schreef een boek over de algemene geschiedenis van Middelharnis, getiteld *Middelharnis, een eilandgemeente*.¹⁸ Het is slechts deels bruikbaar voor deze studie omdat het voor een groot gedeelte over Middelharnis in de negentiende en twintigste eeuw handelt. Verseput besteedt in dit boek echter ook aandacht aan de uitbreidingen die in de achttiende eeuw aan de haven worden gedaan, maar deze gegevens zijn ook uit zijn al eerder genoemde publicatie *Van vissershaven naar jachthaven* te halen. Verseput wijdt ook een hoofdstuk aan de visserij in Middelharnis, het gedeelte hiervan wat voor deze studie van belang is lijkt hij echter voornamelijk te ontleen aan *De vischafslag van Middelharnis* van Mijs.

*Het eiland Goeree-Overflakkee*¹⁹ uit 1984 van F. den Eerzamen is op Goeree-Overflakkee zelf wellicht wel het bekendste boek over de geschiedenis van het eiland. Voor deze studie is het boek echter niet erg bruikbaar omdat Den Eerzamen zich vooral richt op Goedereede en Ouddorp. Kritiek op Den Eerzamen is daarnaast dat hij verder geen bronvermeldingen gebruikt, mede omdat *Het eiland Goeree-Overflakkee* grotendeels bestaat uit opgeschreven *oral history* en herinneringen van de auteur.

Nu zal een kort beeld gegeven worden van het archiefmateriaal wat voor dit onderzoek gebruikt is. Allereerst zal een overzicht worden gegeven van het archiefmateriaal wat zich in het archief van Middelharnis in het Streekarchief Goeree-Overflakkee bevindt. Daarna zal nog een kort beeld geschetst worden van andere archiefstukken die van belang zijn.

Archiefstukken in Middelharnis

In het archief van Middelharnis zijn een aantal stukken, de nummers 398 – 430, die specifiek over de visserij gaan. Zo zijn er stukken betreffende de ventjagers. Hierbij bijvoorbeeld een contract uit 1734 waarin bepaald wordt dat zij alleen nog vis zullen betalen via het *comptoir*. Ook is er bijvoorbeeld een contract uit 1779 waarin men aangeeft geen vis te willen verkopen aan Engelsen. Er zijn stukken over de positie van de vissers tijdens de Vierde Engelse oorlog, waarin het gemeentebestuur van Middelharnis bijvoorbeeld uit de doeken doet hoe de vissers uit Middelharnis te lijden hadden onder de oorlogshandelingen.

Verder zijn er een aantal archiefstukken over de vishandel buiten het eiland. Zo zijn er aanschrijvingen van het stadsbestuur van Mechelen, wat zich qua aanvoer van vis achtergesteld voelt bij Antwerpen en Brussel. Ook is er correspondentie met het stadsbestuur van Breda met als doel de visexport richting die stad te stimuleren. Er is ook een grote verzameling brieven en andere stukken over de handel op Brabant en de hieraan gerelateerde conflicten met Antwerpen en de Admiraliteit van Zeeland. Ook zijn er een flink aantal brieven over de tarbothandel op Londen.

Naast bovengenoemde gecategoriseerde stukken zijn er ook een aantal losse stukken zoals een brief waarin een aantal vissers in Zwartewaal klagen dat zij te weinig geld hebben ontvangen van de visafslag in Middelharnis voor hun vangst schelvis en rog. Ook is er een contract tussen een aantal vissers en C. van der Vlucht betreffende de aanleg van een kweekvijver voor prikken, die als aas werden gebruikt bij de hoekwantvisserij. Een prachtig stuk is de lijst der vismaat: een afbeelding uit 1750 waarop de minimum afmetingen van verschillende vissoorten worden vermeld, een afbeelding hiervan vindt u op pagina 25 van deze studie.

¹⁸ J. Verseput, *Middelharnis, een eilandgemeente* (Middelharnis 1953)

¹⁹ F. Den Eerzamen, *Het eiland Goeree-Overflakkee: geschiedenis, volksleven, taal* (Middelharnis 1984)

Naast bovenstaande stukken die specifiek over de visserij en de vishandel gaan is er natuurlijk ook in andere archiefstukken informatie terug te vinden. De vissers komen bijvoorbeeld voor in de resolutieboeken van schout en schepenen. Zo wordt er in 1708 besloten om lantaarns te plaatsen bij de haven, op voorspraak van een aantal vissers en ventjagers. De namen van deze vissers en ventjagers worden hierbij vermeld. Ook komt de visserij uiteraard terug in de archiefstukken die handelen over de werkzaamheden aan de haven als deze een aantal keer dicht blijkt te slibben. Ook zijn er archiefstukken over de bebakening o.a. op het Haringvliet, waarover men contracten sloot met het College van de Grote Visserij.

Naast het gemeentearchief van Middelharnis bevat ook het rechterlijke archief van Middelharnis interessante stukken. Hierin zijn namelijk verkoopaktes van scheepsparten terug te vinden. Hieruit zijn allerlei gegevens af te leiden zoals de oorspronkelijke partnerhouder, het type schip, de naam van het schip, de naam van de kapitein, de koper van het part en uiteraard de prijs die betaald werd. Voor deze studie zijn deze gegevens vooral gebruikt om te bekijken welke scheepstypes vissers en ventjagers gebruikten, welke afmetingen deze hadden en hoe vaak er gebruikt werd gemaakt van bunschepen voor het transport van de vis.

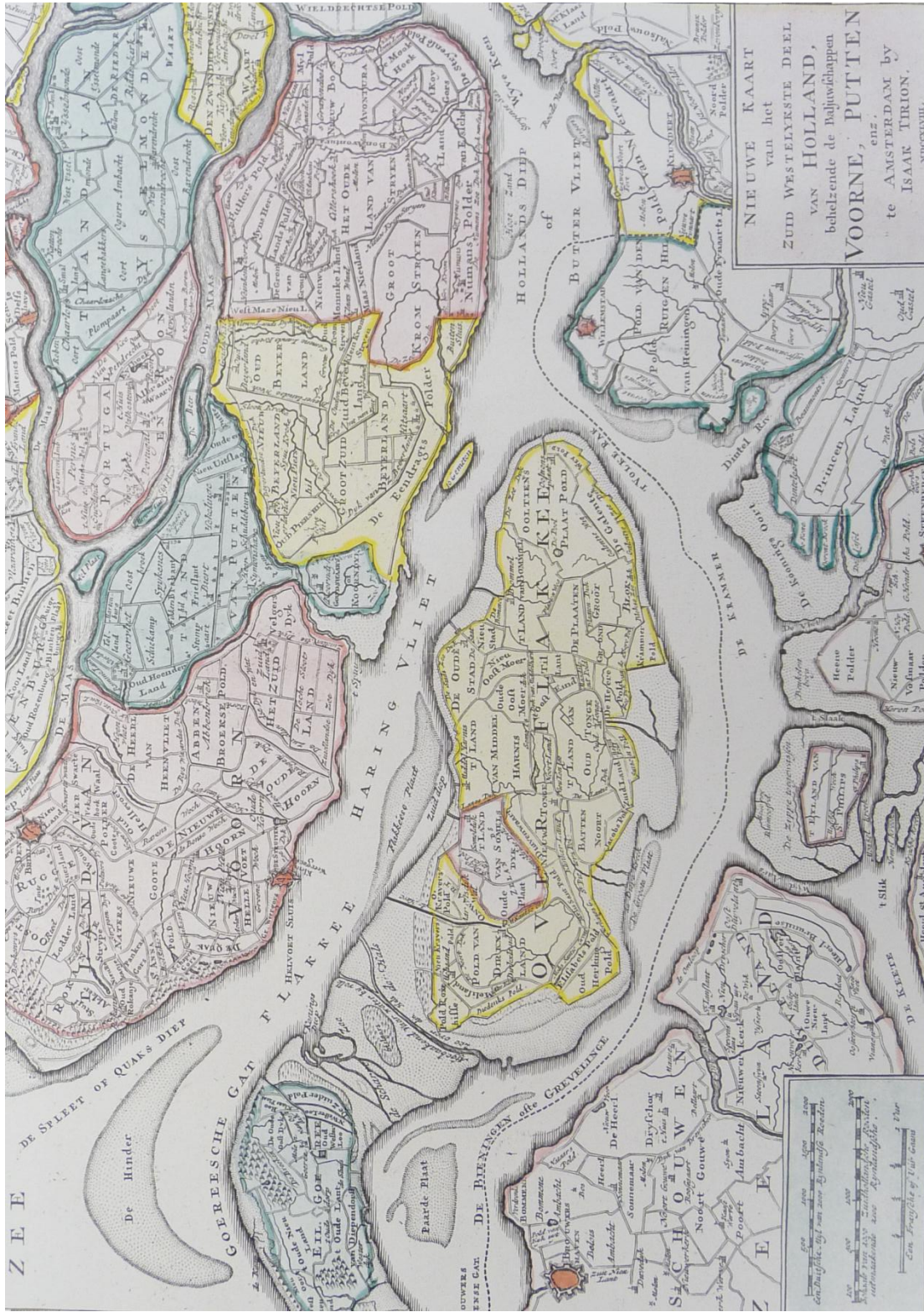
Overige archiefbronnen

Hoewel het archief van Middelharnis de primaire archiefbron was voor deze studie, zijn er weldegelijk ook andere archieven interessant voor dit onderzoek. Zo werd in het Stadsarchief Breda een brief afkomstig van het dorpsbestuur van Middelharnis gevonden, waarin werd ingegaan op de redenen van het wegblijven van Middelharnisse ventjagers uit die stad.

Daarnaast bood ook het stadsarchief van Rotterdam interessante informatie. In Rotterdam is namelijk het familiearchief van de familie Kolff gedeponereerd. Gedurende de achttiende eeuw bekleedde een tak van deze familie belangrijke posities in Middelharnis. In het familiearchief is een register van leningen verstrekt door Adrianus Quirinius Kolff terug te vinden. In dit boekje maakt Kolff melding van leningen ten behoeve van de bouw van een scheepswerf, en worden de parten die hij in vissersschepen uit Middelharnis had vermeld.

Ook moet u denken aan het Nationaal Archief waar zich het archief van het College van de Grote Visserij bevindt. Er zijn in Middelharnis, zoals hierboven werd aangegeven, een aantal stukken die erop duiden dat er contact was met het College. Het archief van het College is dan ook gebruikt om te bezien of en hoe vaak er contact vanuit Middelharnis was met deze instelling.

Een speciaal en prachtig stuk werd aangetroffen in het Maritiem Museum in Rotterdam. Een mooie wimpel die in 1779 door de bestuurders van Oudenbosch werd uitgelooft aan de Middelharnisse ventjager die de meeste vis binnen de gemeentegrenzen zou brengen, wordt daar bewaard. Op pagina 34 vindt u een afbeelding van dit kleinood.

Kaart van Goedereede en Overflakke uit 1748. Naast Middelharnis zijn onder andere Hellevoetsluis en Sommeldijk zichtbaar. Ook het Goereese Gat, met daarin de zandbank Hinder, het Haringvliet, het Zuiddiep en het Slaak langs st. Philipsland zijn zichtbaar. De kaart is afkomstig uit het Streekarchief Goeree-Overflakke

Hoofdstuk 1: Het dorp en de visserij

“Het is genoegzaam bekend dat de ingezeetenen van den dorpe van Middelharnis hun voornaamste zoo niet eenige bestaan vinden uijt de versse visserij, zoo door ’t vangen als het vervoeren van deselve [...]”

Onbekende schrijver in een memorie uit 1763²⁰

De visserij vormde gedurende de achttiende eeuw een factor van belang voor het dorp Middelharnis. In dit hoofdstuk zal worden ingegaan op de rol van de visserij binnen het dorp. Zo zullen we zien dat de visnijverheid meer mensen werk bood als alleen de vissers zelf. Ook zullen we kijken naar het belang dat het dorpsbestuur toekende aan de visserij. Nu zullen we allereerst het aantal vissers wat in Middelharnis leefde proberen vast te stellen.

Het aantal vissers

Om conclusies te kunnen verbinden aan het aantal vissers zullen we eerst moeten kijken hoeveel inwoners Middelharnis in totaal had. Aangezien volkstellingen ontbreken, moeten we afgaan op wat achttiende-eeuwse schrijvers melden. De eerste, Isaak Tirion, stelt dat Middelharnis - wat volgens hem *“met regt onder de schoonste dorpen in Zuidholland gesteld”* mag worden – in het voorjaar van 1747 ruim tweeduizend inwoners had. *“De hoofdneering van Middelharnis is de vangst van verschen visch, die hier in groote menigte door de Ingezetenen wordt aangebragt, en, zo men meent, meer dan in eenige andere plaats in Holland”*, zo schrijft Tirion over Middelharnis.²¹ Rs. Bakker, een tweede achttiende-eeuwse schrijver, meldt in *“de Nederlandsche stad- en dorpsbeschrijver”* dat Middelharnis in 1795 – aan het einde van de te onderzoeken periode dus – 2157 inwoners heeft.²²

Ook is het interessant om even naar de groei van het dorp te kijken. Dit is mogelijk aangezien beide schrijvers melding maken van het aantal huizen. Bakker doet dit voor de jaren 1593 – 81 huizen –, 1629 – 132 woningen – en 1765. In dat laatste jaar stonden er volgens Bakker 358 huizen in Middelharnis.²³ Tirion meldt dat in 1747 er in het dorp 339 huizen staan, en er *“wederom plaats afgestoken”* was om nog tien á twaalf woningen te bouwen.²⁴

Periode	Groei	Gem. groei p/j
1593 - 1629	51 huizen	1,41
1629 - 1747	207 huizen	1,75
1747 - 1765	19 huizen	1,05

Tabel 1: De toename van het aantal huizen

²⁰ Stukken betreffende de afzet van vis naar andere landen, SGO, GAMi 402; memorie 1763

²¹ I. Tirion, *Hedendaagse Historie, of tegenwoordige staat van alle volkeren; XVIIde deel. Vervolgende de beschrijving der Vereenigde Nederlanden, en wel in 't byzonder van Holland* (Amsterdam 1749) p.p. 180-185

²² Rs. Bakker, *De Nederlandsche stad- en dorpsbeschrijver*. Deel 6, Middelharnasch (Amsterdam 1798) p. 10

²³ idem, p. 7

²⁴ Tirion, *Hedendaagse Historie*, p.p. 180-185

We zien dus dat het dorp, ook in de achttiende eeuw, nog altijd groeit. Als we echter kijken naar de gemiddelde groei per jaar, zoals weergegeven in tabel 1, zien we dat de toename van het aantal huizen wel afvlakt. Dit lijkt een juiste constatering aangezien er tussen de ‘ruim tweeduizend’ inwoners van Tirion uit 1747 en de 2157 dorpingen van Bakker uit 1795 niet veel verschil lijkt te zitten.

De vraag blijft dan uiteraard hoeveel van deze ruim tweeduizend inwoners vissers waren. De eerste volkstelling in Middelharnis, waarbij het aantal vissers wordt gespecificeerd, is pas in 1811 tijdens de Franse tijd.²⁵ Er zijn echter wel een aantal indicaties van het aantal stuurlieden in Middelharnis gedurende de achttiende eeuw. Uit onderzoek van J. Verseput is daarnaast gebleken dat de bemanning van een gaffelschuit – het door de vissers uit Middelharnis gebruikte scheepstype²⁶ - bestond uit twaalf à dertien mannen.²⁷ Hieronder bevonden zich de schipper, een stuurmansmaat, een ouweman²⁸, een inbakker²⁹, zes matrozen, een prikkebijter³⁰ en een speeljongen. Door deze gegevens met elkaar te combineren valt dus een uitspraak te doen over het aantal vissers.

In juli 1708 verzoeken gebruikers van de haven in Middelharnis de plaatselijke *halsheeren* om lantaarns langs het havenhoofd en op de Kaai bij de haven te plaatsen. De *halsheeren van Middelharnis* honoreren het verzoek, maar de aanvragers moeten wel zes stuivers per persoon betalen. In het resolutieboek van het dorpsbestuur vinden we de namen van eenentwintig *stierluijden*, zeventien personen die in de categorie *ventjagers en kleijnder vaertuijgen* vallen en vier marktschippers terug, die geacht werden voor de lantaarns te betalen.³¹ Aangezien marktschippers, ventjagers en de bezitters van kleinere vaartuigen apart worden vermeld, ligt het voor de hand dat de eenentwintig genoemde *stierluijden* ook allemaal vissers zijn geweest. Deze conclusie trekt ook J. Ploeg, die in zijn boek *Bezanen en gaffelaars* schrijft dat er in 1708 eenentwintig gaffelschuiten in Middelharnis thuishoorden.³² Uitgaande van twaalf man bemanning per schip zou Middelharnis in 1708 252 vissers hebben geteld. Dat de lantaarns, waar de vissers om gevraagd hadden, vervolgens daadwerkelijk geplaatst zijn, blijkt overigens uit een notificatie die op 10 november 1708 wordt geschreven. Het dorpsbestuur schrijft dat: “*Verscheijden menschen soo oude als jonge, door een boose moetwil, ende baldadicheijt de glaesen vande lanteernen [...] komen uijt te smijten*”. Dergelijke praktijken werden ook toen niet gewaardeerd en de vandalen kunnen een boete van vijftientig gulden tegemoet zien.³³

Op 16 september 1735 tekent een tiental vissers een contract waarin men afspreekt geen personeel van elkaar over te nemen. Het kwam namelijk steeds vaker voor dat er *bootsgesellen* plotseling het ene schip verlieten, om op het andere te gaan varen. Blijkens de tekst van het contract was het hierdoor al meerdere malen gebeurd dat er een schip, door gebrek aan bemanning, in de haven moest blijven liggen. Er wordt dan ook afgesproken dat men geen bemanning meer aanneemt die op een ander schip nog ‘onder contract staat’.

²⁵ Op dat moment zijn er 232 vissers, wat neerkomt op 41% van de in totaal 566 mannelijke inwoners. Zie Kuiper, *Verandering en verval*, p. 12

²⁶ Zie hoofdstuk 2

²⁷ J. Verseput, ‘De geschiedenis van de visserij te Middelharnis’ in *Eilanden-Nieuws* (13 april 1965); zie bijlage 1

²⁸ Een ouweman was diegene die zorg droeg voor de inventaris van het schip.

²⁹ Een inbakker was iemand die zorg droeg voor het inhalen van het want.

³⁰ Iemand die bij het azen van de beug de koppen van de prikken moest afbijten.

³¹ Resolutieboek van het dorpsbestuur, SGO, GAMi 4; pp. 45 - 48

³² Ploeg, *Bezanen en gaffelaars*, p. 19.

³³ SGO, GAMi 4; p. 49

Hield één van de ondertekenaars zich hier niet aan dan moest hij een boete van vijfentwintig gulden betalen, en bovendien een *bootsgesel* laten gaan.³⁴ Het lijkt er echter op dat lang niet alle vissers dit contract tekenden en dat de tien genoemde vissers geen representatief getal vormen. Op 17 januari 1746 is er namelijk weer sprake van eenentwintig vissers, als deze een contract sluiten met Cornelis van der Vlucht over de aanleg van een zogenaamd *prikgat*, een kweekvijver voor prikken.³⁵

Het lijkt er dus op dat het aantal vissers gedurende de eerste helft van de achttiende eeuw stabiel is gebleven. In 1754 lijkt het aantal echter licht gestegen te zijn: in een memorie wordt – in verband met vuur- en bakengeld wat men moest betalen aan de penningmeesters van het College van de Grote Visserij – een lijst gegeven van belastbare *gaffelvischuijten en ventjagers*. Volgens de lijst zijn er 24 gaffelvischuiten en 23 ventjagers.³⁶ Wederom uitgaande van twaalf vissers per schuit, zouden er in 1754 288 vissers geweest zijn. Een concreet beeld van het totale aantal vissers krijgen we in november 1784. In verband met de Vierde Engelse oorlog wordt door de Staten van Holland en West-Friesland aangedrongen op een telling van het aantal “*weerbare mannen tusschen 18 en 60 jaren*”. Deze telling wordt ook daadwerkelijk uitgevoerd, en men komt tot 514 mannen waaronder 268 vissers.³⁷ Hoewel het aantal vissers dus licht afgenomen lijkt, wellicht als gevolg van de oorlog met Engeland³⁸, wordt de stijgende lijn in het laatste decennium van de Republiek weer teruggevonden. In 1795, aan het einde van de onderzoeksperiode, is het aantal gaffelschepen gestegen tot 32, wat neer zou komen op 384 vissers.³⁹

Jaar	Aantal schepen	Aantal vissers
1708	21	252
1746	21	252
1754	24	288
1784	-	268
1795	32	384

Tabel 2: Overzicht van het aantal vissers

³⁴ Contract tussen de stuurlieden tegen het aannemen van matrozen van een andere stuurman, SGO, GAMi 426

³⁵ Contract betreffende de aanleg van een prikgat, SGO, GAMi 427

³⁶ Stukken betreffende de heffing van vuur- en bakengeld, SGO, GAMi 387

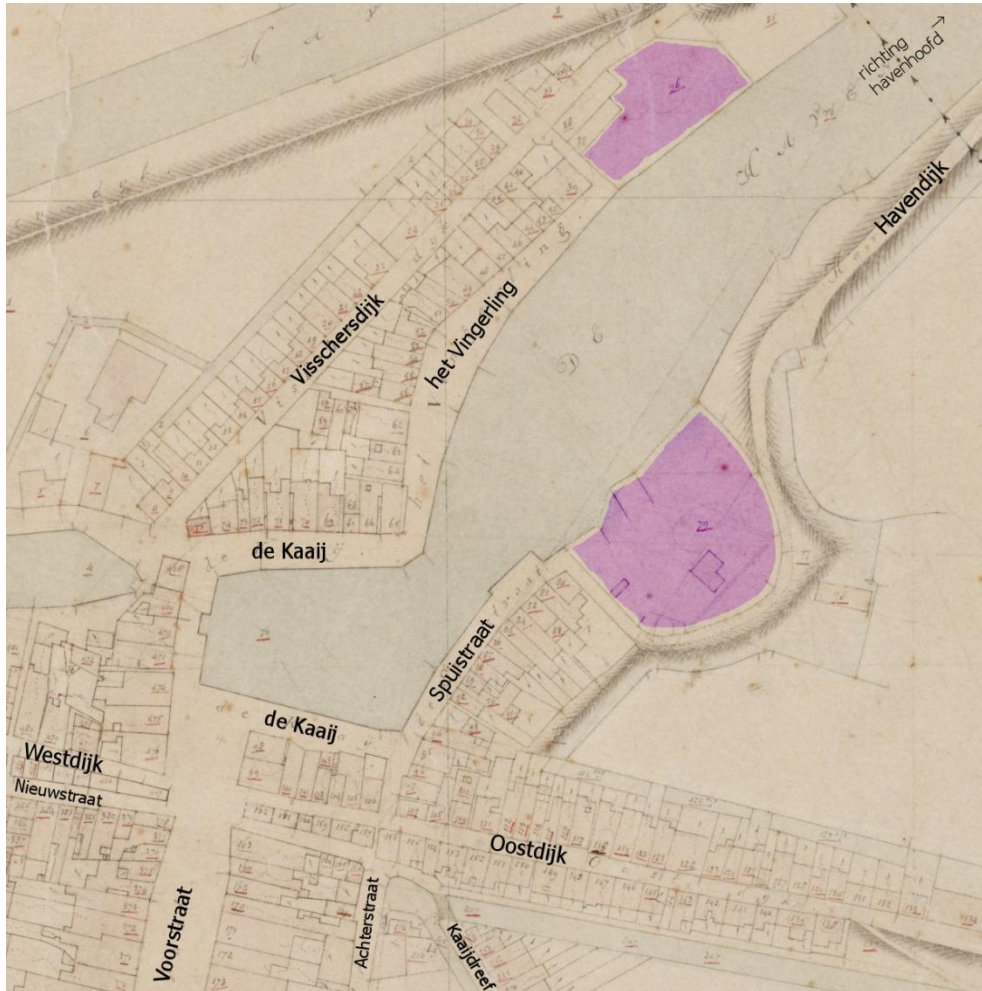
³⁷ Mijs, *Eenige bladzijden*, p. 15

³⁸ Zie hoofdstuk 4

³⁹ Verseput, *Van visschershaven*, p. 28

Scheepsmakerijen

Naast deze vissers waren er ook anderen in het dorp die profiteerden van deze bedrijfstak. Zo moesten vissers uiteraard voorraden kopen voor vertrek. Ook had het dorp een zeilmakerswinkel⁴⁰, een kuiperswinkel⁴¹ en waren er taanhuizen waar touwen, netten en zeilen werden gerepareerd en geconserveerd.⁴² Ook was er een lijnbaan⁴³ en een kweekvijver voor prikken, die door de vissers als aas

Bovenstaand kaartje toont de locaties van de scheepswerven.

werden gebruikt.⁴⁴ Daarnaast waren er in het dorp een drietal scheepsmakerijen.⁴⁵ In 1750 vinden we voor het eerst een aanwijzing voor de aanwezigheid van een scheepswerf. In een akte gedateerd op 13 maart legt het dorpsbestuur vast dat Gualtherus Kolff, Jacob Noordijk, Jeroen van den Tol en Adrianus van Driel een stukje grond krijgen aan het zuidende van "een nieuwen rijsenberm aan de oostzijde van de haven". Dit stuk grond was door het

⁴⁰ Conditioes van verkopeningen van vaste goederen en schuiten, SGO, RAMi 53

⁴¹ SGO, RAMi 53; 14 augustus 1789

⁴² idem; 18 april 1788

⁴³ Resolutieboek van het dorpsbestuur, SGO, GAMi 7; fol.39b

⁴⁴ Zie hoofdstuk 2

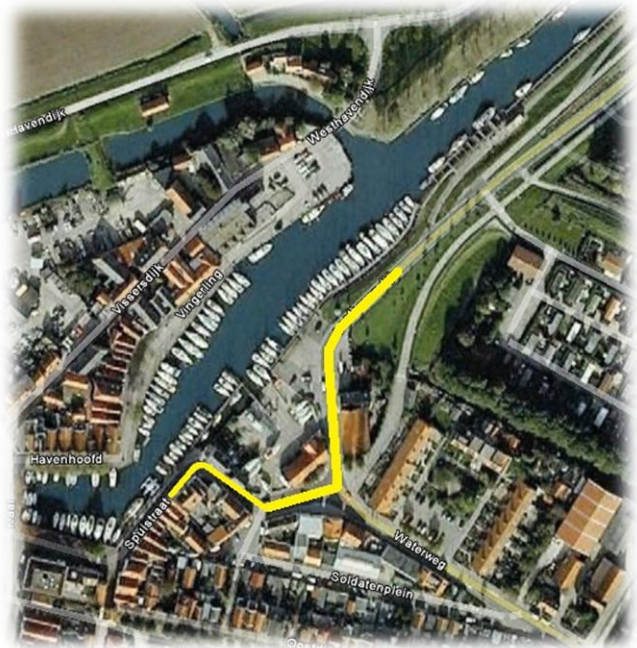
⁴⁵ SGO, RAMi 53

In ruil hiervoor moesten zij achthonderd gulden betalen en de verdere ontwikkeling van de scheepswerf financieren. Kolff, Noordijk, Van den Tol en Van Driel hadden het recht *“om de voorn. plaats voor haare reekening, ofte voor iemand anders ten haaren genoegen, verder te approprieren oft laten approprieren en bequaam maaken tot een scheepstimmerwerff”*. Wel moesten zij jaarlijks kapoengeld betalen *“naa proportie soo veel als de naastleggende scheepstimmerwerff desweegens jaarlijks is verschuldigd”*. De nieuwe scheepsmakerij werd dus direct naast een al bestaande werf gebouwd.

Overigens doen de nieuwe eigenaren van de grond deze direct weer van de hand, ten gunste van Leendert Jonker en Gijsbert Jacobsz. Visser. Deze nemen het contract van hen over op dezelfde voorwaarden.⁴⁶

Mogelijk waren Jonker en Visser ook de eigenaren van de naastgelegen werf, want in een akte van 7 mei 1788 krijgen de weduwe van Gijsbert Visser en Gerrit Jonker – de eigenaren *“der beide scheepstimmerwerven aan de oostzijde der haven van Middelharnis”* – toestemming om het gebied van hun werven *“merkelijk”* te vergroten in oostelijke en noordelijke richting. Een pad wat nog over het gebied van de werven langs de haven liep zal worden omgelegd, zodat de eigenaren voortaan hun terrein kunnen afsluiten. Door deze bepaling maakt de Oosthavendijk – die verder kaarsrecht loopt – vlakbij de havenkom van Middelharnis tot op de dag van vandaag een bocht, om vervolgens aan te sluiten op de Waterweg. De afsluiting van de werfterreinen wordt als verplichting opgelegd aan de eigenaren door het dorpsbestuur: men wil dat er een zelfde omheining wordt geplaatst als bij de werf van Gerrit de Bon aan de westkant van de haven.⁴⁷

Deze laatste werf werd begonnen door De Bon in mei 1787. Om de werf op te zetten leent hij f1800 van Lambertus Kolff⁴⁸, en Kolff en zijn broer Adrianus Quirinius steken later nog eens f600 in de werf omdat de eerder verstrekte lening *“niet toereikend”* bleek.⁴⁹ De Bon is blijkbaar een nieuwkomer in Middelharnis want in mei 1787 huurt hij samen met Joris de Bon een huis aan de Westdijk van Adrianus Quirinius Kolff voor één jaar. Later verlengt de Bon – dan alleen – de huur van de woning tot 1789.⁵⁰ Op de werf van De Bon werd direct begonnen met de bouw van een vissersschip, want al in december 187 wordt het schip *den Eersteling* opgeleverd.

Het terrein van de werven is nog altijd goed te herkennen aan de knik in de wegen.

⁴⁶ Stukken houdende contracten betreffende de aanleg van scheepswerven, SGO, GAMi 432; akte 13 maart 1750

⁴⁷ idem; 7 mei 1788

⁴⁸ Lambertus Kolff verstrekt de f1800,- aan De Bon. Adrianus Quirinius neemt vervolgens voor 1/9^e een part in de lening, over dit deel krijgt hij 3% rente per jaar.

⁴⁹ Register van leningen verstrekt door Adrianus Quirinus Kolff, 1762-1827, GAR, BNR 1310; p. 43

⁵⁰ idem, p. 41

Volgens de administratie van Adrianus Quirinius Kolff heette het schip zo omdat het het eerste schip was wat in Middelharnis gebouwd werd.⁵¹ Dit duidt er dus op dat op de werf van Visser en Jonker slechts reparaties aan vissersschepen werden uitgevoerd. Overigens had ook het naastgelegen Sommelsdijk een scheepswerf. Volgens Boers werden hier de gaffelschepen voor de ventjagers uit Sommelsdijk getimmerd.⁵²

De haven

Uiteraard had het vissersdorp Middelharnis een haven. Vanwege de beperkte ruimte zullen we deze slechts kort bespreken.⁵³ Middelharnis moet al voor 1600 een haven hebben gehad.⁵⁴ In de zeventiende eeuw krijgt men problemen als de oevers afkalven en de haven verzandt.⁵⁵ Er worden de nodige investeringen gedaan om de haven te verbeteren, maar daarmee blijkt het probleem niet blijvend opgelost. Tijdens

de achttiende eeuw voert Middelharnis een voortdurende strijd tegen de verzanding, die vooral te maken heeft met de opkomst van een zandplaat voor de monding van de haven. Voorheen lag de haven vrijwel aan het Zuiddiep, een waterweg waar- door de vissers en ventjagers

Op bovenstaand kaartje uit 1757 zijn de plannen voor het havenkanaal door de zandplaat ingetekend. Ook het Zuiddiep is zichtbaar op de kaart.⁵⁶

richting zee voeren. Gedurende de achttiende eeuw begon deze waterweg steeds ondieper te worden door de zandplaat Flacque. Hierdoor werd het steeds moeilijker om van en naar zee te varen.⁵⁷

⁵¹ ibidem; p. 45

⁵² Boers, Beschrijving van het eiland, p. 229

⁵³ Voor meer informatie over de haven: J. Verseput, *Van vissershaven naar jachthaven* (Sommelsdijk 1982)

⁵⁴ Bakker, *De Nederlandsche stad- en dorpsbeschrijver*. p. 9

⁵⁵ idem, p. 9

⁵⁶ Kaart van de nieuw te maken haven waarop de slikken en zandplaat voor de haven zijn aangegeven, SGO, GAMi 359

⁵⁷ Verseput, *Van vissershaven*, p.p. 14-17

De verzanding bemoeilijkte ook het houden van een visafslag bij het havenhoofd.⁵⁸

Na 1750 is de situatie onhoudbaar geworden en het dorpsbestuur, wat de ondergang van de visserij en het dorp voorziet, acht rigoureuze maatregelen nodig. De regenten hebben hun zin gezet op een havenkanaal dwars door de zandplaat heen en zoeken contact met de Staten van Holland en West-Friesland. Hierbij rekenen zij de Staten onder andere voor hoeveel belastinginkomsten er worden misgelopen als Middelharnis uitsterft.⁵⁹ De Staten besluiten een onderzoek te laten uitvoeren naar de situatie. In het hieruit volgende rapport stelt de onderzoekscommissie: *“De gecommiteerde Raaden [...] moeten [...] remarqueeren, dat het een seer bekende saak is, dat Middelharnis is een plaats, die desselfs opkomst, accres en voorspoed is verschuldigt aan de visvangst, en vooral van versche visch, waar meede importante commercie, soo op het Ryk van Engeland, als op Braband werd gedreeven, en dat gelijk deese plaats daar door onder Gods zeegen soo talryk van inwoonders, en tot soo een florisante staat tot hier toe is gebragt, als moogelijk geen eenige plaats in gantsch Nederland werd gevonden [...]”*⁶⁰ Het havenkanaal is volgens de commissie broodnodig. In twintig jaar tijd was het Zuiddiep namelijk de helft versmald (van zestig naar dertig à vijfendertig voet) en ook de diepte was hard achteruit gegaan (van vijftien tot tien voet naar acht tot vijf en op sommige plaatsen zelfs drie voet). Een kanaal wordt ook als een afdoende oplossing gezien. Het enige nadeel zou zijn dat de haven van het naburige (Zeeuwse) Sommelsdijk zou verzanden. Dit was echter geen reden om van het kanaal af te zien. Nadat de Staten hebben toegezegd mee te betalen en Middelharnis bovendien het recht krijgt om extra belastingen te heffen ter financiering van het project, wordt er in 1759 met de verlenging van de haven begonnen. In 1760 is het havenkanaal helemaal af, maar al in 1766 blijkt er opnieuw een zandplaat voor de havenmond op te komen, waardoor verdere investeringen nodig zijn. Ook daarna moest het dorp grote uitgaven blijven maken om de haven diep genoeg te houden.⁶¹

Bij het in- en uitvaren van de haven door de vissers was het regelmatig dringen, zo blijkt uit een contract wat negentien vissers in 1734 met elkaar opstellen. In het stuk wordt gemeld dat het geregeld voorkomt dat het eerst aankomende schip geregeld al *“buijten aan 't hooft”* blijft liggen om zijn vangst te laten af slaan. Hierdoor moeten andere vissers buiten de haven, op het Haringvliet blijven wachten, en wordt het in- en uitvaren van schepen verhinderd. De vissers spreken dan ook af *“dat van tijt tot tijt den eerst van ons uijt zee aancomende, soo ras er maar water is de have sal moeten inschieten”*. De schepen moeten vervolgens zij aan zij afmeren aan de Nieuwe Kaai. Bij oostenwind of als een ander schip juist de haven wil verlaten mag een aankomend vissersschip buiten de haven blijven liggen. Hierbij moest wel in de gaten gehouden worden dat de haven niet geblokkeerd werd. Ook wordt afgesproken dat men in omgekeerde volgorde de haven weer verlaat: het laatst binnengekomen schip vertrekt als eerste waarna de anderen volgen. Schuiten die op de scheepswerf lagen *“om schoon te maken ofte te vertimmeren”* moesten als laatste vertrekken. Stuurlieden die zich niet aan deze afspraken hielden moesten een boete van vijftwintig gulden betalen.⁶²

⁵⁸ Stukken betreffende de moeilijkheden door ventjagers ondervonden bij het vervoer van vis, 1724-1732, 1787, 1801, SGO, GAMi 406; memorie uit 1732

⁵⁹ Verseput, *Van visschershaven*, p. 17

⁶⁰ Het verlengen van de haven naar het Noorddiep, SGO, GAMi 310

⁶¹ Verseput, *Van visschershaven*, p.p. 18-26

⁶² Contract tussen de stuurlieden tegen het stoppen in de haven van aankomende schuiten, SGO, GAMi 425

De visafslag

Het grote belang wat de visserij voor Middelharnis had kan niet worden uitgelegd zonder de visafslag van Middelharnis ook te noemen. Uitputtend zullen we deze, vanwege de beperkte ruimte, echter niet behandelen. Voor meer informatie over de afslag kan *De vischafslag van Middelharnis* van Mijs worden geraadpleegd.⁶³

De afslag werd opgericht in 1598, aanvankelijk vooral om gelden beschikbaar te maken voor het uitdiepen van de haven – iets waarmee men destijds al problemen had. Al snel bekleedde de afslag een belangrijke positie, wat onder meer kwam door het feit dat vissers verplicht waren van de afslag gebruik te maken – ‘vreemde’ vissers, zoals die uit Zwartewaal, niet uitgesloten. Ook het feit dat het volledige Gat van Goeree tot het territorium van de visafslag werd gerekend droeg bij aan het belang van de afslag. Deze territoriumafbakening werd nooit officieel aan Middelharnis toegekend, maar groeide door de jaren heen. De claim wordt voor het eerst gevonden in een resolutie gegeven door de halsheren van Middelharnis op 5 mei 1678. Deze schrijven dat alle vissers die het Goereese Gat binnenkwamen met de intentie naar Middelharnis te varen hun vis via de afslag moesten verkopen. Eventueel kon de verkoop op het water plaatsvinden, maar ook dan diende men het afslagrecht betalen. Een tijdlang ging dit goed, tot er vissers in het Goereese Gat kwamen die beweerden niet de intentie te hebben om naar Middelharnis te varen, en zich derhalve niet gebonden voelden aan de eerdere bepaling van de halsheren.⁶⁴

Het dorpsbestuur zat nu met een probleem: vissers uit Middelharnis kon men eenvoudig de wil opleggen, bij vissers uit andere plaatsen lag dit anders. Bovendien maakte een aantal ventjagers ook nog “*swarigheid*” over de resolutie van de halsheren van 11 juli 1733, waarin bepaald was dat zij ook bij verkoop op het water afslagrecht dienden te betalen. Het feit dat de ventjagers de vissers tegemoet voeren had mogelijk te maken met het feit dat de vissers niet in elke periode van het jaar bij het havenhoofd van Middelharnis konden komen, omdat vanwege het te zoete water de zoutwatervis in hun bun zou sterven.⁶⁵ Het dorpsbestuur loste beide problemen op slimme wijze op. Op 8 maart 1734 ondertekenen 55 ventjagers in Middelharnis een document waarin wordt vastgelegd dat alle handel binnen het Goereese Gat via de visafslag van Middelharnis dient te verlopen. In hetzelfde document wordt besloten dat de ventjagers voortaan een krediet kunnen krijgen bij de visafslag in Middelharnis. De afslager zal “*aan de ventjagers, credijt hebbende, een biljet tot 't copen*” geven, waarmee de ventjagers binnen het Gat van Goeree vis kunnen overnemen van vissers. De visser kan vervolgens met het biljet zijn geld ophalen bij de visafslag. Zo houdt de visafslag van Middelharnis controle over hoeveel vis er precies verhandeld wordt, en blijft men in staat om hier belasting over te heffen. In een ander stuk over de regeling wordt ook gemeld dat als ventjagers vis overnamen van ‘vreemde’ vissers, zij het afslagrecht moesten doorberekenen.⁶⁶ Op deze wijze betaalde iedereen belasting en tegelijkertijd zorgde de regeling er voor dat de ventjagers met meer snelheid te werk kunnen gaan. Zij hoefden immers niet eerst de haven van Middelharnis in te varen om vis te kopen en af te rekenen, maar konden direct na de koop op weg gaan naar de vismarkt.

⁶³ Ulbo J. Mijs, *De vischafslag van Middelharnis* (Sommelsdijk 1894)

⁶⁴ idem, p.p. 9 - 28

⁶⁵ Zie hoofdstuk 3

⁶⁶ Brief van enige vissers met antwoord op de keerzijde betreffende de betaling van het innegeld, SGO, GAMi 429

Tot slot werd door de 55 ventjagers duidelijk erkend dat het Goereese Gat het domein van de visafslag van Middelharnis was.⁶⁷

In 1740 wordt de positie van de visafslag van Middelharnis echter opnieuw bedreigd, als er in Hellevoetsluis ook een visafslag wordt begonnen. Ditmaal wordt het probleem opgelost door op 18 maart 1745 een akkoord te sluiten met Hellevoetsluis. Hierin wordt bepaald dat de pachter van de visafslag in Middelharnis de komende tien jaar ook de afslag van Hellevoetsluis zal uitbaten. Na afloop wordt het contract een aantal keer verlengd, waardoor gedurende de achttiende eeuw de afslag van Hellevoetsluis gekoppeld blijft aan die van Middelharnis. Hieronder een klein overzichtje van de bedragen – door de pachter van de visafslag in Middelharnis te voldoen – die betaald werden voor de exploitatie van de visafslag in Hellevoetsluis. Zoals we zien is de hoogte van het bedrag stabiel, op een uitschieter tussen 1777 en 1790 na. Dit is dus een aanwijzing dat het tussen deze jaren goed ging met de visserij.⁶⁸

Periode	Betaald bedrag per jaar
21 maart 1745 tot 20 maart 1755	f 140,-
21 maart 1755 tot 18 september 1765	f 140,-
19 september 1765 tot 18 september 1777	f 140,-
19 september 1777 tot 18 september 1790	f 275,-
19 september 1790 tot 18 september 1803	f 155,-

Tabel 3: Overzicht van de betalingen voor de exploitatie van de visafslag in Hellevoetsluis⁶⁹

In 1780 doen een aantal vissers uit Pernis hun beklag bij de Staten van Holland en West-Friesland. De vissers verklaren dat zij al een aantal jaar bovenop de gebruikelijke twintigste penning op het *comptoir* in Middelharnis nog acht penningen per gulden moeten afdragen. Deze extra inkomsten moesten de kosten van de verbeteringen die aan de haven werden doorgevoerd compenseren. De Staten erkennen dat Middelharnis, volgens een door hen gegeven octrooi, het recht heeft tot het heffen van deze extra belasting. Het dorpsbestuur moet het octrooi echter wel ter inzage geven aan de vissers uit Pernis, iets wat volgens de Staten “*allesints billijk is*”.⁷⁰

⁶⁷ Contract tussen de ventjagers tegen het verkopen van vis anders als op het comptoir, SGO, GAMi 407

⁶⁸ Mijs, *De Vischafslag*, p.p. 29 - 30

⁶⁹ Ontleend aan: Mijs, *De Vischafslag*, p. 30

⁷⁰ Stukken betreffende de naleving van de resolutie van de Staten van Holland aangaande het ter inzage geven van een gedeelte van het octrooi rakende de belasting op de verkoop van vis aan alle stuurlieden, SGO, GAMi 428

Eén van de vissers uit Pernis maakt later dat jaar, samen met een visser uit Schiedam, namens “*de gezaemenlijke stuurlieden ter visvangst vaerende van Schiedam, Delfshaven en Pernis*” opnieuw bezwaar. Ditmaal wordt de regel dat alle vis die in het Gat van Goeree ingevoerd wordt in Middelharnis afgeslagen moet worden betwist. De vissers stellen dat zij niet verplicht kunnen zijn om hun vis in Middelharnis af te slaan. En ook al hebben zij zich nu blijkbaar neergelegd bij de extra belasting in Middelharnis, zij vinden dat deze alleen betaald moet worden “*als zij de visch binnen de haeven of aen t hoofd aldaer, om te verkoopen, aenbrengen*”. De vissers vragen dan ook of de Staten van Holland willen verklaren dat het innegeld en de extra belasting alleen betaald dienen te worden als de vis daadwerkelijk in Middelharnis verkocht wordt. In het geval dat vissers “*hunne visch op de stroomen of wel ergens anders weeten aen den man te helpen*”, zou men vrijgesteld moeten zijn.⁷¹

In een reactie zet het dorpsbestuur uiteen dat het uit haar oogpunt noodzakelijk is dat vissers die niet uit Middelharnis afkomstig zijn ook het afslagrecht betalen. Anders zouden deze immers een voordeel hebben ten opzichte van de Middelharnisse vissers. Ook stelt men dat de klagende vissers weldegelijk “*in de Goeree*” komen “*met intentie om hunne vis alhier ten afslag te brengen, zonder dat daar tegen eenigsints kan militeeren hun voorgeven, als of zij niet in het Gat van Goeree kwaamen met intentie om hunne vis alhier ten afslag te brengen, maar om dezelve op stroom af te slaan of verkoopen*”. Bovendien is het door de voortgaande verzanding nauwelijks meer mogelijk nog vis af te slaan aan het havenhoofd van Middelharnis – als gevolg van het te zoete water⁷². De visafslag van Middelharnis is volgens het dorpsbestuur dan ook in feite verplaatst naar “*het stroom buijten deese have, en wel bewesten dezelve op en langs de geheele rivier, tot aan het gat van Goeree*”. Met andere woorden: het Gat van Goeree is de afslag van Middelharnis.

Het uit 1639 stammende raadhuis van Middelharnis was gedurende de achttiende eeuw het domein van het dorpsbestuur.

⁷¹ idem

⁷² Zie hoofdstuk 3

Ook wordt gewezen op het belang van de geïncasseerde gelden: *“gelijk als alles, wat de visserij concerneert uijt den twintigsten penning word gevonden, zoo word ook de [...] verleende halve stuiver per gulden aangelegt, [...] tot den onderhoud onser have”*. De bestuurders stellen dat er zonder haven geen afslag en verkoop van vis in het Gat van Goeree zou zijn, waarmee men natuurlijk impliceert dat ook de halve stuiver extra belasting indirect van het grootste belang is voor de visafslag. De indieners van de klacht handelen volgens het dorpsbestuur dan ook *“op zeer ongegronde en onreedelijke middelen en alleen uijt eijgen Intrest, zonder regt en billijkheid eenige plaats te geeven”*. Het dorpsbestuur spreekt dan ook de hoop uit dat het bezwaar van de vissers wordt verworpen.⁷³ De uitspraak van de Staten over deze kwestie is helaas onbekend, volgens Ulbo J. Mijs is deze er zelfs nooit gekomen.⁷⁴

Onduidelijkheid rond het territorium van de visafslag van Middelharnis blijft echter bestaan. Op 15 mei 1784 sturen de ‘vreemde’ vissers Gillis Kortenbout, Teunis van Beek en Jan van der Hoeven een brief aan Teunis de Bloeme uit Middelharnis. Kortenbout en Van Beek hebben hun vis voorbij de betonning van het scheepswrak de Zeven Provinciën de betonning verkocht aan een ventjager, die hen de keus bood om hun geld via de afslag van Vlaardingen of die van Middelharnis te ontvangen. Zij kozen voor de afslag van Middelharnis. Daar werd echter van hen geëist dat zij volledig innegeld zouden betalen, terwijl beide vissers dachten dat zij *“met half innegelt soude kunne volstaan”*. In dezelfde brief doet ook de visser Jan van der Hoeven zijn beklag. Hij stelt stellig: *“Ik ben niet verplicht innegelt te geven omdat ik verkogt hebt buiten de provenseston”*, waar hij echter aan toevoegt *“soo gij kunt aantooene ik verplicht ben dan ben ik niet onwillig”*. Van der Hoeven stelt verder dat hij over een tweetal transacties nog een deel van het geld tegoed heeft. Hij leverde naar eigen zeggen 83 snees⁷⁵ schelvis aan Gillis Parels, en kreeg maar voor tachtig snees betaald. Ook zegt hij 33 stukjes rog van 41 stuivers per stukje⁷⁶ te hebben geleverd aan Abram Vermeule, waarvoor hij nog niets ontving.⁷⁷

Waarom de drie heren hun brief aan Teunis de Bloeme schrijven is onduidelijk. De Bloeme was in 1783 voor het laatst pachter van de visafslag, maar in juni 1784 is hij al een jaar vervangen, eerst door Gualtherus Kolff en vervolgens door Adrianus Quirinius Kolff.⁷⁸ Hoe dan ook, De Bloeme antwoordt Kortenbout en Van Beek dat er over alle vis die binnen het Goereese Gat wordt verkocht of geleverd volledig *innegeld* wordt geheven. Het Goereese Gat strekt volgens De Bloeme veel verder dan het wrak de Seven Provintiën, dat wrak speelt dan ook geen rol in de afbakening van het afslagterritorium. Kortenbout en van Beek hadden er volgens De Bloeme weliswaar voor kunnen kiezen om hun geld in Vlaardingen op te halen, aangezien zij echter voor Middelharnis hadden gekozen waren de twee vissers nu gebonden aan de bepalingen van die visafslag, wat inhield dat beide vissers volledig innegeld moest betalen. Ook Jan van der Hoeven krijgt slechts ten dele gelijk, De Bloeme claimt namelijk dat zijn transactie binnen het Gat van Goeree plaatsvond.

⁷³ SGO, GAMi 428

⁷⁴ Mijs, *De vischafslag*, p.p. 31-32

⁷⁵ Eén snees bedroeg in Middelharnis eenentwintig stuks. Het betreft hier dus 1743 schelvis.

⁷⁶ Het ‘stukje’ was de handelsmaat voor de verkoop van rog.

⁷⁷ SGO, GAMi 429

⁷⁸ Zie bijlage 2 voor een overzicht van de pachters van de visafslag

Ook wat betreft de drie snees schelvis krijgt Van der Hoeven ongelijk.⁷⁹ Wel krijgt hij nog een bedrag voor de afslag van de stukjes rog. Hierop wordt echter 45 gulden innegeld ingehouden, over een door hem niet gemelde transactie van zeshonderd gulden met een Engelsman.⁸⁰ We zien dus dat Van der Hoeven over de transactie van f600,- de twintigste penning betaalt (f30,-) en als extra belasting de veertigste penning (f15,-). Deze extra belasting werd zoals gezegd in Middelharnis geheven voor het onderhoud van de haven.

Voor wat betreft de plaats van de visafslag zagen we zojuist al dat de visafslag in principe plaats diende te vinden in de haven of aan het havenhoofd van Middelharnis. In de praktijk bleek dit echter vaak niet mogelijk en werd de afslag op het water gehouden.⁸¹ In een memorie uit 1732, waarin een overzicht wordt gegeven van de problematiek rond de Zeeuwse paspoorten en de reis naar de zuidelijke Nederlanden⁸², is er al sprake van een afslag op het water. Ventjagers konden slechts paspoorten krijgen als hun lading geïnspecteerd was. Daarom diende de afslag plaats te vinden aan het havenhoofd, of moesten de ventjagers na aankoop van de vis op het water naar het havenhoofd komen voor inspectie. Volgens de memorie was dit echter vaak niet mogelijk omdat vanwege het (te) zoete water in het Haringvliet de zoutwatervis in de bun van het schip zou sterven. Ook de verzanding van de haven en de ondiepte "*bezuijden de plaat Flacque*" wordt genoemd als een reden dat de afslag niet meer aan het havenhoofd kan plaatsvinden. In het stuk uit 1732 wordt vermeld dat in de herfst "*alle nagten wel 10 á 12 ventjagers [...] affgelaaden*" worden bij het havenhoofd. Deze moesten dezelfde nacht weer vertrekken, als zij "*met haare gekogte vis tot aan den morgenstont [...] blijven leggen*" zouden zij namelijk "*haar tij sien verlopen en hare gekogte vis en reijs verlooren*" zien gaan.⁸³ In 1732 werd er dus zo nu en dan nog vis afgeslagen aan het havenhoofd, wat in verband met het tij, 's nachts gebeurde. Toch lijkt de afslag van de vis gedurende de achttiende eeuw vooral plaats te hebben gevonden op het water, waarna de vissers hun geld bij het *comptoir* van de visafslag in Middelharnis konden ophalen.

Contacten met het College van de Grote Visserij

Eén van de deelvragen voor aanvang van deze studie was of er contacten waren tussen Middelharnis en het College van de Grote Visserij. Hoewel het College van de Grote Visserij vooral was bedoeld om de haringvisserij te reguleren en te beschermen, lijkt het zich zijdelings ook wel met de kabeljauwvisserij te hebben bezig gehouden. Dit blijkt bijvoorbeeld uit een memorie uit het archief van het College.⁸⁴ Toch is er in deze studie slechts twee keer bewijs gevonden van contact met het College. Hieronder een korte weergave van deze contacten.

⁷⁹ Teunis de Bloeme antwoordt dat hij Parels gesproken heeft en dat deze hem verzekerd heeft niet meer dan tachtig snees schelvis te hebben gekocht van Van der Hoeven. Hij weigert dan ook meer te betalen. De Bloeme controleert de bewering van Parels aan de hand van zijn "*briefje*", hierop is sprake van 1600 stuks schelvis. Dit zou overeenkomen met ongeveer 76 snees. Dit lijkt de bewering van Van der Hoeven dus te ontkrachten.

⁸⁰ SGO, GAMi 429

⁸¹ SGO, GAMi 428

⁸² Zie hoofdstuk 3

⁸³ SGO, GAMi 406; memorie uit 1732

⁸⁴ Memorie betreffende de jaarlijkse kosten en opbrengsten van de haringvisserij van Holland en de IJslandse kabeljauwvisserij op de Maas (18e eeuw), NA, College van de Grote Visserij (3.11.03), 99

Eenmaal heeft men contact met het College over een oud scheepswrak, van een schip “*genaamt de Seven Provintien*”, wat zo’n tien jaar voor het schrijven vergaan is in het Goereese Gat “*op de plaat genaamt den Hindert*”. Dit wrak werd zojuist ook al genoemd in de brief van Kortenbout en Van Beek aan Teunis de Bloeme. De precieze datering van de brief ontbreekt, maar waarschijnlijk is deze in 1716 verzonden. Er wordt namelijk gesteld dat het oorlogsschip de Seven Provintiën tien jaar voor het schrijven van de brief is vergaan. Bekend is dat de Seven Provintiën – een linesschip van de Admiraliteit van de Maze, met als ankerplaats Hellevoetsluis – in 1706, bij het binnenlopen van de Maas, vastliep op de zandbank Hinder en vervolgens verging.⁸⁵ In de brief wordt verwezen naar een ongeluk wat, als gevolg van het wrak, plaatsvond in 1712. Een visser uit Middelharnis, een zekere Steven Willemsz. van Kakom, “*coomende uijter zee*” werd door de wind in de richting van het wrak gedwongen en kwam uiteindelijk vast te zitten op het wrak. Hierdoor *kenterde* zijn schuit, en de stuurman en zijn bemanning zagen zich gedwongen om op een zelfgemaakt vlot het schip te verlaten. “*t Geluk nog wilde dat sij door een schip dat mede daar heen in quam loopen*” werden opgepikt. De volgende dag werd de vastgelopen vissersschuit “*met hulp van veele andre schuijten, en volk van ’t wrak [...] geligt*”.

Na het ongeval met de schuit van Van Kakom was het echter nog niet gedaan. Twee weken voor het schrijven van de brief gebeurde er namelijk opnieuw een gelijksoortig ongeval. Weer strandt “*een visschuijt van Middelharnis, coomende uijtter zee*” op het scheepswrak. Dit keer loopt het echter goed af en komt het schip op eigen kracht en zonder schade weer los. Toch maken beide gebeurtenissen grote indruk op de zeelieden uit Middelharnis, die volgens het schrijven in groot “*perricul zijn van schip goet en leven te verliesen*”. Het dorpsbestuur verzoekt het College dan ook op het scheepswrak een ton te plaatsen. Op deze manier zouden vissers en ventjagers “*sonder schroom van op t [...] wrak te geraaken*” kunnen doorvaren, ook bij “*afleggend tij en een zuijt zuijt ooste wint*”. Bovendien zou deze betoning ook gunstig zijn voor diegenen “*die van Swartewaal, Vlaardinges, Maassluijs en andre op Middelharnis te vente willen varen*”.⁸⁶

De tweede keer dat er aantoonbaar contact is, is op 29 februari 1719. Door de schout en schepenen van Middelharnis wordt op die dag een akte opgesteld, waarin zij zich borg stellen voor f60,- aan de heren van de Grote Visserij in Rotterdam. Dit geld is men schuldig omdat het College “*bij bewilliging aan de Middelharnisse vissers*” heeft besloten het baken op de toren in Goedereede “*een tijt van een maant langer dan voor heen*” te laten branden. Het dorpsbestuur van Middelharnis kondigt in de akte aan dat men zelf borg staat voor de f60,-, en deze in termijnen gaat terugbetalen door heffingen op de dorpsinkomsten. Voor deze heffingen heeft men in het bijzonder “*den afslag van de verse vis van Middelharnis*” op het oog.⁸⁷

Verdere aanwijzingen voor contacten tussen het College en Middelharnis zijn in dit onderzoek niet gevonden. Het lijkt er dan ook op dat deze contacten er nauwelijks waren.

⁸⁵ zie www.defensie.nl/marine/operationeel/schepen/hr_ms_de_zeven_provincien/geschiedenis; geraadpleegd op 8 juni 2011

⁸⁶ Concept-akte waarin schout en schepenen verzoeken een ton op het wrak van de Zeven Provinciën te leggen, SGO, GAMi 385

⁸⁷ Concept-akte waarin schout en schepenen zich borg stellen voor f60,- voor het langer laten branden van het baken op de toren van Goedereede, SGO, GAMi 386

Concluderend zagen we dat het aantal vissers ten opzichte van de totale bevolking in Middelharnis substantieel was. We kunnen dus stellen dat het belang van de visserij in Middelharnis groot was. Niet alleen vissers ook ventjagers, scheepsmakers, een zeilmaker en een kuiper profiteerden van de visserij en de vishandel. Ook het dorp zelf profiteerde van de visserij door middel van de visafslag. Het belang van deze afslag werd alleen maar groter doordat het volledige Gat van Goeree als territorium van Middelharnis werd gezien. Ook al was er zo nu en dan protest tegen deze bepaling, de territoriumafbakening hield gedurende de achttiende eeuw stand mede dankzij de koppeling aan de afslag van Hellevoetsluis. Wel had men gedurende de achttiende eeuw voortdurend problemen als gevolg van de verzanding van de haven. Om dit tegen te gaan moesten verregaande maatregelen genomen worden.

Hoofdstuk 2: Schepen en vis

“De ingeseetenen van Middelharnis ter visvangst vaerende (dat aldaer de voornaemste tak van bestaen opleeverd) geneeren sig eeniglijk met het vangen ende venten van versse vis, in de wintertijd van kabeljauw en schelvis [...] Ende in den soomer van april tot in september [...] met het vangen van tarbot”
Memorie op 27 oktober 1801 geschreven door Adrianus Quirinius Kolff⁸⁸

In dit hoofdstuk zullen we ons verder concentreren op de vissers zelf. We zullen zien welke vangsttechniek er door de vissers gebruikt werd en welke vissoorten men daarmee ving. Nu zullen we echter allereerst bekijken welke schepen de vissers uit Middelharnis gebruikten.

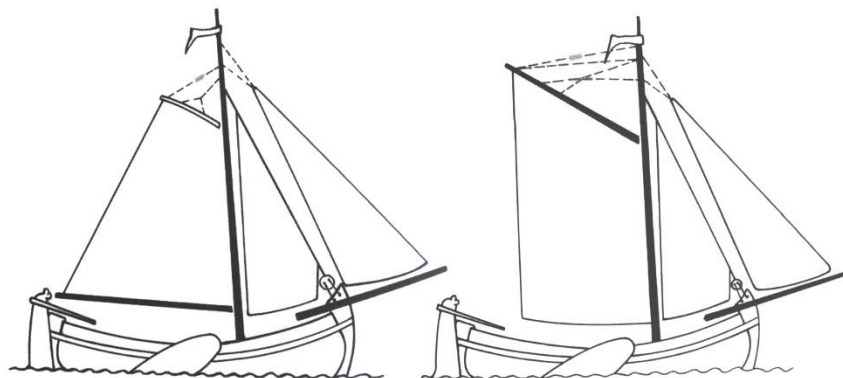
De schepen

De vissers en ventjagers uit Middelharnis maakten gebruik van bezaanschuiten of gaffelschuiten, waarbij de laatste ook wel gaffelaars worden genoemd. Beide scheepstypes zijn schuiten, het verschil tussen een bezaanschuit of gaffelaar zit in de gebruikte tuigage. Een bezaanschuit heeft als grootste zeil het bezaanzeil wat tussen een aan de mast bevestigde top en giek gespannen is. Een gaffelaar daarentegen heeft geen giek: het zeil is bevestigd aan een gaffel bovenin de mast, welke een stuk langer is als de top van een bezaanschuit. De

onderkant van het zeil wordt met lijnen strak gehouden. Schuiten zijn schepen met een platte bodem en als gevolg daarvan een beperkte diepgang. Zwaarden aan weerszijden van het schip zorgen daarom voor de nodige stabiliteit. Uit onderzoek van scheepsverkoop in de rechterlijke archieven

van Middelharnis komt overigens naar voren dat de vissersschepen vrijwel uitsluitend gaffelschuiten waren, terwijl de ventjagers louter gebruik gemaakt lijken te hebben van bezaanschuiten.⁸⁹

Uit een combinatie van eigen onderzoek en het onderzoek van J. Ploeg, waarbij moet worden aangetekend dat slechts van een zeer beperkt aantal schepen de afmetingen bekend zijn, blijkt dat er ruwweg twee maten schuiten waren. De kleine variant was tussen de elf en dertien meter lang, vierehalve meter breed en een kleine twee meter hoog.

Vergelijking tussen een bezaanschuit (links) en een gaffelschuit.

⁸⁸ SGO, GAMi 406; Memorie ter informatie van de heer van Son, opgesteld op 27 oktober 1801. Adrianus Quirinius Kolff was één van de reders en boekhouders uit Middelharnis.

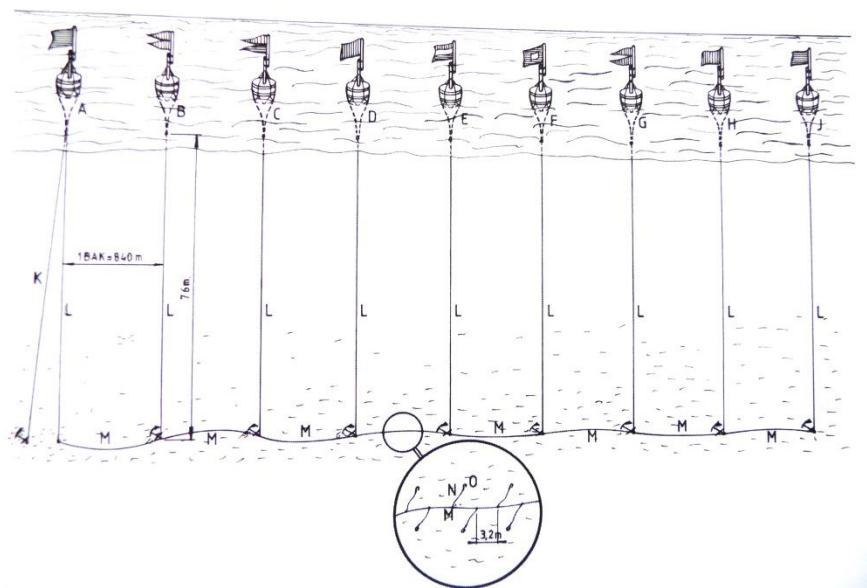
⁸⁹ Conditioes van verkopen van vaste goederen en schuiten; SGO, RAMi 52 en 53

De grote variant, die pas tegen het einde van de achttiende eeuw zijn intrede in Middelharnis lijkt te maken, was achttien tot negentien meter lang, zo'n zes meter breed en tweeënhalve meter hoog. Ploeg stelt dat de grote gaffelaars groter waren dan de hoekers uit Maassluis, die destijds als grote schepen te boek stonden. Hij concludeert dan ook dat de gaffelaars imposante schepen geweest moeten zijn.⁹⁰ In een brief die John Peirce in december 1785 aan Thomas Visser stuurt, schrijft de eerstgenoemde in verband met mogelijke belastingheffing dat de tarbotsschuiten een grootte van zestig tot tachtig last hadden.⁹¹ Gezien de datering van zijn brief heeft deze grootte betrekking op de kleine gaffelaarvariant.

De visschuit was volgens Ploeg een schip wat vooral gebruikt werd om vis levend te vervoeren. Voor dit doeleinde was dan ook een bun in het schip aangebracht: door gaten in de scheepsbodem kon zeewater in deze bak in het ruim stromen en kon gevangen vis levend gehouden worden. Vis die toch dood ging in de bun kwam boven drijven en werd volgens Ploeg gezouten, zodat deze alsnog verkocht kon worden.⁹² Ook de ventjagersschepen hadden allemaal een bun, waardoor de vis vers op de markten in Brabant en Vlaanderen gebracht kon worden. Tijdens het zeilen met een bunschip moest men overigens wel enigszins voorzichtig zijn. Uit een brief van secretaris Cornelis Kolff blijkt dat als ventjagers met een sterke noordwesten door het Zijpe voeren "sij alle hare vis doot zeijlden", mogelijk omdat het water dan met teveel kracht door de gaten in de bun kwam. In zo'n geval voeren de ventjagers dus ook niet door het Zijpe maar door het Slaak^{93 94}.

Kabeljauw en tarbot

Door de vissers uit Middelharnis werd vooral de hoekwantvisserij en meer in het bijzonder de beugvisserij bedreven. Bij de beugvisserij werden er maximaal tien bakken met elk veertien lange lijnen – beuglijnen genoemd – van ongeveer 95 meter lengte in zee uitgezet. Aan elke beuglijn waren tweeëntwintig dünnere lijntjes – sneuen – bevestigd, die stuk voor stuk voorzien waren van een haak waaraan de vissers aas hadden bevestigd. De bakken werden met ankers vastgelegd op de zeebodem en gemarkeerd met een boei.

De beug

⁹⁰ Ploeg, *Bezanen en gaffelaars*, p.p. 68-69

⁹¹ SGO, GAMi 402; 27 december 1785

⁹² Ploeg, *Bezanen en gaffelaars*, p. 23

⁹³ Slaak was de naam van het water ten oosten van st. Philipsland. Slaak betekent echter ook een plaats op het water waar weinig wind staat. Tijdens onrustig weer, zoals Kolff beschrijft, moet men dus op het Slaak wat rustiger hebben kunnen varen.

⁹⁴ SGO, GAMi 406; 1 oktober 1732

In een ideale situatie had men met deze methode 3080 haken in het water, de kapitein van een schip kon er echter voor kiezen om minder bakken uit te zetten vanwege bijvoorbeeld de weersomstandigheden.⁹⁵ In één van de weinige landelijke visserijstudies, *Overzicht der geschiedenis van de Nederlandsche Zeevisscherijen* van A. Beaujon, schrijft de auteur dat de hoofdproducten van de hoekwantvisserij altijd kabeljauw en schelvis waren. Volgens Beaujon werden er behalve schelvissoorten ook wel andere vissoorten mee gevangen, in welk verband hij platvis noemt.⁹⁶

Ook in Middelharnis treffen we de door Beaujon genoemde vissoorten aan. Voor de vissers uit Middelharnis waren de kabeljauw en de tarbot de belangrijkste vissoorten. Hieronder zien we de lijst der vismaat, zoals die bewaard werd op het raadhuis van Middelharnis. Op de lijst is er ook sprake van rog, een vissoort die we in het eerste hoofdstuk al zagen bij de transactie van Jan van der Hoeven⁹⁷. Waar de lijst der vismaat precies voor bedoeld was is niet duidelijk.

*Lijst der vismaat (Middelharnis, 1750)*⁹⁸

⁹⁵ Ploeg, *Bezanen en gaffelaars*, p.p. 23-24

⁹⁶ Beaujon, *Overzicht der geschiedenis*, p. 149

⁹⁷ SGO, GAMi 429

⁹⁸ *Lijst der vismaat*, SGO, GAMi 443

Het ligt voor de hand dat deze op de visafslag van het dorp werd gehanteerd. Mogelijk bestonden er ook destijds al minimummaten voor vis om overbevissing tegen te gaan. In dit verband is bekend dat er eind zeventiende eeuw al visserijwetten met betrekking tot de Zuiderzee werden ingevoerd om “*het uitroeien van sommige vischsoorten te beletten*”.⁹⁹

Zoals we kunnen zien in het citaat aan het begin van dit hoofdstuk was men in Middelharnis gedurende het hele jaar bezig met de visvangst. We zien echter ook dat er een duidelijk verschil is tussen het kabeljauwseizoen - “*in de wintertijd*” – en het tarbotseizoen - “*in den soomer*”. Ook in andere bronnen vinden we dit onderscheid terug. Zo meldt Boers in zijn *Beschrijving* dat er in januari 1745 op één dag negenduizend kabeljauwen worden afgeslagen in Middelharnis¹⁰⁰, en schrijft Isaak Tirion dat men in de zomer “*dikwijls een groote meenigte van tarbot naar Engeland*” stuurde, waar deze vis verkocht werd.¹⁰¹

Ook in een parlementair onderzoek naar de toestand van de Engelse visserij wat in 1785-1786 in Engeland wordt gehouden komt dit onderscheid naar voren. Eén van de hoofdvragen die de enquêtecommissie moet beantwoorden is de vraag waarom de Engelse tarbotvisserij nauwelijks van de grond komt, terwijl de Nederlandse evenknie juist floreert.¹⁰² Thomas Fennings, een visser uit Harwich, verklaart tegenover de commissie, dat het seizoen van kabeljauw, wijting en andere schelvis voor de Engelse vissers in juni en juli begint, als men met handlijnen op schelvis en jonge kabeljauw vist. In november vist men vervolgens rond de Doggerbank met ‘*lange lijnen*’ – beugvisserij dus – wat men tot april volhield. Daarna viste men nog tot het einde van mei vlak onder kust op kabeljauw.¹⁰³ Fennings meldt dat hij van Nederlandse vissers begrepen heeft dat het tarbotseizoen voor de Hollanders in maart langzaam begon. In april en mei vingen de Nederlanders de tarbot met “*lange lijnen*”, aldus Fennings. In de zomermaanden verplaatsten de vissers zich tot voor de kust van Zeeland en bleven daar vissen tot het einde van het tarbotseizoen in augustus.¹⁰⁴ Fennings’ verdeling komt overeen met Boers, die stelt dat men in Middelharnis aan het einde van augustus begon met het vangen van schelvis onder de Engelse kust. Eind oktober verhuisden de vissers naar de Nederlandse kustwateren waarna men in de winter bij de Doggersbank viste. Het tarbotseizoen begon volgens Boers ook in Middelharnis in maart, wanneer men bij Texel en Terschelling op viste en alsmede tarbot overnam van kustvissers.¹⁰⁵ In de eerder aangehaalde memorie uit 1763 - over het uitbrengen van de tarbot naar Engeland – is er sprake van dat de vissers uit Middelharnis voor wat betreft de tarbotvangst actief waren “*gedúúrende de zoomertijd zeedert het begin van mej tot in ’t laatst van september*”.¹⁰⁶ Zowel bij Fennings als bij Boers zien we dus een duidelijke tweedeling tussen het vissen op kabeljauw en andere schelvis in het winterseizoen, en het vissen op tarbot in de zomer.

⁹⁹ Beaujon, *Overzicht der geschiedenis*, p. 181

¹⁰⁰ Boers, *Beschrijving van het eiland*, p. 275

¹⁰¹ Tirion, *Hedendaagse historie*, p. 185

¹⁰² In hoofdstuk 4 wordt ingegaan op de bedreiging die dit onderzoek vormde voor de Middelharnisse vissers.

¹⁰³ *Second report from the committee appointed to enquire into the state of the British fisheries and into the most effectual means for their improvement and extension* (z.p. 1785) p. 15

¹⁰⁴ *Second report*, p.p. 14-17

¹⁰⁵ Boers, *Beschrijving van het eiland*, p.p. 271-273

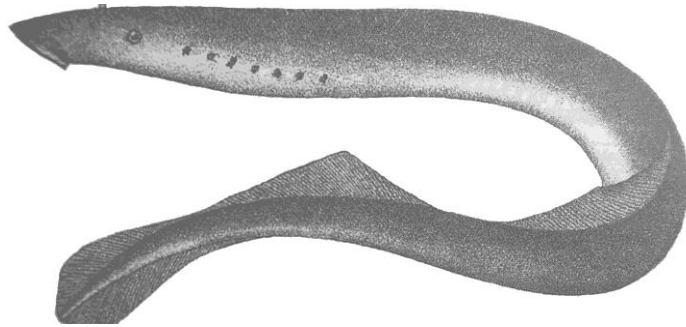
¹⁰⁶ SGO, GAMi 402

Fennings en collega-visser John Blackett verklaren overigens beide tegenover de parlementaire enquêtecommissie dat de Nederlandse vissers de tarbot op een zelfde manier vangen als de kabeljauw: met 'lange lijnen'.¹⁰⁷ Het enige verschil schuilt volgens Blackett in de locatie van de visgronden: de tarbot wordt door de Nederlanders voornamelijk gevangen in de Breeveertien, een gebied in de Noordzee wat zich volgens de visser zo'n vijftig km uit de kust uitstrekt van Goeree tot Texel.¹⁰⁸

Het aas

Zoals we net zagen heeft men bij de uitoefening van hoekwantvisserij aas nodig. De vissers uit Middelharnis maakten hiervoor gebruik van zogenaamde prikken. In zijn studie naar de ankerkuilvisserij op het Haringvliet en het Hollands Diep schrijft P.J.M. Martens dat halverwege de negentiende eeuw riviervissers rivierprikken en zee-prikken als bijproduct vingen, en dat deze verkocht werden aan vissers uit Middelharnis die er hun beug mee aasden.¹⁰⁹ Het lijkt niet onlogisch dat er ook gedurende de achttiende eeuw riviervissers waren die prikken vingen en deze als aas verkochten aan de vissers uit Middelharnis. In deze studie is daar evenwel geen bewijs voor gevonden.

Bewijs is er wel voor het feit dat de vissers ook tijdens de achttiende eeuw de zogenaamde prikken al als aas gebruikten bij de hoekwantvisserij. Zoals al eerder aangehaald had men in Middelharnis zelfs een kweekvijver voor de prikken, het zogenaamde prik-gat.¹¹⁰ Op 17 januari 1746 werd door eenentwintig vissers met Cornelis van der Vlucht uit Middelharnis een contract gesloten. Van der Vlucht belooft hierin een zogenaamd prik-gat *in den eeuwkant van sijn land, onder den Oudenlandsen Zeedijk, beoosten de Stoofkreek* aan te leggen.¹¹¹ De vijver moest minstens tachtig voet lang, vijftentwintig voet breed en zes voet diep zijn. De vijver werd met hout beschoeid en ook op de bodem kwamen houten planken te liggen. Van der Vlucht moest het prik-gat *suyver en schoon van boodem houden en onderhouden*. Ook moest hij twee sluisjes "*off verlaatjes tot het in en uijlaaten van waater*" aanleggen. Van der Vlucht kreeg van de vissers toestemming om "*alle haar paalen en planken, die thans in de kreek bij de meestoven sijn leggende, te moogen naar sig neemen, om in off aan voorg. prik-gat te verwerken naar sijn genoegen.*"

Afbeelding van een prik

¹⁰⁷ *Second report*, p.p. 14-17 en 22

¹⁰⁸ *Second report*, p. 22

¹⁰⁹ Martens, *Schokkermannen en bootvissers*, p. 37

¹¹⁰ SGO, GAMi 427

¹¹¹ Ongeveer op deze plaats ligt vandaag de dag een nieuwbouwwijk. Deze wijk wordt in de volksmond 'het prik-gat' genoemd.

Van der Vlucht moest de volgende zomer gelijk aan de slag want de vijver moest uiterlijk in het voorjaar van 1747 klaar voor gebruik zijn. In de kweekvijver konden de vissers zelf prikken uitzetten om deze er later weer uit te halen. In ruil voor de aanleg en het onderhoud kreeg Cornelis van der Vlucht van elke visser per jaar één krimpkeljauw en vier stuivers voor iedere tweehonderd prikken die men uit de vijver haalde. Op deze wijze werd dus geregeld dat diegene die het meest gebruik maakte van de vijver, ook het meest betaalde. Waren er anderen – bijvoorbeeld verkopers – die prikken in de vijver wilden opkweken dan moesten ook deze vier stuivers per tweehonderd prikken betalen. De helft van dit geld ging naar Van der Vlucht, de andere helft naar de armendiaconie van Middelharnis. Het contract was bindend zo lang de vijver bruikbaar was. De vissers beloofden in het contract om zaken te blijven doen met Van der Vlucht, ook als er eventueel andere prikaten bij kwamen.¹¹²

Concluderend hebben we gezien dat de vissers uit Middelharnis uitsluitend gebruik maakten van gaffelschuiten, en dat de ventjagers beschikten over bezaanschuiten. Beide platgeboomde scheepstypes waren voorzien van een zogenaamd bun, waardoor de vis levend en dus vers gehouden kon worden. De vissers uit Middelharnis visten met het hoekwant, waarbij lange lijnen met een flink aantal haken in zee werden uitgezet. In de zomer vingen zij hier voornamelijk tarbot mee, terwijl in de winter de vangst voornamelijk bestond uit kabeljauw en andere schelvissoorten. Als aas gebruikten de vissers zogenaamde prikken, die men opkweekte in het eigen 'prikgat'.

¹¹² SGO, GAMi 427

Kaart waarop de plaatsen in Brabant, Vlaanderen en Zeeland waarmee ventjagers uit Middelharnis blijkens archiefstukken contact hadden of handel dreven zijn ingetekend.

Hoofdstuk 3: Handel naar Brabant en Vlaanderen

“Geven in alle onderdanigheid te kennen, schout en geregten van Middelharnis, dat haar suppl. plaats, voor 't merengedeelte, en in 't bijzonder bestaande uijt zeevarende luijden die haar alleen geneeren met 't vangen van seevis en deselve vers aan te brengen de ventjaagers of coopluijden aldaar van alle tijden aff, gewoon zijn, met een paspoort voorzien, de vis, in een publijcque afslag (aan zee) off langs de zijkant gecogt, met ventjagersbunshuijten, levendig, naar Brabant off Vlaenderen te voeren”

Verzoekschrift van het dorpsbestuur over de ventjagers die de vis naar het zuiden vervoerden¹¹³

We zagen in het vorige hoofdstuk dat de kabeljauw voor de Middelharnisse vissers een belangrijke vissoort was. In een memorie geschreven op 27 oktober 1801 door Adrianus Quirinius Kolff kunnen we lezen dat de kabeljauw met name naar Brabant en Vlaanderen werd gebracht.¹¹⁴ In dit hoofdstuk zullen we deze vishandel naar de Zuidelijke Nederlanden nader bekijken. We zullen onder andere zien hoe Brabantse steden met elkaar concurreerden om de gunst van de ventjagers. Ook zullen we zien hoe de voor Middelharnis belangrijke handel van verschillende kanten een aantal maal bedreigd wordt. Eerst zullen we nu echter kort kijken naar de ventjagers, die in dit hoofdstuk een belangrijke rol vervullen.

De ventjagers

Ventjagers waren diegenen die de vis van de vissers overnamen om deze vervolgens op de markt te brengen. Zij waren met name actief bij het transport van de kabeljauw en de schelvis naar Brabant en Vlaanderen. De tarbot lijkt namelijk vooral door de vissers zelf naar de Engelse vismarkten te zijn gebracht, hoewel er ook sprake is van Engelse ventjagers die vis in Nederland kochten.¹¹⁵ Een deel van deze ventjagers kwam uit Middelharnis zelf, zo is er op de eerder aangehaalde lijst van belastbare *gaffelvisshuijten en ventjagers* uit 1754 sprake van drieëntwintig ventjagers.¹¹⁶ Ook kwamen er een aantal ventjagers uit het naburige Sommeldijk.¹¹⁷ Verder wordt er over ventjagers uit Brabant gesproken¹¹⁸, waarvan in ieder geval een deel uit Antwerpen afkomstig was. Uit een document uit die stad blijkt namelijk dat daar aan het begin van de achttiende eeuw zo'n dertig ventjagers zijn.¹¹⁹ De Middelharnisse ventjagers maakten, voor zover uit dit onderzoek gebleken is, uitsluitend gebruik van *ventjagersbezaanbunshuiten*, terwijl de ventjagers uit Sommeldijk volgens Boers – net als de vissers uit Middelharnis – gebruik maakten van gaffelschepen.¹²⁰

¹¹³ SGO, GAMi 406; 20 april 1724

¹¹⁴ idem; 27 oktober 1801

¹¹⁵ SGO, GAMi 429

¹¹⁶ SGO, GAMi 387

¹¹⁷ SGO, GAMi 406; 10 april 1729 (kladversie) en Boers, *Beschrijving van het eiland*, p. 229

¹¹⁸ SGO, GAMi 406; 23 april 1732

¹¹⁹ idem; 3 februari 1723

¹²⁰ Boers, *Beschrijving van het eiland*, p. 229

Zoals we in het eerste hoofdstuk zagen ondertekenden 55 ventjagers in 1734 een document waarin werd vastgelegd dat alle handel binnen het Goereese Gat via de visafslag van Middelharnis diende te verlopen. In ruil hiervoor konden de ventjagers een krediet krijgen bij de visafslag in Middelharnis. In de praktijk werkte het zo dat als een ventjager op het water vis overnam, de verkopende visser een verkoopbewijs kreeg, met daarop de verkochte hoeveelheden. Met deze bon kon de visser vervolgens naar de afslager in Middelharnis gaan. De afslager betaalde de visser uit en hield tegelijkertijd het afslaggeld in.¹²¹ Zo konden de ventjagers enerzijds sneller werken, maar werden ze anderzijds ook meer gebonden aan de afslag in Middelharnis.¹²²

Het is goed voor te stellen dat schepen beschadigd raakten bij het overnemen van de vis doordat zij bijvoorbeeld met de tuigage in elkaar haakten. Vier jaar later stellen de ventjagers dan ook een nieuw document op wat bedoeld lijkt om het gevaar bij het overnemen van vis, zonder dat men daarvoor een haven binnenging, te beperken. In het stuk, wat gedateerd is op 4 april 1739, stellen de ventjagers voortaan *“in den tijdt van Bamis¹²³ tot Kersmis en van Kersmis tot Pascha”* alleen vis over te nemen voor het havenhoofd van Middelharnis, of op de stroom tussen het havenhoofd en de staalbomen. Tussen Pasen en Pinksteren wil men alleen vis overnemen in de haven van Goedereede.¹²⁴ Mocht een visser buiten deze afgebakende gebieden vis verkopen, dan zullen de ventjagers met hem geen zaken meer doen. Als één van de ondertekenaars zich niet aan de afspraken zou houden diende deze een boete van honderd gulden te betalen. De helft hiervan zou ten goede komen aan de Grote Armen in Middelharnis, terwijl de andere helft bestemd was voor *“den heer officier”* van het dorp.¹²⁵

Model van een bezaanbunnschuit

¹²¹ SGO, GAMi 429

¹²² SGO, GAMi 407

¹²³ Bamis of Baafmis valt op 1 oktober.

¹²⁴ Contract tussen de ventjagers omtrent de plaats waar voortaan van de vissers de vis te kopen en opnemen, SGO, GAMi 408

¹²⁵ idem

Strijd om de gunst van de ventjagers

De handel naar Brabant richtte zich op steden als Breda, Antwerpen, Mechelen en Brussel. Voor de handel met ventjagers werd een administratie – *ventjagersboeken* – bijgehouden, door de pachter van de visafslag. Voor de achttiende eeuw is helaas maar één van deze boeken – die voor de jaren 1792-1793 – bewaard gebleven. In dit boek worden een aantal in- en uitgaande brieven vermeld. Zo krijgt men brieven uit *Sluys*, *Zwartewaal*, *Ter Veere* (de Zeeuwse benaming voor Veere), *Rupelmond* en Zierikzee en worden er naar *Ter Veere*, *Rupelmond* en Zierikzee brieven teruggestuurd.¹²⁶ Mogelijk handelden de ventjagers met deze plaatsen, of lagen ze langs de route naar plaatsen waarmee men handel dreef. Zo is bekend dat via Sluis kabeljauw werd geleverd aan kooplieden uit Ieper en Brugge¹²⁷, en ligt Rupelmonde bij de monding van de Rupel in de Schelde, en als zodanig op de route naar Mechelen en Brussel. Er zijn ook indicaties dat er vanuit Middelharnis met Luik werd gehandeld, of deze handel enige vorm van betekenis had is echter maar de vraag.¹²⁸

Er lijkt sprake te zijn geweest van een heuse concurrentiestrijd tussen de verschillende Brabantse steden om de gunst van de Middelharnisse ventjagers. Zo zien we in 1746 dat Breda maatregelen neemt om de stad aantrekkelijker te maken voor ventjagers. In 1746 wordt namelijk het Congres van Breda in de stad gehouden. Als gevolg daarvan nemen “*verschyde ministers plenipotentialissen*¹²⁹ en andere hoge stantspersonen, mitsgaders, [...] een talryk garnizoen” hun intrek in de stad. Er is dus ook veel vis nodig in Breda, en de drossaard, burgemeesters en schepenen van Breda sturen daarom in november 1746 een publicatie rond om kooplieden en ventjagers te bewegen naar de stad te komen. Om Breda voor de ventjagers aantrekkelijker te maken worden “*alle ventjagers, welke met versche visch naar de stadt Breda zullen willen vaaren*” tot 30 juni 1747 vrijgesteld van “*alle trek en paarde geldt*”.¹³⁰

De vishal van Breda met op de voorgrond de haven en op de achtergrond de Grote Kerk.

¹²⁶ Schuldboek wegens de verkoop van vis (ventjagersboek), SGO, GAMi 411

¹²⁷ Parmentier, ‘In de wereld is niets volmaekt’, p. 38

¹²⁸ SGO, GAMi 406; 10 januari 1785

¹²⁹ Gevolmachtigde gezanten

¹³⁰ Publicatie betreffende de aanvoer van verse vis naar Breda, SGO, GAMi 399

De vrijstelling van het betalen van het trek- en paardgeld had echter niet de gewenste uitwerking, zo blijkt uit een brief die het dorpsbestuur van Middelharnis aan Breda terugschreef. De ventjagers werden naar eigen zeggen in Breda namelijk oneerlijk behandeld door “*de bedienden aan 't comptoir van den afslag, 't sij dan den afslager, naaschrijver, oft ontvanger, oft wie 't anders soude moogen weesen*”. Hierdoor haalden de ventjagers er soms zelfs de kostprijs van de vis niet uit, waardoor zij verlies leden. Bovendien stond het de ventjagers tegen dat de keurmeester van de vismarkt het recht had om van iedere 28 kabeljauwen er één voor zich zelf te houden. Volgens hen koos hij namelijk altijd de beste.¹³¹ De Bredase regenten zijn het op dit punt echter niet eens met de ventjagers. Het stadsbestuur schrijft op 8 januari 1747 overtuigd te zijn dat de keurmeester zich altijd bescheiden opstelt bij het kiezen van zijn kabeljauw en zien geen reden deze regel te wijzigen. Betreffende de naschrijver krijgen de ventjagers echter gelijk, hun vermoedens zouden “*op geene ongegronde redenen*” rusten. Vanuit Breda stelt men zelfs dat de Middelharnisse ventjagers eerder aan de bel hadden moeten trekken en dat men het noodzakelijk achtte “*alle noodige middelen int werk te stellen, om de voors. onbehoorlijkheden [...] te stuiten*”. Derhalve had men een nieuwe instructie – die met de brief wordt meegestuurd – voor de naschrijver opgesteld en een “*bequaem beeëdigd persoon*” benoemd in die functie. De nieuwe instructie komt er vooral op neer dat de naschrijver er een degelijke boekhouding op na moet houden. Het stadsbestuur van Breda hoopt dat de handel aantrekt als gevolg van de genomen maatregel en dat “*derzelver ventjagers [...] deze onze stad met de noodige versche visch*” zullen voorzien.¹³²

Ook het stadsbestuur van Mechelen probeert het de ventjagers uit Middelharnis in 1749 naar de zin te maken. Het stadsbestuur vraagt zich af waarom ventjagers nog maar zo weinig “*verschen visch*” in die stad verkopen. Door de “*schaerszijd*” is de vis in Mechelen namelijk van “*eene besondere dierte*” geworden, wat – zeker in de net begonnen vastentijd voor Pasen – voor “*groot ongerief*” bij de inwoners van de stad zorgt. Te meer omdat men gehoord heeft dat de naburige steden Brussel en Antwerpen wel vis geleverd kregen van ventjagers. Het Mechelse stadsbestuur vraagt het Middelharnisse dorpsbestuur de ventjagers te vragen naar de redenen waarom ventjagers liever naar de andere steden gaan, en belooft er – indien mogelijk – direct iets aan te doen.¹³³ Het dorpsbestuur van Middelharnis schrijft vervolgens terug dat er twee redenen zijn die Mechelen minder aantrekkelijk maken dan andere steden. Ten eerste, dat het in Mechelen niet toegestaan is maar een deel van de lading te verkopen: wil men in Mechelen zaken doen dan moet alle vis aan boord verhandeld worden. De ventjagers die “*veelmaalen met soo een groote quantiteit vis gelaaden sijn*” mijden Mechelen daarom. Als zij immers alle vis zouden moeten verkopen, zou de prijs van de vis lager worden. Ten tweede mijdt men Mechelen omdat andere steden “*verse vis in commissie*” naar die stad brengen. De ventjagers zijn bang tegelijk met een *commissievaarder* aan te komen waardoor er een te groot aanbod van vis zou zijn als gevolg waarvan de ventjagers wederom een lagere prijs voor hun vis zouden krijgen.¹³⁴ Het is niet duidelijk of het stadsbestuur van Mechelen vervolgens even daadkrachtig te werk gaat als dat van Breda in 1747.

¹³¹ Ingekomen stukken, SAB, ARC0001 253; 20 december 1746

¹³² Brief uit Breda naar aanleiding van klachten ventjagers en instructie voor de naschrijver van de vismarkt in Breda, SGO, GAMi 400 en 401

¹³³ Correspondentie met het bestuur van de stad Mechelen over het brengen van vis naar die stad, SGO, GAMi 398; 19 februari 1749

¹³⁴ idem; 28 februari 1749

In 1779 probeert Oudenbosch de Middelharnisse ventjagers te stimuleren vis naar de plaats te brengen. De drossaart en schepenen sturen in januari 1779 een brief naar Middelharnis. Hierin melden zij dat *“ter aenmoediging van de ventjagers en vischschippers, welke versche visch binnen de plaats alhier zullen komen aan te brengen”* het verplichte havengeld voor deze schippers zal komen te vervallen. Om de *vischschippers* verder *“te encourageren”* stelt men bovendien *“een fraaije vlag of wimpel [...] aen dengenen welke de meeste visch alhier binnen dese Vrijheidsplaats gedurende deesen jaare (1779) aanbrengen zal”* in het vooruitzicht.¹³⁵ Deze uiterst fraaie wimpel – waarop zowel het gemeentewapen van Middelharnis als dat van Oudenbosch staat afgebeeld – is bewaard gebleven, en behoort tegenwoordig tot de collectie van het Maritiem Museum in Rotterdam, en is op afspraak te bezichtigen.¹³⁶

De wimpel uit Oudenbosch, met rechts een detailfoto. Helemaal bovenaan zien we links het dorpswapen van Middelharnis (het harnas) en daarnaast het wapen van Oudenbosch. Daaronder het wapen van prins Willem V.

¹³⁵ Missive van het gemeentebestuur van Oudenbosch tot vrijstelling van de ventjagers van Middelharnis van het havengeld, SGO, GAMi 410

¹³⁶ Voor het bezichtigen van de wimpel moet wel eerst een afspraak worden gemaakt, aangezien deze in de opslag bewaard wordt.

Conflict met Antwerpen

Rond 1724 ontstaat er een conflict met Antwerpen wat draait om het bezit van een bewijs van publieke afslag bij het passeren van de verschillende grenstollen. Een dergelijk bewijs kreeg een ventjager als hij zijn vis had gekocht bij een officiële visafslag, en was nodig omdat sinds de vrede van Münster de Schelde gesloten was. Deze sluiting gold niet alleen voor de Zuidelijke Nederlanden maar ook voor de Republiek. Hierdoor was het bijvoorbeeld voor Zuidelijke vissers – die er dan ook amper waren – verboden om via de Schelde op zee te gaan vissen, maar het was vissers uit de Republiek ook verboden om eigen gevangen vis naar de Zuidelijke Nederlanden te brengen.¹³⁷ Aangezien de vissers uit Middelharnis echter gedurende grote delen van het jaar door het te zoete water¹³⁸ – naar eigen zeggen – niet bij de visafslag aan het havenhoofd van Middelharnis konden komen verkochten zij hun vis geregeld op het water aan de ventjagers.¹³⁹ Middelharnisse ventjagers hadden derhalve regelmatig geen bewijs van publieke afslag. Bovendien waren er een aantal ventjagers die gewoon waren “*somtijts selfs te gaan corden*”, als er niet genoeg vis te koop was. Zij visten dan zelf met behulp van een net, en brachten de vangst vervolgens naar het Zuiden.¹⁴⁰ Dit werd door de stad Antwerpen als onrechtmatig beschouwd en was hen een doorn in het oog.

Nu moesten er om bij de stad Antwerpen te komen een aantal tollën betaald worden. Allereerst waren er de Tol van Zeeland en de ‘convooien en licenten’ die men diende te betalen bij fort Lillo, een Zeeuws bolwerk wat samen met fort Liefkenshoek – aan de andere zijde van de Schelde – ervoor zorgde dat de Republiek de controle hield over de rivier.

Een kaart van Blaeu uit 1665 toont de ligging van fort Lillo en fort St. Philips

¹³⁷ SGO, GAMi 406; 28 mei 1724

¹³⁸ Zie ook de volgende paragraaf

¹³⁹ SGO, GAMi 406; 10 april 1724

¹⁴⁰ idem; 12 juni

Tegenwoordig liggen beide forten, die destijds al exclaves waren, in het havengebied van Antwerpen. De Tol van Zeeland diende men te betalen omdat men gebruik maakte van de Zeeuwse wateren¹⁴¹, de ‘convooien en licenten’ waren grensbelastingen waarbij ‘licent’ verwijst naar een vergunning om handel te mogen drijven met de vijand.¹⁴² Na het passeren van fort Lillo kwam men één rivierbocht verder bij fort St. Philips waar opnieuw tol – “den Ridderthol” – betaald diende te worden, ditmaal aan de Zuidelijke Nederlanden.¹⁴³

Normaliter werd er bij het innen van de tolleren te Lillo gecontroleerd op het hebben van een afslagbewijs, wat er voor moest zorgen “*dat geen eijge gevange, maar alleen gekogte vis, de Schelde werde opgevoert*”.¹⁴⁴ Volgens Antwerpen waren deze controles in 1724 echter al een jaar of tien afgeschaft. Zolang de Antwerpse ventjagers – die wel vis mochten kopen in de Republiek – echter “*genoechaemen visch te coop hebben gevonden*” maakte het stadsbestuur geen bezwaar. Het Antwerpse stadsbestuur had in 1724 evenwel het vermoeden dat haar ventjagers in de Republiek werden benadeeld. Men vermoedde dat als de vishandel buiten een afslag om plaatsvond de vis altijd verkocht werd aan een Hollandse ventjager, ook al bood de Antwerpenaar meer geld. Dit idee werd begin 1724 bovendien nog eens versterkt toen tien Antwerpse ventjagers na twee weken handel drijven in het Noorden zonder vis terugkeerden. Het Antwerpse stadsbestuur besloot daarom om bij de inning van de Riddertol zelf te gaan controleren op de afslagbewijzen.¹⁴⁵ De bewering dat dit gebeurde omdat de controles in Lillo niet langer plaatsvonden¹⁴⁶ is curieus omdat er in 1724 juist door Middelharnis bij de Staten-Generaal geklaagd wordt over de controles te Lillo.¹⁴⁷

Evengoed maakt men in Middelharnis al spoedig kennis met de effecten van de Antwerpse maatregelen. Op 21 mei 1724 schrijft het dorpsbestuur van Middelharnis dat het “*met d’uijterste verwonderinge*” kennis heeft genomen van het feit dat zeven Middelharnisse ventjagers, na het passeren van de tol bij fort Lillo, zijn tegengehouden door een achttal Antwerpse collega’s.¹⁴⁸ Deze meldden daarbij dat zij “*ordre hadden van de heeren van de stad van Antwerpen*” om geen Hollandse ventjagers “*verder op te laten dan tot ‘t [...] fort de Philippe*”. Ofwel moesten zij terugkeren, ofwel moesten zij hun vis overdragen aan de Brabanders¹⁴⁹. Als zij echter toch zouden door varen dreigden de Antwerpenaren hen “*het selve metterdaat [...] beletten*”. Om “*alle onheijlen*” te voorkomen besloot een aantal van de ventjagers inderdaad hun vis te verkopen aan de Antwerpse collega’s, maar zij kregen zeer slecht betaald voor hun lading. Volgens het dorpsbestuur zorgde de gebeurtenis voor “*consternatie*” in Middelharnis, vooral omdat “*voorleede donderdag en vrijdag [...] veele zeescheepen met allerhande verse vis*” waren binnengevaren. Met de vis die deze schepen meebrachten had men – volgens het dorpsbestuur – normaal gesproken tien tot twaalf ventjagersschuiten kunnen vullen.

¹⁴¹ J.M.G. Leune, *Lillo en Liefkenshoek. Deel 1: De geschiedenis van twee Scheldeforten 1585-1786* (Brussel 2006) p. 474

¹⁴² idem, p. 485

¹⁴³ SGO, GAMi 406; 28 mei 1724

¹⁴⁴ idem; memorie uit 1732

¹⁴⁵ idem; 28 mei 1724

¹⁴⁶ idem

¹⁴⁷ idem; 3 juli 1724, zie ook de volgende paragraaf

¹⁴⁸ Deze verklaring werd door de zeven afgelegd tegenover de halsheren van Middelharnis. Hierbij was ook de secretaris van Antwerpen, de heer De Man, aanwezig.

¹⁴⁹ Antwerpen is een Brabantse stad.

Bovendien hoopte men deze vis in de net begonnen kruisweek zeer profijtelijk te kunnen verkopen. Het dorpsbestuur van Middelharnis lijkt er nog vanuit te gaan dat het om een misverstand gaat en spreekt de hoop uit dat de *“visnegotie”* weer als tevoren kan plaatsvinden. Antwerpen was immers zelf ook gebaat bij de aanvoer van verse vis, zo stelt men.¹⁵⁰

Wat volgt is een briefwisseling tussen Antwerpen en Middelharnis die, met name van de zijde van Antwerpen, hier en

daar ongewoon scherp van toon is. Antwerpen stelt Middelharnis voor om *“eene publieke vercoopinge ofte afslach in ’t faveur van uw eersame ingesetenen ende naerburige plaetsen te Goeree”* in te stellen, waar zowel Antwerpse als Middelharnisse ventjagers vis kunnen kopen. Als de Middelharnisse ventjagers dan bij het betalen van de tolleren *“onder eedt [...]affirmeren dat hunne geheele ingeladenhijdt is [...] in eenen publiecken afslach gecocht”* zou de zaak *“wesen herstelt tot wedersijds genoeg ende winste”*.

Door de afslag in Goedereede te laten plaatsvinden zou volgens het stadsbestuur bovendien worden afgerekend met *“de pretense clachten van de visschers”* dat zij gedurende delen van het jaar niet bij de visafslag in Middelharnis konden komen, en derhalve hun vis buiten de afslag om op het water verkocht hadden.¹⁵¹

Middelharnis vindt een afslag in Goedereede echter geen optie, zo schrijft secretaris Gualtherus Kolff. De haven van het stadje zou veel te klein zijn voor het houden van een afslag. Wel zou het een optie kunnen zijn om de afslag op het water bij Goedereede te houden. Toch vindt Kolff dat verkopen ook nog steeds op zee plaats moeten kunnen hebben zodat *“den vis des te leevendiger naar Brabant off Vlaanderen soude connen werden gevoert”*. Het weer verplichtstellen van een afslagbiljet is voor Kolff bespreekbaar, maar hij vindt tevens dat – mocht de vis op zee worden overgenomen – er volstaan moet kunnen worden met een verklaring van de verkopende visser.¹⁵²

Het Steen in Antwerpen, met links op de achtergrond de Schelde, vormt een overblijfsel van de oude burcht van de stad. Naast deze burcht vond vroeger de vismarkt van Antwerpen plaats.

¹⁵⁰ SGO, GAMi 406; 21 mei 1724

¹⁵¹ idem; 28 mei 1724

¹⁵² ibidem; 12 juni 1724

In Antwerpen lijkt men dit laatste tegenvoorstel wel te kunnen waarderen, hoewel men er niet mee akkoord gaat omdat *“de gever niet beedight”* zou zijn. Bovendien wil Antwerpen, zo schrijft de Antwerpse pensionaris Van Kessel, juist een einde aan de verkopen op zee. Het argument dat deze de kwaliteit van de vis ten goede komen noemt hij *“maer een opgecolft bij uw eersamen vischers tot bedeckinge van hunne insichten gespeculeert”*. Bovendien zouden de Antwerpse ventjagers bij een verkoop op zee nog altijd achtergesteld worden *“soo [...] het naturelijck is dat de lantsluiden altijd malkanderen voor andere begunstigen”*. Ook over de ‘vissende ventjagers’, een probleem wat Kolff probeerde te bagatelliseren, is Van Kessel scherp. Hij schrijft: *“Uw eersamen en sijn niet wel geïnformeerd wanneer sij gelooven dat het [...] seer seldom is geschiedende”*. In Antwerpen vermoedt men dat de ventjagers claimen dat vis zelf gevangen is om op die wijze niet-publiekelijk afgeslagen vis alsnog te kunnen verhandelen.

Voor wat betreft de afslag bij Goedereede lijkt men in Middelharnis het eerdere voorstel van Antwerpen niet goed begrepen te hebben. Van Kessel stelt namelijk dat het voorstel beoogde om de afslag op het water bij Goedereede te houden, precies zoals Middelharnis een brief eerder dus betoogd had. Wel meldt de pensionaris er bij dat dit alleen moest gelden voor de maanden april en mei *“naer proportie van den tijdt dat principelijck den schelvis wordt gevangen”*. De rest van het jaar moest de afslag in principe aan het havenhoofd van Middelharnis plaatsvinden. Het zou Middelharnis echter vrij staan om, afhankelijk van het seizoen, eventueel een andere plaats voor de afslag aan te wijzen *“mits de vercoopinge maer publiequelijck”* plaatsvond. Volgens het Antwerpse stadsbestuur is *“dit den eenigen middel waer langs [...] de wedersijdtse commercie in visch het meest kan gefavoriseert worden”*. Mocht de onenigheid voortduren dan zou Antwerpen echter weleens kunnen besluiten – mede als gevolg van verhoogde toltarieven – *“omme den zeevisch langs eene andere route binnen dese landen te brengen”*, zo dreigt de stad.¹⁵³

In een ongedateerd antwoord op deze laatste brief uit Antwerpen, schrijft het dorpsbestuur van Middelharnis dat men de houding van de stad inzake de verkoop op zee niet begrijpt. Antwerpse ventjagers zouden op zee namelijk zelf met regelmaat schol overnemen van kustvissers. Ook over de plaats van de visafslag worden problemen gemaakt, want het dorpsbestuur betoogt dat de visserij in Middelharnis geruïneerd zou worden als de afslag slechts aan het havenhoofd plaats zou mogen vinden. Dit terwijl Antwerpen in de vorige brief juist stelde dat Middelharnis een andere plaats voor de afslag aan mocht wijzen, zolang de afslag maar publiek zou zijn. In Middelharnis is men echter van mening dat men in Antwerpen de ventjagers uit Middelharnis slechts tracht *“te keperen”*, een visie die volgens het dorpsbestuur gedeeld wordt door vishandelaren uit Brussel en Mechelen. Middelharnis blijft dan ook bij het eerdere gedane voorstel, en stelt Antwerpen er van op de hoogte dat men zich – via de Nederlandse resident in Brussel – gericht heeft tot de landsregering van de Zuidelijke Nederlanden.¹⁵⁴

Het lijkt er op alsof het bij dit conflict niet alleen draait om de afslagbewijzen. We zagen immers al dat er in 1724 weldegelijk controles waren bij fort Lillo, de zeven ventjagers die bij fort St. Philips werden tegengehouden, moeten daarom beschikt hebben over een afslagbewijs.

¹⁵³ ibidem; 17 juni 1724

¹⁵⁴ ibidem; ongedateerde brief

Mogelijk besloot Antwerpen tot de controles bij fort St. Philips om de ‘vissende ventjagers’, waar wellicht bij Lillo coulant mee werd omgegaan, aan te pakken. Waarschijnlijker is echter dat het stadsbestuur overging tot deze maatregelen om de positie van haar eigen ventjagers te versterken. Zolang er immers geen publieke afslag gehouden zou worden, konden Antwerpse vissers bij fort St. Philips tegen bodemprijzen de vis van de Middelharnisse ventjagers overnemen. En werden er wel publieke afslagen gehouden dan zouden de Antwerpse ventjagers een eerlijkere kans op het verkrijgen van vis krijgen. De starre houding van Middelharnis wat, zeker in de laatste brief, bijna naar problemen lijkt te zoeken, zou vanuit dezelfde motivatie verklaard kunnen worden. De Middelharnisse ventjagers hadden er immers juist belang bij dat zij wél op zee vis konden overnemen, en dat zij eventueel wél eigen gevangen vis naar het Zuiden konden exporteren. Het conflict loopt voor Middelharnis uiteindelijk trouwens goed af. Zo lezen we in een memorie uit 1732 dat “den heere Pester, [...] resident tot Brussel” in 1724 “bij die van Antwerpen” geregeld had dat de ventjagers de Riddertol als voorheen mochten passeren.¹⁵⁵ Er bleven echter nog andere problemen voor de Middelharnisse ventjagers.

Conflict met de Admiraliteit van Zeeland

Zoals al even aangehaald worden de Middelharnisse ventjagers vanaf 1724 namelijk “geincommodeert¹⁵⁶ en belemmert” door de Zeeuwse *commiezen* ter Admiraliteit op het fort Lillo, die een afslagbewijs eisen. Middelharnis maakt deze kwestie aanhangig bij de Staten-Generaal omdat men een Zeeuws complot vermoedt. Door de ligging van het dorp is het namelijk gedurende grote delen van het jaar volgens het dorpsbestuur “om ’t soete water en andere gewigtige redenen” niet mogelijk om de vis bij het havenhoofd van Middelharnis te verkopen, en is het dus noodzakelijk de “gevangene vis, omtrent de Goeree aan zee off op de stroomen” te verhandelen. Door de afslagbewijs-eis van de Zeeuwse Admiraliteit werden de vissers uit Middelharnis echter gedwongen om “in ’t geheele voorjaar, tot ver na pinxteren, ter oorsake ’t soete water, van boven comende, naar de Zeeuwsche steeden te varen” om daar hun vis te verkopen aan de ventjagers. Dit zou precies de bedoeling zijn van de Admiraliteit, omdat op die manier de “Zeeuwsche afslagcomptoiren gefavoriseert en de Hollantsche verse visplaatsen, insonderheid die van de supplianten ten eenemaal gerúineert” worden.¹⁵⁷ Omdat de ventjagers in het verleden “ten allen tijden en bij menschegeheugen” vrij konden doorvaren,¹⁵⁸ verzoekt het dorpsbestuur de Staten-Generaal om in te grijpen. Het kunnen volstaan met een “billet van den stúerman, vanger oft visser” – iets wat tevens aan het stadsbestuur van Antwerpen werd voorgesteld – zou een acceptabele oplossing zou zijn.¹⁵⁹

De Staten-Generaal geven daarop een resolutie uit waarin de Zeeuwse Admiraliteit wordt opgeroepen de ventjagers fort Lillo “als van ouds” te laten passeren.¹⁶⁰ De resolutie wordt twee keer herhaald omdat de Admiraliteit simpelweg niet reageert op de eerste twee.

¹⁵⁵ ibidem; memorie uit 1732

¹⁵⁶ lastiggevallen

¹⁵⁷ SGO, GAMi 406; 10 april 1724. In de kladversie van het verzoekschrift spreekt men zelfs over het te gronde gaan van Middelharnis, en grote schade voor andere vissersplaatsen als Ter Heide, Scheveningen, Katwijk, Noordwijk en Zwartewaal.

¹⁵⁸ idem; 11 april 1724

¹⁵⁹ ibidem; 10 april 1724

¹⁶⁰ ibidem; 23 juni 1724

Bij de derde resolutie, die op 5 september 1724 uitgevaardigd wordt, vermeldt men dat één ventjager uit Middelharnis de onveranderde situatie aan de lijve heeft ondervonden toen hij “*met eenige zalm, botjes en een stukje rog*” onderweg was naar het zuiden. Bij het passeren van fort Lillo hadden de *commiezen* naar “*sodanigen certificatie dat de voorn. vis op eene publicque afslag was gecogt*” gevraagd, en aangezien hij deze niet had mocht hij niet verder varen.¹⁶¹ Volgens een memorie uit 1732 werd de afslagbewijs-eis uiteindelijk in december 1724 geschrapt. De Admiraliteit gaf de controleurs te Lillo de opdracht om “*de ventjagers van Middelharnis, Sommelsdijk, en alle onderdaanen van den staat*” zoals voorheen te laten passeren. Hiermee kwam echter slechts voorlopig een einde aan het conflict met de Zeeuwen, want in 1729 lijkt de geschiedenis zich welhaast te herhalen.

In een brief van 9 juni 1729 aan de baron Van Reede, de heer van Renswoude – destijds een invloedrijk persoon¹⁶² -, klaagt secretaris Cornelis Kolff namelijk dat er bij fort Lillo in de praktijk helemaal niets veranderd is voor de ventjagers. De Zeeuwse Admiraliteit heeft Middelharnis voorgesteld voortaan een publieke afslag in Goedereede te houden, om op die manier de bezwaren van Middelharnis – omtrent het zoete water – tegen een publieke afslag te ondervangen. Kolff noemt dat voorstel “*soo absurd [...], dat ik niet kan begrijpen hoe sulk kan in de gedagten vallen, wijl de Goeree is een plaatsje en een have daar nauwlijks een schuijt kan aanleggen*”. In Middelharnis vermoedt men opnieuw dat de Zeeuwse Admiraliteit de vissers wil dwingen hun vis op Zeeuwse visafslagen te laten afslaan.¹⁶³ Na deze brief stuurt Kolff nog twee brieven over de kwestie naar Van Reede. Kolff kende Van Reede waarschijnlijk als één van de heren van Middelharnis, en vermoedelijk hoopte hij dat Van Reede, met zijn contacten, iets voor Middelharnis zou kunnen betekenen.¹⁶⁴

De secretaris van Middelharnis spreekt echter ook andere contacten aan om druk te zetten op de Zeeuwse Admiraliteit. Zo stuurt hij in juni een brief met “*ingesloten pampieren*” over de kwestie naar een onbekend contactpersoon. Deze schrijft terug dat hij anderhalf uur lang met de broer van de Delftse pensionaris Hoornbeek over de zaak gesproken heeft. Na het gesprek zei deze duidelijk in te zien “*dat het een kunsje van die van Zeeland is*”, en hij beloofde er de volgende dag met zijn broer over te spreken. Hoornbeek was iemand met invloed binnen de Staten van Holland, die zich ook later nog voor Middelharnis zou inspannen. Kolff’s contactpersoon heeft dan ook goede hoop dat de zaak goed voor Middelharnis zal aflopen.¹⁶⁵

Op 11 december ontvangt Kolff een brief terug van baron Van Reede. Hierin meldt deze dat er door de Staten van Holland eindelijk een schrijven van de Zeeuwse Admiraliteit ontvangen is. De Zeeuwen beweren dat de eis omtrent een verklaring van een visafslag helemaal niet nieuw is, maar dat deze is terug te voeren op wetgeving van “*Conink Philippus van Spagne in de jaar 1558*”.

¹⁶¹ *ibidem*; 5 september 1724

¹⁶² Frederik Adriaan baron Van Reede, heer van Renswoude was een politiek actief persoon die onder andere gedeputeerde van de Staten-Generaal was. Door zijn huwelijk was hij ook één van de heren van Middelharnis. Een Franse gezant noemde Van Reede, in 1728, ‘zeer op de hoogte van zaken’ en ‘iemand die de sterke en zwakke zijden van de Republiek goed kent’. Zie P.C Molhuysen en P.J. Blok ed., *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek* deel 3 (Leiden 1914) p.p. 1034-1035

¹⁶³ SGO, GAMi 406; 9 juni 1729

¹⁶⁴ *idem*; 9 juni en 19 juni 1729

¹⁶⁵ *ibidem*; 17 juni 1729

Destijds was al bepaald dat ‘Zeeuwse’ en ‘Hollandse’ vis alleen dan naar Brabant vervoerd mochten worden als er een bewijs was van een publieke afslag. Door “*versuijm*” was er weliswaar een tijdlang niet gecontroleerd op de bewijzen, hieraan waren volgens de Admiraliteit voor Middelharnis geen rechten te verbinden.¹⁶⁶ Uiteindelijk dragen de Staten van Holland de Zeeuwse Admiraliteit op om de “*officieren ter rehergie tot Lillo*” te gelasten de Hollandse ventjagers te laten passeren.¹⁶⁷

Zeeuwse paspoorten

Het lijkt vervolgens weer een paar jaar rustig te zijn, maar in 1732 steekt de kwestie, in een iets andere vorm, weer de kop op. Nu zijn er problemen met de Zeeuwse paspoorten die men nodig heeft om de grens bij Lillo te passeren. Zo’n paspoort was te koop bij Zeeuwse *commiezen* in een aantal Zeeuwse havens waaronder Sommelsdijk. De prijs van het paspoort werd vastgesteld naar aanleiding van de waarde van de lading. In theorie zou een ventjager vis kopen via een afslag, waarna hij bij de *commies* een paspoort kon kopen. De praktijk werkte in Middelharnis echter anders: we zagen al dat de vissers en ventjagers stelden niet met hun vis tot aan het havenhoofd van het dorp te kunnen varen. Daarom kochten de ventjagers dan ook vóór zij vis kochten een paspoort bij de *commies* in Sommelsdijk. Op dat moment was de waarde van de toekomstige lading uiteraard nog onbekend, en het spreekt voor zich dat deze handelswijze fraudegevoelig was. Men kon eenvoudigweg een lagere waarde op het paspoort laten zetten, waardoor de prijs van het document lager werd. Waarschijnlijk is dit dan ook de reden waarom de Zeeuwse Admiraliteit in 1732 de *commies* in Sommelsdijk opdraagt geen paspoorten te geven aan ventjagers voordat zij hun lading bij zijn *comptoir* hebben aangegeven, en hij deze heeft geïnspecteerd.¹⁶⁸

De Schelde bij de haven van fort Lillo.

¹⁶⁶ ibidem; 11 december 1729

¹⁶⁷ ibidem; 23 april 1732

¹⁶⁸ ibidem; ongedateerd briefje en verzoekschrift 23 april 1732

Het is overigens wel begrijpelijk dat men in Zeeland niet blij is met de gang van zaken in Middelharnis, Leune schrijft namelijk dat fraude met de waarde van ladingen door Hollanders vaker voorkwam.¹⁶⁹

Het dorpsbestuur wendt zich, bij monde van secretaris Cornelis Kolff, in eerste instantie wederom tot de Staten van Holland en West-Friesland, aangezien men opnieuw “*de totale ruine*” van het dorp voorziet.¹⁷⁰ De Staten nemen op 30 april een resolutie aan tegen het handelen van de Zeeuwse Admiraliteit. De Admiraliteit verdedigt zich in een brief echter tegen de inhoud van de resolutie: de strengere controles op de paspoorten zouden geheel conform een aantal wetsartikelen zijn. In dit verband wordt ook “*het Tractaat van Munster*” weer aangehaald, en de Zeeuwse Admiraliteit stelt dat volgens artikel veertien van dat verdrag “*expresselijk [...] den directen deurvaard van of na zee*” verboden. Ook merkt de Zeeuwse schrijver op dat de ventjagers – aangeduid als “*dat soort menschen*” – misbruik zouden maken van het ontbreken van controles achteraf. Het zou geregeld zijn voorgekomen dat men een “*pasport of loscedulle ter waarde van vyf of ten uittersten vyftien guldens*” kocht, terwijl men uiteindelijk met een lading van “*vyftig, hondert en meerder guldens waardig*” naar de Zuidelijke Nederlanden voer. Zo liep de Admiraliteit uiteraard veel geld mis.¹⁷¹ Uit het feit dat Zeeland verwijst naar de bepaling uit het vredesverdrag van Münster kunnen we opmaken dat de paspoortkwestie, in ieder geval deels, weer draaide om zelf vissende ventjagers. Het Zeeuwse verweer maakt bij de Staten van Holland weinig indruk. De handelswijze die de Admiraliteit van Zeeland verdedigt is volgens de Staten “*strijdig teegen het voorsz. oude gebruik*”. Op 31 mei wordt dan ook besloten een resolutie op te stellen en de *generaliteijt* te vragen de Admiraliteit te dwingen om te “*blijven volgen het oude gebruik sonder eenige nieuwigheeden*”.¹⁷²

De Staten-Generaal zijn op dat moment al bezig met de zaak, want ruim een maand eerder vroegen ook “*schout en geregte van Middelharnis*” om interventie. Secretaris Kolff schakelt bovendien een zekere Van Texel in om de zaak in Den Haag in de gaten te houden.¹⁷³ Deze Van Texel stuurt geregeld brieven aan Kolff om hem op de hoogte te houden. Op 28 april 1732 weet Van Texel te melden dat de Staten-Generaal besloten hebben een brief aan de Admiraliteit van Zeeland te sturen, waar in staat dat “*deselve deese nieuwigheeden aanstonts [...] hebben te redresseren*”. Ook zetten de Staten-Generaal een commissie op de zaak, welke echter niet bepaald voortvarend te werk gaat. Op 28 mei schrijft Van Texel dan ook aan Kolff dat hij heeft aangedrongen om één van de leden van de commissie te vervangen, iets wat ook prompt gebeurt. Van Texel meldt verder dat hij met pensionaris Hoornbeek van Delft over de zaak heeft gesproken en dat deze beloofd heeft hem over eventuele ontwikkelingen op de hoogte te houden.¹⁷⁴ Twee dagen later heeft Van Texel nog meer gelobbyd en heeft hij een door Kolff geschreven bericht overhandigd aan pensionaris Hoornbeek, de Dordtse pensionaris Halewijn en aan de heer Obdam, lid van de Staten-Generaal. Halewijn zou van groot belang voor de zaak kunnen zijn, aangezien hij bij absentie van de raadspensionaris diens taken had overgenomen.

¹⁶⁹ Leune, *Lillo en Liefkenshoek*, p. 509

¹⁷⁰ SGO, GAMi 406; 23 april 1732

¹⁷¹ idem; 17 mei 1732

¹⁷² ibidem; 31 mei 1732

¹⁷³ ibidem; 26 april 1732

¹⁷⁴ ibidem; 28 mei 1732

Zowel Hoornbeek als Van Texel hadden dan ook met Halewijn over de zaak gesproken, hierbij verzekerde deze hen zich voor de zaak in te zullen zetten.¹⁷⁵

Halewijn hield woord want vier dagen later meldt hij Van Texel dat de Staten-Generaal de kwestie zullen overnemen van de gedeputeerden uit Holland, waarschijnlijk mede-ingegeven doordat de Staten van Holland hier om verzocht hadden zoals we hierboven zagen. De Admiraliteit van Zeeland zou, volgens Halewijn, gelast worden om geen veranderingen meer door te voeren in de zaak van de paspoorten. De substituut-raadspensionaris had bovendien goede hoop dat *“die van de Admiraliteit van Zeeland [...] sig daarna dan wel gedragen”* zouden. Pensionaris Hoornbeek van Delft is echter minder positief en houdt twijfels over de houding van de Zeeuwse Admiraliteit. Hoornbeek zei met de heer fiscaal Visser uit Rotterdam¹⁷⁶ over de zaak te hebben gesproken, en stelt dat ook deze welwillend tegenover Middelharnis stond. Visser zou bovendien contact opnemen met een zekere heer Lepelaar in Dordrecht om met hem over de zaak te spreken.¹⁷⁷

Op 6 juni 1732 nemen de Staten-Generaal de resolutie van 31 mei van de Staten van Holland letterlijk over, en wordt de Admiraliteit van Zeeland opgeroepen om de Middelharnisse ventjagers weer als tevoren te laten passeren.¹⁷⁸ In Middelharnis wordt uiteraard zeer verheugd gereageerd op de resolutie en men wacht dan ook niet totdat de Staten-Generaal deze zelf naar de Zeeuwse Admiraliteit sturen. Op 26 juni gaat een zoon van secretaris Cornelis Kolff samen met twee ventjagers uit Middelharnis naar de heer Nebbis, president van de Admiraliteit, om hem een afschrift van de resolutie te overhandigen. Deze is hier echter absoluut niet blij mee. De inhoud bestond volgens hem uitsluitend uit *“onwaarheden en logenen”* en Nebbis verklaarde *“dat hij die geene [...] was, die de saak sooveel mogelijk soude sleepende houden”*. Cornelis Kolff schrijft over de aanvaring een brief aan de Delftse pensionaris Hoornbeek, omdat hij vermoedt dat Nebbis zijn dreigement al bewaarheid heeft. De secretaris had namelijk gesproken met de *commis* in Sommelsdijk, die hem vertelde dat hij *“om sig te connen verantwoorden”* wel moest vasthouden aan de inspecties. De *commis* had de Admiraliteit een brief gestuurd om uit te leggen dat de controles voor hem lastig uit te voeren waren. Het antwoord van de Zeeuwse Admiraliteit, wat Kolff *“in vertrouwenheit selfs gesien”* had, was echter dat hij toch diende te controleren. In dit alles ziet Kolff *“de onversetelijkheid”* van de Zeeuwen en een bewijs dat *“sij maar alleen uijt sijn om de Hollantse verse vis negotie in 't gemeen, en die van ons dorp in 't bijzonder te ruineeren”*. Kolff hoopt dat Hoornbeek snel met de zaak aan de slag gaat, aangezien Middelharnis hangende de kwestie de visafslag – die *“altoos in het begin van julij verpagt werde”* – niet durft te verpachten. Dit omdat men denkt dat er geen pachter zal komen, aangezien belangstellenden er voor zouden vrezen dat de Middelharnisse vissers in de toekomst naar Zeeuwse afslagen zullen varen.¹⁷⁹ Deze vrees wordt overigens niet bewaarheid, hoewel de pachtsom in vergelijking met 1731 wel met ruim f300,- afneemt.¹⁸⁰

¹⁷⁵ ibidem; 30 mei 1732

¹⁷⁶ Uit de brief van 25 augustus 1732 in hetzelfde archiefstuk blijkt dat Visser voluit Adolph Visser heet en dat hij fiscaal was bij de Admiraliteit te Rotterdam. Zie ook A.J. van der Aa, *Biographisch woordenboek XIX* (Haarlem 1875) p. 239

¹⁷⁷ SGO, GAMi 406; 3 juni 1732

¹⁷⁸ idem; 6 juni 1732

¹⁷⁹ ibidem; twee brieven 9 juli 1732

¹⁸⁰ Zie bijlage 2: Overzicht van de pachters van de visafslag

In augustus stuurt Hoornbeek een brief terug aan Kolff. Hierin schrijft hij dat de heer fiscaal Visser naar Delft is gekomen. Visser verzoekt Kolff, via Hoornbeek, om naar Delft te komen en *“te spreken over de bekende saak”*.¹⁸¹ Waarschijnlijk wilde Visser praten over een aantal door hem uitgedachte voorstellen om de kwestie op te lossen. Op 25 augustus stuurt Kolff Visser namelijk een brief waarin hij stelt dat de door Visser gedane voorstellen nadelig zouden zijn voor Middelharnis. Visser had namelijk geopperd om het ‘korden’ door ventjagers te verbieden en het Zeeuwse paspoort pas achteraf – ná de verkoop van de vis in de Zuidelijke Nederlanden – te laten betalen. Dit laatste voorstel lijkt een prima oplossing aangezien het de mogelijkheid tot fraude door de ventjagers flink zou hebben beperkt, en tegelijk Middelharnisse ventjagers de vrijheid bood pas achteraf te betalen. Kolff vindt het voorstel echter maar niets.¹⁸²

In een memorie wat Kolff met de brief aan Visser meestuurt, en wat hij op 5 september ook aan de raadspensionaris overhandigt, betoogt Kolff nogmaals dat verkopen op zee mogelijk moeten blijven. De ventjagers moeten immers in staat blijven om vis te kopen van kustvissers uit Ter Heijde, Scheveningen, Katwijk, Noordwijk en andere kustplaatsen. Ook stelt hij dat het, aan het einde van de herfst, door de *“affleggende off oostelijke wint”* – die uiteraard zoet rivierwater opstuwt naar het westen – vaak onmogelijk is om met de gevangen vis in de haven van Middelharnis te komen. Datzelfde geldt volgens Kolff voor de vastentijd wanneer vissers uit Middelharnis, Zwartewaal en andere vissersplaatsen niet met hun vangst naar Middelharnis kunnen varen *“door het dikke en verse water van booven komende”*. Wanneer de vissers wel aan het havenhoofd kunnen afslaan is het alsnog vaak niet mogelijk is om een paspoort te krijgen, schrijft Kolff. Er worden dan namelijk *“alle nagten wel 10 á 12 ventjagers [...] affgelaaden, die dan off des nagts een pasport souden moeten gaan haalen, waar toe den commis tot Sommelsdijk bij nagten sig niet soude willen, en ook niet met eenige mogelijkheid, connen verleedigen”*. Het alternatief voor de ventjagers is *“met haare gekogte vis tot aan den morgenstont [...] blijven leggen”*, hierdoor zouden zij echter *“haar tij sien verloopen en hare gekogte vis en reijs verlooren”* zien gaan.¹⁸³

In de memorie draagt Kolff zelf een aantal mogelijke oplossingen voor het probleem aan. Allereerst oppert hij opnieuw dat men bij de controles bij Lillo zou moeten kunnen volstaan met een verklaring van de visser van wie men de vis kocht. Om te voorkomen dat ventjagers bewust te lage hoeveelheden vis zouden opgegeven, om de prijs van het paspoort te drukken, zou men een vaste prijs voor de paspoorten kunnen samenstellen. In de memorie stelt Kolff de volgende verdeling voor *“van Kersmis tot paschaa tegen f100 gulden van pascha tot pinxter teegen f45 gulden van pinxter tot october teegen f35 gulden en van october tot kersmis tegen f60 gulden”*.

Cornelis Kolff

¹⁸¹ SGO, GAMi 406; 17 augustus 1732

¹⁸² idem; 25 augustus 1732

¹⁸³ ibidem; memorie uit 1732

De verschillende prijzen die Kolff voorstelt hebben alles te maken met de visseizoenen. In de zomermaanden vingen de vissers uit Middelharnis namelijk vooral tarbot, die naar Engeland werd verkocht. In die maanden is een paspoort naar Brabant dan ook relatief goedkoop, terwijl de prijs tijdens het kabeljauwseizoen een stuk hoger ligt. Een tweede oplossing om fraude tegen te gaan is volgens Kolff om ventjagers op fort Lillo te laten bijbetalen voor een eventueel overschot, een principe wat bij fort st. Philips al langer werd toegepast. De laatste mogelijkheid die Kolff aandraagt behelst het aanstellen van nieuwe *commiezen* in Zijpe en st. Philipsland, aangezien *“onse ventjagers een van beide moeten passeren als zij van hier naar Brabant varen”*.¹⁸⁴

Mocht de Zeeuwse Admiraliteit zich ondanks de gedane voorstellen onverzettelijk blijven opstellen, dan zou volgens Kolff *“claar worden ondekt, dat het haar niet is te doen om s lants gerechtigheit maar alleen om de Hollantse versse vis negotie op Brabant, te drucken, en deselve neevens de Hollantse versse visvangers tot haar overtebrengen en alleen te behouden”*.¹⁸⁵ In een latere brief voegt hij hier nog aan toe dat *“die van Zeelant [...] onse ventjagers maar tragten uijt hare coers te doen varen, ten eijnde hare vis mogte sterven”*.¹⁸⁶

Het is interessant dat Cornelis Kolff, in zijn bezwaren tegen de handelswijze van de Zeeuwse Admiraliteit, steun krijgt van de Sommelsdijkse (dus Zeeuwse!) baljuw Hobius de Krijger. Kolff stuurt De Krijger in april 1732 zelfs een concept van een brief over de zaak, mogelijk gericht aan de Staten van Holland of aan de Staten-Generaal. De Sommelsdijkse baljuw schrijft terug dat Kolff de zaak goed heeft weten te vatten en spreekt de hoop uit dat Kolff *“in desselfs voornemen tot genoeg zal reusseren”*.¹⁸⁷ De Sommelsdijkse steun is mogelijk te verklaren doordat het dorp, onder andere door de ventjagers die er vandaan kwamen en door de verkoop van Zeeuwse paspoorten, mee profiteerde van de bloeiende visserij in Middelharnis. Het was dan wellicht ook minder gebaat bij de hardere aanpak die de Zeeuwse Admiraliteit voorstond.

Veere

Het conflict tussen Middelharnis en de Zeeuwse Admiraliteit lijkt, zoals door Cornelis Kolff in zijn schrijven van 9 juli 1732 aan pensionaris Hoornbeek al vermoed werd, inderdaad een dubbele bedoeling te hebben gehad. De Zeeuwse Admiraliteit en de plaats Veere in het bijzonder lijken namelijk een poging te hebben gedaan om de visserij in Middelharnis kapot te maken. In een memorie van schout en gerechten van Middelharnis gedateerd op 23 april 1732, waarschijnlijk gericht aan de Staten-Generaal, is hierover zeer interessante informatie te vinden.

De schrijver van de memorie stelt dat er bij fort Lillo twee ventjagers uit Middelharnis zijn aangehouden, *“ter oorsake bij haar wiert gevonden eenig viswant van korden”*.¹⁸⁸ Tot zover is er nog niets bijzonders aan de hand, maar de twee ventjagers kregen wel een heel bijzonder ‘schikkingsvoorstel’: de twee moesten *“beloven en ook [...] presteren”* om te gaan wonen *“tot Veere en Middelharnis te verlaaten”*.

¹⁸⁴ ibidem; 1 oktober 1732

¹⁸⁵ ibidem; memorie uit 1732

¹⁸⁶ ibidem; 1 oktober 1732

¹⁸⁷ ibidem; 16 april 1732

¹⁸⁸ De regel was immers dat de ventjagers gekochte vis en geen eigen gevangen vis mochten exporteren. De netten maakten de ventjagers dus verdacht.

In ruil hiervoor werd hen beloofd dat zij twee à drie jaar lang gratis mochten wonen en geen huur en accijnzen zouden hoeven te betalen. Daarbij kwam nog dat Barent Waterman¹⁸⁹ “*voorheen vissers stúúrman tot Middelharnis, nu predicant tot Liefkenshoek, en schoonbroeder van de gemelde twee ventjagers*” andere ventjagers uit Middelharnis probeerde te overtuigen om naar Veere te verhuizen. Ook deze ventjagers werden veel vrijheden in het vooruitzicht gesteld, en als men aarzelde voegde Waterman er aan toe “*dat hij soo veel te weeg had gebragt, dat hij haer konde verseekeren dat de vis negotie tot Middelharnis door Zeeland zoude werden gedempt*”. Waterman verzekerde de ventjagers er ook van “*dat die van Middelharnis altoos op de eene en andere wijze te Lillo zouden werden geincommodeert*”. Als zij in Veere zou komen wonen beloofde hij de ventjagers echter “*dat nojt haer pasporten zouden werden gequerelleert*” en dat zij “*sonder eenige hinder [...] te fort Lillo zouden passeren*”.

Hiermee was de zaak echter nog niet af want volgens de memorie werd ook een visser uit Middelharnis verzocht om in Veere te komen wonen, door een afgevaardigde van de Zeeuwse Admiraliteit. De visser antwoordde echter dat hij in Middelharnis “*een huijs, wel 1200 guldens waardig en bovendien zijne ouders en naestbestaende*” had en er daarom niet weg wilde. Het antwoord op deze opmerking was dat hij zijn huis maar moest verkopen zolang dat nog mogelijk was, “*want [...] hij konde verseekert zijn dat binne een jaer dat huijs geen 1200 schellinge zoude waardig zijn wijl Middelharnis tot een duijvekot zoude vervallen*”.

Dit alles wordt door de schrijver van de memorie in verband gebracht met de weigering van paspoorten aan ventjagers uit Middelharnis door de *commis* van het naastgelegen Zeeuwse Sommelsdijk. Hij stelt dat tot die maatregelen besloten is omdat vissers en ventjagers uit Middelharnis geen gehoor gaven aan de oproep naar Veere te komen. Door de paspoortmaatregel zal “*het voorgenoemde oogmerk ongetwijfelt bereijkt [...] worden*”, zo stelt de briefschrijver. Als men in Sommelsdijk immers geen Zeeuws paspoort kon krijgen, zou men hiervoor naar Zierikzee of een andere Zeeuwse stad moeten gaan. Dit was echter niet mogelijk voor de ventjagers uit Middelharnis, aangezien zij dan met zoutwatervis in de bun door zoet water moet varen, waardoor de vis zou sterven. Hierdoor zou de visserij in Middelharnis te gronde worden gericht, en zouden vissers en ventjagers alsnog verhuizen naar Zeeuwse vissersplaatsen.¹⁹⁰

De memorie was waarschijnlijk gericht aan de Staten-Generaal, schout en schepenen dringen er namelijk op aan dat er maatregelen getroffen worden tegen de Zeeuwse acties. Zij vermoeden dat de Zeeuwen het *comptoir* in Sommelsdijk weleens helemaal zouden kunnen sluiten om de druk verder op te voeren. In zo’n geval zou er besloten kunnen worden een Hollands *comptoir* in Middelharnis te openen, alwaar de vissers een Hollands paspoort zouden kunnen krijgen. Vanzelfsprekend moest dan wel worden geregeld dat men met een Hollands paspoort de controles bij Lillo kon passeren.¹⁹¹

¹⁸⁹ Vergelijk: Leune, *Lillo en Liefkenshoek*, p. 551

¹⁹⁰ SGO, GAMi 406; 23 april 1732

¹⁹¹ idem

Conflict met de Admiraliteit op de Maas

Mogelijk is het scenario wat het dorpsbestuur in de memorie schetste uiteindelijk bewaarheid geworden. Ook in 1767 is er namelijk sprake van een paspoortplicht, de paspoorten worden dan echter afgegeven door de Hollandse Admiraliteit op de Maas. Toch zijn er ook met de Hollandse paspoorten weer problemen, zo blijkt uit een brief van het dorpsbestuur aan de Rotterdamse burgemeester Van der Heijm, die tegelijkertijd secretaris van de Admiraliteit op de Maas was. De brief is duidelijk een antwoord op een eerder ontvangen – maar helaas verloren gegaan – missive van Van der Heijm over de paspoortregeling. Uit de brief blijkt dat de Admiraliteit op de Maas de *commis* Serton in Middelharnis gevraagd heeft te stoppen met het afgeven van paspoorten aan ventjagers, dit omdat er wordt vermoed dat deze misbruik van de paspoorten maken door deze meerdere keren te gebruiken. In zijn schrijven aan Van der Heijm verzekert de briefschrijver hem dat zoiets helemaal niet mogelijk is. De paspoorten worden immers “*altoos door de commises of andere bedienden op der Tol te Lillo [...] ingetrokken wanneer sij aldaar de Schelde op nar Oostenrijks Braband passeren*”. Weliswaar hadden een aantal ventjagers, volgens de briefschrijver, het plan opgevat om het fort Lillo simpelweg voorbij te varen, door de “*gedúúrige en welbesorgde waaksaamheijd*” zagen zij hier snel weer vanaf, daar het veel te gevaarlijk zou zijn. De enige mogelijkheid tot ontduiking van de paspoortcontrole is volgens de briefschrijver de vis naar Oudenbosch te brengen, en van daar de handelswaar verder met een “*rijtuijg*” te vervoeren. Op deze manier kwam men immers niet langs Lillo, zou dus ook het paspoort niet worden ingenomen en kon men het opnieuw gebruiken. Het dorpsbestuur vindt echter dat opschorting van de paspoortuitgifte door de *commis* te Middelharnis een te zwaar middel is om deze weinig gebruikte mogelijkheid uit te sluiten. Middelharnis verzoekt de Admiraliteit op de Maas dan ook om de resolutie weer in te trekken.¹⁹²

Hoe de Admiraliteit op de Maas op dit verzoek heeft gereageerd is onbekend. Wel is duidelijk dat in 1779 *commis* Serton nog altijd in functie is. Op 13 oktober van dat jaar krijgt hij hoog bezoek: namens de Admiraliteit op de Maas bezoeken de baron van Wassenaar, de graaf van Hogendorp en de *adjunct-commis* generaal Van Teijlingen zijn woning. Na de boeken van Serton te hebben gecontroleerd gelasten zij hem “*bij herhaling en zeer ernstig [...] om voortaan geene pasporten naerbuiten 's lands uit te geven aen ventjagers voor en al eer dat zij de visch gekogt en geladen zullen hebben*”. De *commis*, die blijkbaar voorheen de regels toch wat ruim en in het voordeel van de Middelharnisse ventjagers interpreteerde, moet voortaan zelf eerst de lading gaan inspecteren en hij moet er zorg voor dragen dat “*het paspoort niet lager dan de waarde derzelve vis werde genoomen*”. Dit laatste duidt er op dat de prijs die men voor een paspoort betaalde nog altijd afhing van de waarde van de lading.¹⁹³

Commis Serton had zich de vermaning van de Admiraliteit op de Maas sterk aangetrokken, en gaf inderdaad geen paspoorten meer aan ventjagers die nog geen vis geladen hadden. Dit blijkt uit een rekest wat nog in oktober 1779 wordt verstuurd door Lambertus Kolff aan de “*Edele Mogende Heeren Gecommitteerde Raeden ter Admiraliteit op de Maeze resideerende te Rotterdam*”. Kolff meldt hierin dat ventjagers vroeger een paspoort naar Brabant konden krijgen, zonder al een lading te hebben.

¹⁹² ibidem; 29 augustus 1767

¹⁹³ ibidem; 13 oktober 1779

Dit was uiterst belangrijk voor de ventjagers omdat zij dan met hun zoutwatervis niet door het zoete Haringvlietwater hoefden te varen. Enkele ventjagers uit Middelharnis hadden zich echter bij het dorpsbestuur beklagd over het feit *“dat zeederde enige dagen door den commis Serton, althans op hunne plaets resideerende, aen hen de gemelde pasporten waeren geweigerd”*. Als reden gaf Serton het bezoek van de hoge heren en dat hij door hen *“scherpelijk gelast”* was om alleen paspoorten te geven als hij zelf de lading geïnspecteerd had. Volgens Kolff leidde dit tot *“important nadeel van de visserij en ventjagerij, op der supplianten plaets”*, hij stelt zelfs dat sinds de paspoortweigering *“dezelve negotie, immers voor zoo verre de vervoering der visch naer buiten ’s lands betreft, geheel stilstaet”*. Ter voorkoming *“van verdere schadens en nadeel, ja door de tijd totaale ruïne van de gansche vis- en ventjagerij op hunne plaets”* verzoekt Kolff de Admiraliteit op de Maas dan ook de nieuwe regeling in te trekken. Volgens Kolff is dit ook in overeenstemming met de resolutie van de Staten-Generaal van 6 juni 1732.¹⁹⁴

Concluderend zien we dat de handel op de Brabantse steden zeer belangrijk is voor Middelharnis en dat steden met elkaar concurreren om de gunst van de ventjagers. Tegelijkertijd zijn er veel moeilijkheden en problemen rond de handel naar het Zuiden. Waarschijnlijk komt dit vooral omdat iedereen zo veel mogelijk wilde profiteren van de lucratieve handel. Zo lijken in het conflict tussen Middelharnis en Antwerpen beide partijen zich onredelijk op te stellen, wat ingegeven zou kunnen zijn doordat beide plaatsen een zo goed mogelijke positie voor de eigen ventjagers wilden creëren. Dezelfde wederzijdse onredelijkheid zien we eigenlijk ook bij het conflict tussen de Zeeuwse Admiraliteit en Middelharnis, hoewel daar ook mee lijkt te spelen dat de Zeeland de lucratieve visserij en handel naar zich zelf toe wil trekken. Mogelijk heeft dit conflict ook te maken met een langlopend conflict tussen de gewesten Holland en Zeeland.¹⁹⁵ Toch zagen we dat ook toen Holland de paspoortenkwestie in eigen hand had, er nog problemen waren. Waarschijnlijk had dit toch te maken met een te ruime interpretatie van de regels door de Middelharnisse ventjagers, waardoor eerst bij Antwerpen, later bij de Zeeuwse Admiraliteit en ten slotte bij de Hollandse Admiraliteit op de Maas irritaties ontstonden. Ook hebben we gezien hoe belangrijk de vishandel naar Brabant voor Middelharnis was: als deze bedreigd leek te worden voorzag het dorpsbestuur direct de ondergang van het dorp. Ook zagen we dat de familie Kolff de beschikking had over een uitgebreid en invloedrijk netwerk, en niet schroomde dit te gebruiken als de positie van het dorp in gevaar kwam.

¹⁹⁴ Rekest van schout en schepenen aan de Admiraliteit op de Maas, SGO, GAMi 403

¹⁹⁵ Leune, *Lillo en Liefkenshoek*, pp. 509-513

Hoofdstuk 4: Contacten met Engeland

“I would advise you to use every means in your power to get here with turbot, I [...] think that if you begin the trade that nothing will be done in this business [...]. Presuming the turbot trade is an object with you, I should think it advisable for you to send over to England a proper person with full power to direct how far you would have us oppose this bill, and should this bill pass into a law, I think some plan maybe adopted to serve you and at the same time destroy their plan and bring the trade back into the old channel”

Thomas Edgley in een brief van 14 maart 1786 aan ‘John Kance’ over de mogelijkheden om een Engels tarbotwetsvoorstel te dwarsbomen¹⁹⁶

Waar de kabeljauw en de schelvis voornamelijk naar Brabant en Vlaanderen werden vervoerd, werd de tarbot vooral in Engeland verhandeld. In de zomer, als het tarbotseizoen in volle gang was, stuurde men volgens Isaak Tirion *“dikwijls een groote meenigte van tarbot naar Engeland”*.¹⁹⁷ De tarbothandel was dan ook een lucratieve bezigheid, de vis stond te boek als *“eene delice onder de gegoede onder hen [...] dewelke zij met notable prijzen en in contanten gelden betaalen”*.¹⁹⁸ Voor een groot exemplaar werd in Londen wel twaalf gulden betaald.¹⁹⁹ Waar overigens de handel naar de Zuidelijke Nederlanden vrijwel uitsluitend verzorgd werd door ventjagers, lijkt de handel op Engeland veel meer door de vissers zelf bedreven te zijn. Bij uitzondering is er echter ook bij de Engelse handel sprake van ventjagers.

Aan het einde van het hoofdstuk zullen we bekijken welke invloed de Vierde Engelse oorlog op de visserij in Middelharnis had. Nu zullen we echter eerst de belangrijke tarbothandel verder onder de loep nemen, en zullen we met name zien hoe men in Middelharnis omging met bedreigingen voor deze handel. Uiteraard werd de tarbothandel zo nu en dan bedreigd, aangezien het voorstelbaar is dat de Engelsen de lonende handel graag in eigen handen wilden hebben. Er zijn, voor zover dat uit dit onderzoek is gebleken, twee duidelijke momenten aan te wijzen waarop de Engelsen een poging hiertoe ondernemen. De eerste hiervan is in de periode 1763-1765.

Eerste tarbotcrisis: 1763-1765

Al aan het begin van 1763 krijgt men in Middelharnis te horen over het ophanden zijn van nieuwe Britse wetgeving met betrekking tot de tarbotvisserij. Op 22 februari 1763 ontvangt Arij de Leur een brief van Gasper Mitchel uit Londen. In de brief schrijft Mitchel – in zeer slecht, en hier en daar verengelt, Nederlands – dat er in het Engels parlement een wet wordt voorbereid, waardoor Nederlandse vissers niet langer hun tarbot in Engeland zullen mogen verkopen. In plaats daarvan zullen de Engelsen voortaan *“der eijge schepen over stiren”* richting Nederland, om daar tarbot te kopen en deze naar Engeland te brengen. Mitchel raadt de vissers uit Middelharnis aan om een *“memorial”* in te dienen bij de Engelse ambassadeur in Den Haag.

¹⁹⁶ SGO, GAMi 406; brief 14 maart 1786

¹⁹⁷ Tirion, *Hedendaagse historie*, p. 185

¹⁹⁸ SGO, GAMi 406; Stukken betreffende de vrijheid om tarbot en paling naar Engeland te brengen, 1781-1782

¹⁹⁹ Broeze ed., *Maritieme geschiedenis der Nederlanden deel 3*, p. 330

Mochten diplomatieke contacten echter geen uitkomst bieden dan, zo raadt Mitchel aan, zullen de vissers onderling moeten afspreken “dat geen van alle maal geen taarbut aan sij laeij for kopt”. De ondertekening van de brief is onduidelijk, niet doordat deze onleesbaar is maar door de warrige manier waarop deze geschreven is. Mitchel lijkt te spreken over een makelaar bij Tower Hill.²⁰⁰ Mogelijk bedoelt hij te zeggen dat hij een makelaar, oftewel een vishandelaar, is bij de vismarkt bij Tower Hill. Bekend is dat namelijk dat er in Londen vlak naast Tower Hill een grote vismarkt – Billingsgate – lag, waar onder andere Hollandse paling werd verhandeld.²⁰¹ Ook is bekend dat “ael en paeling” soms door ventjagers uit Middelharnis gekocht werd van de vissers in de Zuiderzee, en dat deze vis vervolgens in Engeland verhandeld werd.²⁰² Het is dus goed mogelijk dat de vissers uit Middelharnis hun vangst – geheel of gedeeltelijk – via Billingsgate verhandelde, en dat Mitchel, als vishandelaar ter plaatse, contacten had met vissers en ventjagers uit Middelharnis.

De positie van Billingsgate t.o.v. Tower Hill

Op 1 april 1763 ontvangt ook secretaris Gualtherus Kolff een brief van Gasper Mitchel, waarin deze reageert op een schrijven van Kolff. Deze heeft gevraagd om een kopie van de betreffende “act of parlyment”. Mitchel antwoordt hem echter dat het niet mogelijk is om al een kopie van de nieuwe wet toe te sturen, aangezien het wetsvoorstel nog niet aangenomen is. Bovendien zal de wet, mocht deze door het parlement komen, pas in 1764 gaan gelden. Mitchel vraagt Kolff zo snel mogelijk naar Londen te komen zodat ze “mündlek” met elkaar kunnen spreken. Mitchel besluit zijn brief met een groet aan al zijn goede vrienden²⁰³, hieruit kunnen we dus opmaken dat Mitchel meerdere contacten – met zeer waarschijnlijk vissers en ventjagers - in Middelharnis had.

De twee volgende jaren wordt er in Middelharnis niets meer vernomen over de wetswijziging met betrekking tot de tarbotvisserij. Pas in maart 1765 lijkt de zaak weer te gaan leven als secretaris Kolff zijn contacten inschakelt om meer informatie te verkrijgen. Via Jakob van der Dussen - heer van Zouteveen, en een tijdlang ook één van de heren van Middelharnis²⁰⁴ - en raadspensionaris Pieter Steyn weet hij de Nederlandse gezant in Engeland, graaf Jan Walraad van Welderen te bereiken. Van Welderen weet details aangaande de op handen zijnde wetswijziging te geven. In een brief aan Steyn schrijft hij op 29 maart 1765 dat het gaat om een plan van de *Sociëteit der Wetenschappen, Manufacture en Commercie*.

²⁰⁰ SGO, GAMi 402; 22 februari 1763

²⁰¹ F. Read, “Hollandse palinghandel op Londen” in *Spiegel Historiael* (1981) nr. 2 februari, p.p. 83-90

²⁰² SGO, GAMi 406; 27 oktober 1801

²⁰³ SGO, GAMi 402; 1 april 1763

²⁰⁴ Boers, *Beschrijving van het eiland*, p. 261

Om de Engelse tarbotvisserij te stimuleren wil men premies voor elke honderd gevangen tarbotten uitkeren.²⁰⁵ Steyn stuurt de missive van Van Welderen, samen met een begeleidend briefje waarin hij stelt dat er waarschijnlijk niets aan de op handen zijnde Engelse subsidiëring van de tarbotvisserij gedaan zal kunnen worden²⁰⁶, door aan Van der Dussen. Deze stuurt de missive en het briefje van Steyn vervolgens door aan Kolff, waarbij hij schrijft dat de voorgestelde premiereregeling *“wederom ons geen voordeel in de visvaart toe sal brengen”*.²⁰⁷

Dat de dreiging voor de tarbotvisserij uitgerekend in 1765 weer oplaaide was wrang voor Middelharnis. Het jaar was namelijk feestelijk begonnen aangezien het dorp driehonderd jaar bestond, welk *“jubelfeest”* op 17 februari 1765 herdacht en gevierd was met onder andere een *“dank-predicatie”* en het afsteken van *“vuurwerken”*.²⁰⁸ De zaak lijkt uiteindelijk met een sisser te zijn afgelopen, aangezien er in de volgende maanden en jaren niets meer over vernomen wordt. In 1801 wordt door Adrianus Quirinius Kolff in een memorie echter verwezen naar de aanmoedigingspremies, die niet veel effect gehad moeten hebben. Kolff schrijft namelijk dat de Engelse vissers *“niet tegenstaende zij veelmaelen sijn geëncourageert geworden tot voortzetting van die tarbotvisserij door uitgelooftde præmien, soo als bijzonder heeft plaets gehad in de maend maert 1765”* de tarbotvisserij nooit met heel veel succes hebben kunnen uitoefenen.²⁰⁹

Het lijkt het er op dat de vissers en ventjagers uit Middelharnis in 1773 gevolg gegeven aan het idee dat Gasper Mitchel in 1763 opperde. Uit een contract, wat een aantal ventjagers met elkaar sluit, blijkt dat er inderdaad is afgesproken om geen vis aan ventjagers uit Engeland te verkopen. Men heeft echter buiten *“de soo genaamde Maaskorders off scholvangers”* en andere vissers *“waar dezelve ook mogten vandaan vaaren off thuijshooren”* gerekend, die toch geregeld *“hunne gevange schollen, tarbot off andere vis”* aan de Engelse ventjagers verkopen. Een aantal ventjagers – die de manier van handelen van de desbetreffende vissers kwalificeren als *“quaade, ongeoorloofde en voor ons naadeelige, practijcquen”* – besluiten tegenmaatregelen te treffen. Op 3 mei 1773 stellen vijf ventjagers, zowel uit Middelharnis als uit Brabant, een contract op, waarin zij verklaren voortaan een maandlang geen zaken meer te doen met vissers die binnen het Goereese Gat hun vangst geheel of gedeeltelijk *“uijt de hand”* verkopen aan ventjagers.²¹⁰ Op die manier wil men afdwingen dat alle verkopen binnen het Goereese Gat voortaan via de visafslag van Middelharnis verlopen, wat zoals we in hoofdstuk 1 al zagen gebruikelijk was. Het spreekt het voor zich dat het redelijk eenvoudig was om de Engelse ventjagers van de visafslag te weren.

²⁰⁵ SGO, GAMi 402; 29 maart 1765

²⁰⁶ idem; 2 april 1765

²⁰⁷ ibidem; 3 april 1765

²⁰⁸ Bakker, *De Nederlandsche stad- en dorpsbeschrijver*, p.p. 4 en 22-24

²⁰⁹ SGO, GAMi 406; 27 oktober 1801

²¹⁰ Contract tussen de ventjagers tegen het binnengaats verkopen van vis aan de Engelsen, SGO, GAMi 409

Tweede tarbotcrisis: 1785-1786

De lucratieve tarbothandel naar Engeland komt eind 1785 opnieuw in gevaar. In het archief van Middelharnis bevindt zich een prachtige briefwisseling tussen Britse kooplieden uit Londen, vissers uit Middelharnis en baljuw Lambertus Kolff. Deze laatste raakt betrokken bij de zaak omdat hij boekhouder is van één van de vissersschepen uit Middelharnis, en hij ontpopt zich vervolgens tot de spin in het web om een Brits wetsvoorstel, wat de Hollandse tarbotvisserij aan banden wil leggen, te voorkomen. In de brieven uit Londen – die in Middelharnis uit het Engels vertaald werden door Abraham Tersier²¹¹ – wordt Kolff structureel geadresseerd als zijnde baljuw, schout, dijkgraaf en adjunct-secretaris van Middelharnis. Hieronder wordt Kolff daarom aangeduid als baljuw.

Op 27 december 1785 ontvangt Thomas Visser, een schipper uit Middelharnis, een brief van John Peirce²¹² uit Londen. Peirce schrijft gehoord te hebben dat “*de Engelschen doende ben om een petitie in parlaments huys te brengen*” om zo nieuwe wetgeving met betrekking tot de tarbotvisserij in te voeren. Nederlandse *schuyten* zouden voortaan tien schellingen belasting per last tarbot moeten gaan betalen. Peirce schrijft dat deze belasting nog niet eens een heel groot probleem zou zijn, als dit een eenmalige belasting voor de hele zomer zou zijn. De belasting geldt echter voor elke reis, waardoor het de *tarbotschuyten* – die volgens Peirce tussen de zestig en tachtig last groot zijn – dertig tot veertig pond sterling²¹³ per reis zou kosten. De belasting zal niet alleen voor Nederlandse schepen gelden, maar voor alle *vreemdelingen* waardoor het voor de vissers uit Middelharnis ook niet mogelijk is om onder een andere vlag te varen.²¹⁴ De maatregelen zouden naast de tarbotschuiten ook “*de aal schuyten en [...] de kreften haalers*” gaan treffen. Behalve de belasting van buitenlandse tarbotschuiten behelste de nieuwe wetgeving opnieuw aanmoedigingspremies voor Engelse vissers. Peirce schrijft dat de vissers uit Harwich worden aangemoedigd om zelf op tarbot te gaan vissen door hen een beloning van dertig schellingen per snees levende tarbot in het vooruitzicht te stellen. Peirce heeft overigens niet zo’n hoge pet op van de mogelijke Engelse concurrentie bij de tarbotvangst. Hierover schrijft hij: “*maar ik weet wel dat ze het niet doen kan, want ze kan geen aes krijgen. En ben het niet gewend om turbot te vangen*”.

Het Britse parlement zal, zo schrijft Peirce, pas in februari 1786 weer bij elkaar komen, waardoor het wetsvoorstel pas dan behandeld zou kunnen worden. Peirce belooft aan het einde van zijn brief de vissers uit Middelharnis op de hoogte te houden van nieuwe ontwikkelingen. Hij besluit zijn brief door de *groetenis* te doen aan “*alle de schippers*”²¹⁵, waaruit blijkt dat meer vissers uit Middelharnis tot zijn kennissenkring behoorden.

²¹¹ Tersier was predikant van de Doopsgezinden in Middelharnis, zie: Resolutieboek van het dorpsbestuur, SGO, GAMi 6; fol 118b

²¹² Hoewel niet precies duidelijk wordt wie John (of Johannes) Peirce is, is het aan te nemen dat hij net als Thomas Edgley waarmee hij samen optrekt, een koopman in Londen was. Peirce schrijft zijn naam zelf als John Peirce; in brieven door anderen geschreven wordt hij echter vaak aangeduid als John Pierce, of wordt zijn voornaam vernederlandst naar Johannes. Om het geheel duidelijk te houden is er hier voor gekozen om zijn naam te schrijven zoals hij dit zelf doet, namelijk John Peirce.

²¹³ Er gaan twintig schellingen in één pond.

²¹⁴ Dit werd later wel gedaan. Zo voer men tijdens de Franse tijd onder de Deense vlag om zo te voorkomen dat de Fransen de schepen zouden confisqueren. Zie: Kuiper, Verandering en verval, p. 27

²¹⁵ SGO, GAMi 402; 27 december 1785

Het lijkt vervolgens inderdaad ruim twee maanden rustig te zijn rond de Engelse wetsvoorstellen. In een brief die secretaris Gualtherus Kolff, de vader van baljuw Lambertus Kolff, op 14 maart 1786 aan procureur Van Son²¹⁶ stuurt is echter weer sprake van de zaak. Gualtherus Kolff schrijft dat hij van verschillende kanten gehoord heeft over een ophanden zijnde “*zwaare belasting op den invoer en aanbreg van tarbot in Engeland*”. Zijn zoon “*de bailluw*” heeft, zo schrijft Gualtherus, een paar weken daarvoor “*eene expresse reijs naar ‘s Hage*” gemaakt om daar met “*den heer raadspensionaris*” te spreken over de zaak. Ondertussen is Middelharnis – en dus ook Lambertus Kolff – echter door “*het besloote water en ijsgang*” afgesneden “*van alle correspondentie*”. Gualtherus Kolff neemt daarom ook de vrijheid om aan te dringen op de spoedige afhandeling van een – blijkbaar door Lambertus Kolff tijdens zijn eerdere reis naar Den Haag besproken – wetsvoorstel. Dit voorstel, dat met de goedkeuring van de raadspensionaris al aan de Staten van Holland was gepresenteerd, behelsde een verbod op de uitvoer van aas. Gualtherus Kolff schrijft dat er haast gemaakt moet worden met het voorstel omdat “*den termijn tot het vangen van den tarbot nu kort op handen is*”. Blijkbaar was Gualtherus Kolff toch enigszins angstig dat de Engelse vissers, met Nederlands aas, succesvol de concurrentie aan zouden gaan met de Middelharnisse vissers.²¹⁷

Gualtherus Kolff

Op dezelfde dag dat Gualtherus Kolff zijn brief aan Van Son schrijft, stuurt Thomas Edgley²¹⁸ een brief vanuit Londen aan Jan Kanse, een schipper uit Middelharnis.²¹⁹ Edgley geeft Kanse een samenvatting van wat er in Londen allemaal gebeurt. Er blijkt een commissie benoemd om de Engelse visserijen te onderzoeken. De commissieleden hebben het Lagerhuis geadviseerd om een belasting van tien schellingen per ton per reis in te stellen voor “*Hollandsche schepen die tarbot brengen*”. Daarnaast wil de commissie aanmoedigingspremies instellen voor Engelse vissers. Zo moet er een premie van één pond en tien schellingen komen voor elke twintig tarbotten die door Engelse vissers worden gevangen, en worden premies van vijftig, veertig en dertig pond voorgesteld voor de vissers die de meeste tarbot weten te vangen. Edgley raadt de vissers uit Middelharnis aan zo snel mogelijk een lading tarbot naar Londen te sturen.

²¹⁶ In het onderzoek naar de visserij in Middelharnis gedurende de Franse tijd, kwam Matthijs Hendrik van Son naar voren toen hij ingeschakeld werd door baljuw Lambertus Kolff om de inkwartiering van Franse troepen te voorkomen. Welke banden er precies bestonden tussen het dorpsbestuur van Middelharnis is onduidelijk. Vermoedelijk was het een bekende of een vriend van de familie Kolff met goede contacten. Duidelijk is namelijk dat Van Son een buitengewoon invloedrijk persoon moet zijn geweest. Zie: H.J.A. van Son, *Geschiedenis en genealogie van het geslacht van Son. Deel 7* (Dordrecht 1950) pp. 15-25

²¹⁷ SGO, GAMi 406; 14 maart 1786; zie ook het citaat aan het begin van dit hoofdstuk uit de Engelse variant van deze brief.

²¹⁸ Thomas Edgley was een koopman uit Londen, zo blijkt uit zijn brief van 29 maart 1786.

²¹⁹ De Nederlandse vertaling van de brief is gericht aan L. van den Tol “*boekhouder en reeder van Middelharnis*”, waarschijnlijk omdat deze – als reder – belang had bij de inhoud van de brief.

Hij deelt de angst van Gualtherus Kolff duidelijk niet, en schrijft dat *“als [...] dezen handel maar begonnen”* is, *“er gedúúrende de tegenwoordige zittingen van het parlement in deze zaak niets zal gedaan worden: en zo dit het geval is, dan zal er waarschijnlijk nooit meer op aangedrongen worden”*. Ook heeft Edgley samen met John Peirce een gesprek gehad met de Nederlandse ambassadeur. Deze raadde hen aan om een vergadering te beleggen, om te overleggen op welke wijze *“tegen het gemeld voorstel in ’t parlement te pleiten”*. Edgley voegt hier echter aan toe: *“ik moet ued. tegelijk berigten, dat het veel geld kost zig tegen een voorstel (of bill) in ’t parlement te verzetten. Aangezien echter de tarbot-handel eene zaak is, waaraan uedelen niet weinig gelegen ligt, acht ik het ook geraadzaamt voor uedelen een bekwaam man na Engeland te zenden; met volmagt om ons te beduiden, in hoeverre uedelen verkiezen zoudt dat wij dit voorstel tegenstand booden”*. Edgley suggereert dat, mocht het onverhoopt toch tot een nieuwe wet komen, er een plan gesmeed kan worden zodat de Nederlandse handel geen schade zou lijden.²²⁰

Na de ontvangst van de brief wordt in Middelharnis, zoals door de Nederlandse ambassadeur was geopperd, inderdaad een *“generale bijeenkomst der gezaementlijke boekhouders van de visschuyten”* belegd. Naar aanleiding van deze vergadering wordt er op 29 maart 1786 een brief teruggeschreven aan Edgley door baljuw Lambertus Kolff, die de brief ondertekent als *“boekhouder van de visschuyt de St. Michiel”*²²¹. Volgens Kolff waren de aanwezigen bij de bijeenkomst zich ten volle bewust van *“het groot belang dat deeze visserij heeft”* en vreesde men voor de schadelijke gevolgen van de Engelse wetsvoorstellen. Het *“is dienvolgende ten hoogsten nuttig en noodig geoordeeld om ten spoedigsten á costij de allengepaste middelen en wegen te doen aanwenden en inslaan om (waar het mogelijk) die gedreijgde slag voor de Hollandse tarbothvissers in het gemeen en die van deeze plaats in het bijzonder nog intijds voor te koomen”*, vervolgt Kolff. De boekhouders hebben besloten de stuurlieden Bastiaan Visser en Jan Kanse naar Londen te sturen, en aan Thomas Edgley wordt gevraagd of hij *“alsmeede de heer Pierce, en alle verdere heeren bij welken zij zig ter bevordering van deeze onze zaake zouden mogen vervoegen”* de stuurlieden als representanten van de boekhouders willen beschouwen. De gezamenlijke boekhouders hopen te bereiken dat het wetsvoorstel wordt afgewezen door het Engelse parlement, *“en de tarboth op dezelfde voet als tot nog toe zeederdt lange jaaren is gepractiseerd, vrij en vrang konne worden aengebragt en verkogt”*. Visser en Kanse nemen de brief van baljuw Kolff mee, om deze aan Thomas Edgley te overhandigen.²²²

Beide stuurlieden vertrekken direct naar Londen, want op 31 maart 1786 sturen zij al een brief aan baljuw Kolff om deze te laten weten dat zij voorspoedig in de stad zijn aangekomen. Visser en Kanse beschrijven hoe zij ’s avonds om vijf uur uit *Helvoet* vertrokken, en de volgende ochtend al om acht uur in *Herwisch* aankwamen. Om acht uur ’s avonds waren zij in Londen aangekomen, alwaar zij direct naar Thomas Edgley en John Peirce gingen. Deze achtten het hoog nodig dat beide vissers naar Londen waren gekomen, zo schrijven de beide vissers. Visser en Kanse werden door Edgley en Peirce bijgepraat over de stand van zaken, en zij winden zich in hun brief aan baljuw Kolff enigszins op over het gehoorde. Zo zouden het *“meest logens zijn dat de Engelschen het parlement dienst gemaakt hebben”*, onder andere over de plaats waar de Hollandse vissers de tarbot vingen.

²²⁰ SGO, GAMi 406; 14 maart 1786

²²¹ St. Michiel is een prachtige verwijzing naar de oorspronkelijke naam van Middelharnis: St. Michiel in Putten.

²²² SGO, GAMi 402; 29 maart 1786

Beide vissers stellen ook dat Edgley en Peirce al kort met een parlementslid over de zaak hebben gesproken, en dat zij – na vertaling van de brief die de vissers van baljuw Kolff hadden meegekregen – nog met een *Lort* zullen gaan praten. Na dat gesprek zal Edgley persoonlijk een brief aan de baljuw sturen. Tot slot schrijven de vissers te hopen dat zij al de volgende dinsdag of woensdag²²³ weer naar huis kunnen terugkeren.²²⁴

Op 3 april 1786 sturen Visser en Kanse opnieuw een brief aan baljuw Kolf. Het wetsvoorstel is, zo stellen zij, de voorgaande vrijdag voor de tweede maal in het parlement behandeld, echter nog zonder uitkomst. Beide stuurlieden schrijven over de grote inzet van *Esglij*, die “sterk voor ons in de bres gaat”. Naar aanleiding van Edgley’s gesprek met een Lord uit het Hogerhuis moesten beide vissers een verklaring opstellen om delen van het Engelse wetsvoorstel te ontcrachten. Waarschijnlijk bedoelen zij hiermee dat hun verklaring bestemd was om andere, door Engelse vissers in het door de commissie gedane onderzoek naar de Engelse visserij afgelegde, verklaringen te ontcrachten. Vissers uit Engeland hadden immers verklaringen afgelegd voor de parlementaire onderzoekscommissie, zoals we bij de verklaringen van de vissers Fennings en Blackett in hoofdstuk 2 al zagen.²²⁵ Eén van de conclusies die de commissie als gevolg van de verklaringen moet hebben getrokken, was dat de Nederlandse vissers in Britse wateren visten. Visser en Kanse schrijven hierover in hun brief: “*het is betrekkelijk in zonderheijt dat de commicaresen opgeve dat wij den tarbot vangen op haar gront of kust*”. Om deze beschuldiging te weerleggen moesten beide vissers op een leeg vel papier uittekenen waar zij visten en hoe dicht dit bij de kust was. Toen er vervolgens een kaart van de Noordzee bij gepakt werd, bleek de schets van de vissers goed met de kaart overeen te komen. Hier waren beide vissers “*zeer oververblijft*” om dat daaruit bleek dat zij “*wel meer als eens in de Noordzee geloot hadde*”.

Beide vissers schrijven nog dat zij ook de volgende dag weer met een aantal mensen, mogelijk parlementsliden, een ontmoeting zullen hebben. Ze melden dat ze toch “*wel wat beuzig*” zijn “*om voor zulke heeren te koomen*”. Toch zijn ze allebei ook strijdbaar en naar eigen zeggen desnoods “*in staat het voor de kooning te verantwoorden*”. Namens Thomas Edgley verzoeken zij Kolff nog om de Nederlandse ambassadeur in Londen een brief te sturen om hem om hulp te verzoeken.²²⁶

Een dag na het schrijven van Visser en Kanse, stuurt ook Edgley een brief naar baljuw Kolff. Edgley schrijft dat hem uit een eerdere brief van Kolff en uit het verhaal van de beide vissers duidelijk is geworden dat de tarbotvangst van groot belang is voor *zulke vissersplaatsen*. Edgley schrijft te betreuren dat er niet een persoon “*van hoogeren staat en die geen belang in dien handel hadt*” is gestuurd, zodat deze de “*Hollandschen ambassadeur*” om hulp had kunnen verzoeken. Edgley schrijft dat hij, Visser en Kanse *heden* bij de ambassadeur geweest zijn maar dat deze “*niet genegen zig met deze zaak in te laten*” was. Edgley verzoekt Kolff de ambassadeur te proberen te overtuigen zich toch voor de tarbot-zaak in te zetten, “*om dus voor te komen dat dit voorstel niet in eene wet veranderd worde*”.

²²³ 31 maart 1786 was een vrijdag, de vissers hoopten dus op 4 of 5 april terug te keren naar Middelharnis.

²²⁴ SGO, GAMi 402; 31 maart 1786

²²⁵ Zie hoofdstuk 2, p.p. 26-27

²²⁶ SGO, GAMi 402; 3 april 1786

Zelf zegt Edgley alles wat in zijn vermogen lag gedaan te hebben, en hij heeft doordat “*wij veele vrienden in het parlement hebben*” goede hoop om na de behandeling van het wetsvoorstel een goed bericht aan Kolff te kunnen sturen. De koopman verzoekt Kolff nogmaals een lading tarbot richting Londen te sturen. Hij is er namelijk nog altijd van overtuigd dat dit de zaak van de vissers goed zou doen. Verder schrijft de handelaar dat hij meer zou hebben willen schrijven, ware het niet dat veel van zijn tijd is opgegaan met het bezoeken van parlamentsleden. Edgley verzoekt Kolff in de brief twee keer om aan alle belanghebbenden te melden dat hij hun belangen, als ware het zijn eigen belang, heeft behartigd. Waarschijnlijk wilde Edgley graag dat dit bij de Middelharnisse vissers bekend zou zijn, omdat de Londense koopman hoopte voordeel te hebben bij de goede betrekkingen met de Nederlandse vissers.²²⁷

Wanneer Visser en Kanse uiteindelijk naar huis zijn gekomen is niet duidelijk. Wel worden zij later schadeloos gesteld door de andere vissers, zo blijkt uit een financieel overzicht van Leendert van den Tol, reder en boekhouder van een aantal schepen. Hieronder een overzicht van de betalingen die Van den Tol heeft gedaan aan beide vissers. Het totaal door Van den Tol voorgeschoten bedrag werd – met rente – gedeeld door 28 (vissersschepen) en doorberekend aan de vissers uit Middelharnis. Wellicht dienden de kapiteins dit bedrag direct terug te betalen aan Van den Tol maar het is ook mogelijk dat het verschuldigde bedrag door de boekhouders werd opgenomen in de jaarafrekening.²²⁸

Betalingen aan Jan Kanse		Betalingen aan Bastiaan Visser	
Voorschot Engelse reis	f 136:11:-		
Hetgeen hij toegelegt is	f 52:0:-	Hetgeen hij toegelegt is	f 52:0:-
Voor zijn schuit het geen hij minder heeft gewonnen als M. Leeflang.	f 209:0:-	Voor zijn schuit het geen hij minder gewonnen heeft als M. Leeflang	f 244:2:-
Nog aan Jan Kanse gegeven zijn deel	f 72:16:-	Zijn deel	f 72:16:-

Tabel 4: Betalingen aan Jan Kanse en Bastiaan Visser²²⁹

Het wetsvoorstel verdwijnt uiteindelijk – in ieder geval voorlopig – van tafel. Dit kunnen we opmaken uit de brief die John Peirce op 6 oktober 1786 aan baljuw Kolff stuurt. Mogelijk waren de lobby pogingen van Edgley, Peirce, Visser en Kanse uiteindelijk succesvol. Een andere mogelijkheid is dat de Engelse regering uiteindelijk terugschrok voor de tegenmaatregelen die Nederland zou nemen, als het voorstel doorgang vond. Zo zou er gedreigd zijn met importheffingen op “*Britsche handwerksele en voortbrengselen*”.²³⁰ Ook een optie is dat het de klachten van vissers aan de Engelse westkust waren die het parlement deden zwichten. Deze laatste dienden namelijk op 31 maart een klacht in bij het Lagerhuis dat de tarbotsubsidies voor oostelijke vissers, schadelijk voor hen zouden zijn.²³¹

²²⁷ idem; 4 april 1786

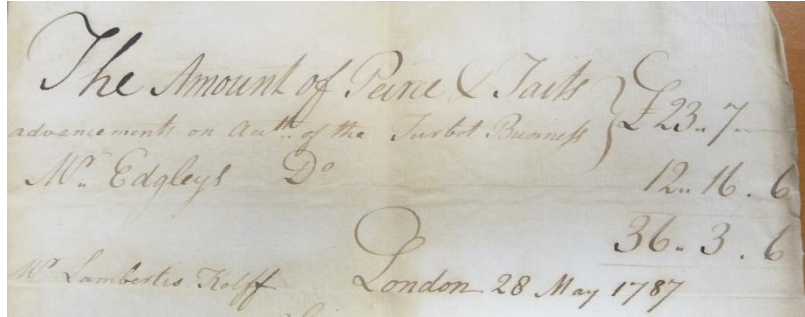
²²⁸ ibidem; financieel overzicht Leendert van den Tol 1786

²²⁹ ibidem

²³⁰ Groninger Courant, dinsdag 2 mei 1786, zie bijlage 3

²³¹ *The Journals of the House of Commons* Vol. 41 (z.p. 1803) p. 464

Edgley en Peirce declareren hun onkosten bij Lambertus Kolff. In totaal gaat het om een bedrag van 36 pond, drie schellingen en zes penningen, wat Kolff omrekent naar f398,-. In een brief schrijft Kolff dat de visser Gerrit Stapel het bedrag aan beide heren zal betalen. De kooplieden moeten het bedrag inhouden op de opbrengst van een lading tarbot die Stapel in Londen

The Amount of Peirce & Edgley's } £ 23. 7.
advancements on Acct. of the Tarbot Business }
M^r. Edgley Do } 12. 16. 6
M^r. Lambertus Kolff } 36. 3. 6
London 28 May 1787

Het briefje met daarop de door beide kooplieden gedeclareerde bedragen.²³²

op de markt zal brengen. Met een kwitantie kan Stapel het bedrag in Nederland weer terug krijgen. Deze bewijsstukken vinden we ook terug in het archief van Middelharnis: uit een tweetal bewijzen van betaling blijkt dat Gerrit Stapel op 27 juli 1787 zowel Peirce als Edgley betaalt voor hun diensten. Edgley schrijft daarnaast nog een kort briefje waarin hij stelt dat “Harry Staple” in Holland 36 pond, drie schellingen en zes penningen betaald moet krijgen.²³³

De aan de Londense kooplieden betaalde onkostenvergoeding was ook daadwerkelijk een vergoeding voor gemaakte onkosten. De kooplieden wilden namelijk geen betaling voor hun lobbywerk, als Kolff dit vraagt antwoordt Peirce: “it was with pleasure we stirr’d in this business & we should be ashamed to make for trouble any demand”.²³⁴ Edgley en Peirce worden door Lambertus Kolff “zeer vriendelijk [...] bedankt voor alle, in deeze zoo gelukkig geslaagde zaken, aangewende devoiren”. Kolff spreekt de hoop uit dat zowel de Londense kooplieden, als de visserij van Middelharnis nog lang mogen “jouisseren” van het behaalde resultaat. Dat er ook daadwerkelijk sprake was van een wederzijds belang blijkt wel uit het feit dat Lambertus Kolff van de kooplieden uit Londen “2 koppel kreeften” toegezonden krijgt.²³⁵

Uit de memorie van Adrianus Quirinius Kolff uit 1801 zouden we overigens kunnen opmaken dat het Engelse wetsvoorstel later uiteindelijk toch door het parlement is aangenomen. Adrianus Quirinius Kolff omschrijft in het document namelijk eerst de plannen “van weegen ’t Committé tot Examinatie vanden staet der visserijen des Rijks”, waarna hij schrijft: “[...] welke voorstellen of besluyten alsdoen alle zijn bekrachtigt geworden”. Mogelijk zijn de plannen onder alle, hierboven omschreven, druk toch enigszins bijgesteld, want de desastreuze gevolgen die Lambertus Kolff voorzag lijken te zijn uitgebleven. Adrianus Quirinius Kolff schrijft in 1801 dat “[...]de Engelse vissers tot heeden toe die visserij van tarbot niet hebben kunnen frequenteeren”.

²³² SGO, GAMi 406; 28 mei 1787

²³³ idem; brief 13 juli 1787 en bewijzen van betaling en kort briefje van Thomas Edgley, 27 juli 1787

²³⁴ ibidem; 28 mei 1787

²³⁵ ibidem; brieven 13 juli 1787 en 28 mei 1787

Deels kwam dit volgens Kolff doordat de Engelsen niet de beschikking hadden over het juiste aas, anderzijds zou het zijn gekomen doordat de Engelse vissers “*de genoegsaeme qaliteit om met succes die visserij te kunnen oeffenen*” misten.²³⁶

De Vierde Engelse oorlog

Tot slot van dit hoofdstuk zullen we nu nog kort bezien wat men in Middelharnis merkte van de Vierde Engelse oorlog, die duurde van 1780-1784. Vrij snel moet deze oorlog zich bij de vissers en ventjagers hebben doen voelen, want in een resolutieboek uit 1781 lezen we dat als gevolg van de “*deplorable staet der visserij, door den oorlog met Groot Brittanje*” er besloten is om dat jaar geen kermis of jaarmarkt in Middelharnis te houden.²³⁷ In het archief vinden we twee verzoekschriften aan de Staten-Generaal en één resolutie gegeven als reactie op deze rekesten uit 1781. Het eerste verzoekschrift, afkomstig van de gecommiteerden der visserij in Vlaardingingen en Maassluis, vraagt de aandacht voor de slechte toestand van de Nederlandse visserij. Er wordt gewezen op hoe deze situatie andere landen – die tot dan toe de vis aangeleverd kregen door de Nederlanders – de mogelijkheid biedt om de visserij zelf op te pakken. Dit gebeurde bijvoorbeeld in de Zuidelijke Nederlanden, waar het aantal kabeljauwvissers groeide tijdens de Vierde Engelse oorlog.²³⁸ In voorgaande oorlogen werd, zo stelt men, juist alles gedaan om de visserij te ontzien en werden er wederzijdse afspraken gemaakt om de vissers ongemoeid te laten.²³⁹

Het tweede rekest is afkomstig van Matthijs Hendrik van Son, een Haagse procureur die het stuk schrijft namens het dorpsbestuur van Middelharnis. Hiermee sluit het dorp zich aan bij de inhoud van het bovengenoemde verzoekschrift. Middelharnis wordt door Van Son gepresenteerd als “[...] *een der voornaemste en welvarendste in het eijland van Overflakké*” wat “*bijna desselfs geheele bestaen schuldig was aan de visserij welke door de ingezeetenen met een aantal gaffelschuyten in de Noordzee werd geexerceert [...]*”. De Middelharnissenaren verdienden hun geld met het naar de Londense markt brengen van verse tarbot, en zien de oorlog een lelijke streep door de rekening halen. Bovendien, zo stelt Van Son, heeft Middelharnis een “*bijzonderheid boven andere vischdorpen*” namelijk “*dat een groot gedeelte der ingezeetenen hun onderhoud vinden in de gaffelschuiten*”. Zo zijn in het dorp veertig ventjagers die vis richting de markten van Antwerpen en Brussel vervoeren “*en aldaar tot goede prijzen te verkopen*”. De teloorgang van de visserij zou tot gevolg hebben dat “*de gantschen gemeente van Middelharnis buiten kostwinning*” gesteld zou worden. Deze ontwikkeling zal, zo schrijft de jurist, Middelharnis onvermijdelijk “*tot den beklaglijksten staat van armoede en gebrek doen vervallen*”. Hij stelt dat er weliswaar een soort noodfonds bestond, maar dat dit de vissers in Middelharnis nooit genoeg zou kunnen compenseren. Het dorpsbestuur verzoekt de Staten-Generaal via Van Son dan ook maatregelen te treffen “*door welken de visserijen in het algemeen off die van Middelharnis in het bijzonder gedurende de oorlog zoo veel mogelijk worden geconserveert*”.²⁴⁰

²³⁶ ibidem; memorie 27 oktober 1801

²³⁷ SGO, GAMi 7; fol. 18b

²³⁸ Parmentier, ‘In de wereld is niets volmaekt’, p.p. 50-51

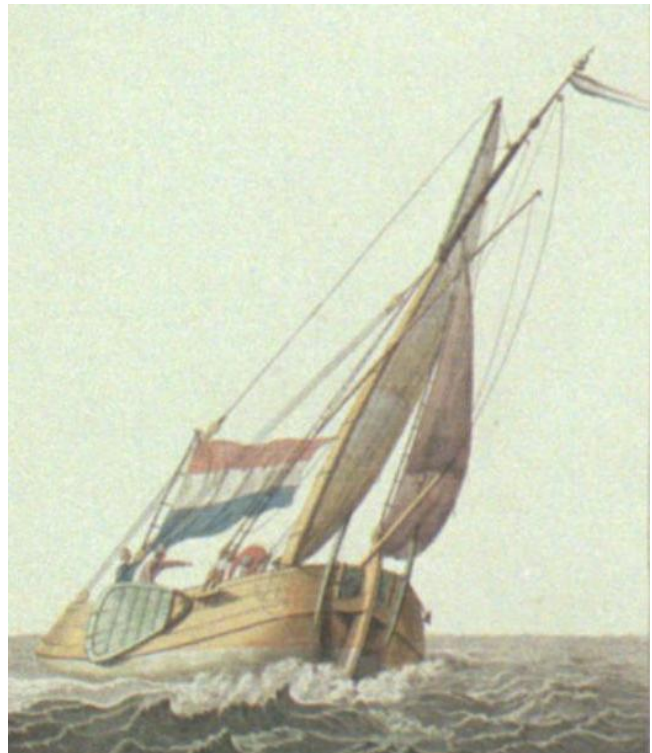
²³⁹ Stukken betreffende de noodzakelijke hulp aan de visserij in verband met de oorlogsomstandigheden, SGO, GAMi 422

²⁴⁰ idem

Het verzoek van de drie vissersplaatsen heeft – in ieder geval bij de Staten-Generaal – succes. Er wordt besloten *“de heer Hop, minister plenipotentiaris”*²⁴¹ aan het Hof in Brussel aan te schrijven. Hij zal met de Engelse overheid onderhandelen of de Engelse marine de Nederlandse vissers met rust wil laten als de Nederlandse oorlogsschepen ook de Engelse vissers ongemoeid laten.²⁴²

Zolang een dergelijke overeenkomst er nog niet was gingen de vissers uit Middelharnis echter creatief om met de beperkingen als gevolg van de oorlog, zo blijkt uit een memorie wat op 22 mei 1782 door Gualtherus Kolff samen met de gecommitteerde reders en boekhouders wordt opgesteld. Kolff lijkt door de Admiraliteit op de Maas naar Middelharnis gestuurd te zijn om te onderzoeken of Middelharnisse vissers toch handel drijven op Londen. Dit blijkt ook zo te zijn, want de reders en boekhouders zetten in de memorie uiteen waarom zij denken gerechtigd te zijn om met hun visschuiten op Engeland te blijven varen. Volgens hen waren de schepen uit Middelharnis ‘verkocht’ aan *“keizerlijke onderdanen”*²⁴³, die nu onder keizerlijke vlag met *“versschen of leevendigen tarbot en paling”* naar de vismarkt in Londen voeren.²⁴⁴

Tegen betaling had Bruno d’Hert, een Gentse advocaat en raadsheer van de Raad van Vlaanderen, de vissers en reders namelijk het poorterschap van Gent bezorgd. Ook vissers uit Vlaardingen, Maassluis, Pernis en Zwartewaal konden via deze weg onder de keizerlijke vlag varen.²⁴⁵ De Middelharnisse reders begrepen echter wel dat hun handelen niet toegestaan was, wat wel blijkt als zij in de memorie de hoop uitspreken van de *“gunstige gelegenheid te moogen blijven profitueeren om buijten iemands naadeel eenig voordeel te behaalen, en daar door de enorme schaadens voor de reederij en ongelukkige verregaande armoede in het dorp van Middelharnis, uijt en door de geheele stilstand der visserij [...] min of meer te repareren en verzagten”*.

Een gaffelschuit

In de memorie voeren zij nog een aantal redenen aan waarom de vissers uit Middelharnis handel op Londen zouden moeten mogen bedrijven. Zo stellen zij dat de Staten-Generaal op 19 oktober 1781 hebben bepaald dat de visserij is toegestaan, en dat in die resolutie geen sprake is van beperkingen met betrekking tot de verkoop van de vis.

²⁴¹ De gevolmachtigde minister, vergelijkbaar met een ambassadeur.

²⁴² SGO, GAMi 422

²⁴³ Uit de Zuidelijke Nederlanden dus.

²⁴⁴ SGO, GAMi 406; 15 november 1781

²⁴⁵ Parmentier, ‘In de wereld is niets volmaekt’, p. 51

Uit de kopie van een resolutie van de Staten-Generaal gegeven op 15 november 1781 – waarvan men ook in Middelharnis een exemplaar had – blijkt echter dat de visserij weliswaar is toegestaan, maar dat *“alle vaart ten dienste van sijne Groot-Brittannische Majesteit ofte desselfs onderdaanen”* verboden is.²⁴⁶ Het valt dan uiteraard te betwisten of vishandel op Engeland al dan niet in deze categorie valt. De reders en boekhouders vervolgen echter dat de vishandel naar Londen helemaal niet nadelig is voor Nederland. Deze vormde eerder een voordeel aangezien er goed aan verdiend werd. Volgens de memorie zou men zelfs kunnen stellen dat de handel nadelig is voor de Engelsen omdat zij flink moeten betalen voor de Hollandse vis. De voortgang van de handel naar Engeland is bovendien in het voordeel van de *“reederijen en des dorps vissers – ingezeetenen en daar aan verknogte neeringen, handwerken en fabricquen”*, zo menen de opstellers.²⁴⁷

Concluderend hebben we in dit hoofdstuk gezien dat de tarbothandel op Engeland zeer belangrijk was voor de vissers uit Middelharnis, aangezien deze erg lucratief was. Om deze reden werd van Engelse zijde dan ook tweemaal een poging ondernomen om de tarbotvisserij over te nemen, beide keren echter zonder al teveel succes. Net als bij de bedreigingen van de handel op Brabant, zagen we ook nu weer dat de familie Kolff bij problemen een invloedrijk netwerk had, wat direct ingeschakeld werd. De Engelse kooplieden die de vissers in Londen kenden bleken bovendien goed van pas te komen als informatiebron en lobbyist. De Vierde Engelse oorlog had, zoals we zagen, een negatieve invloed op de Engelse handel en op de totale visserij van Middelharnis waardoor het hele dorp in het slop raakte. We constateerden echter ook dat de vissers uit Middelharnis toch naar manieren bleven zoeken om de regels te ontduiken en de lucratieve Engelse handel weer op te pakken.

²⁴⁶ SGO, GAMi 406; 15 november 1781

²⁴⁷ Voor zowel de memorie als de brief: SGO, GAMi 406; Stukken betreffende de vrijheid om tarbot en paling naar Engeland te brengen, 1781-1782

Conclusie

Centraal in deze studie stond de vraag welk belang de visserij gedurende de achttiende eeuw voor Middelharnis had. Om deze vraag te kunnen beantwoorden hebben we allereerst gekeken naar de rol die de visserij binnen het dorp speelde. We hebben kunnen zien dat deze rol tijdens de achttiende eeuw zeer groot was. Zo zagen we de vissers een substantieel deel van de Middelharnisse bevolking vormden. Bovendien waren er behalve de vissers meer mensen in het dorp die profiteerden van de visserijsector zoals de ventjagers, scheepsmakers, de zeilmaker en de kuiper. Het was dan ook niet voor niets dat het dorpsbestuur “*de totale ruine*” van het dorp voorzag toen het conflict met de Zeeuwse Admiraliteit in 1732 weer de kop opstak.²⁴⁸ Dat de visserij voor meer mensen in het dorp dan alleen de vissers van belang was proeven we ook in de woorden van Matthijs Hendrik van Son uit 1781. Van Son schrijft dan “*dat een groot gedeelte der ingezeetenen hun onderhoud vinden in de gaffelschuiten*” en dat de teloorgang van de visserij als gevolg van de Vierde Engelse Oorlog er toe zou leiden dat “*de gantschen gemeente van Middelharnis buiten kostwinning*” gesteld zou worden.²⁴⁹ Om de gevolgen van de oorlog met Engeland zo veel mogelijk te ontduiken, bleken de vissers echter vindingrijk: we zagen immers dat zij in 1782 onder de keizerlijke vlag alsnog uitvoeren.²⁵⁰

Ook voor de dorpsinkomsten was de visserij belangrijk, met name door middel van de Middelharnisse visafslag werden de voordelen van de vishandel geproefd. De afslag kreeg een steeds groter belang doordat het volledige Gat van Goeree gold als territorium van Middelharnis, een bepaling die mede dankzij de koppeling met de afslag van Hellevoetsluis de gehele achttiende eeuw standhield. Ook de slimme zet van het dorpsbestuur om in 1734 55 ventjagers te laten erkennen dat het Goereese Gat het domein van Middelharnis was, in ruil een handelskrediet bij de visafslag van Middelharnis²⁵¹, droeg hier aan bij. De ventjagers erkenden uiteindelijk de territoriumafbakening van Middelharnis en waren ook door hun krediet aan de Middelharnisse afslag gebonden. Bovendien zorgde het krediet ervoor dat vissers en ventjagers hun werk beter konden uitvoeren. We zagen immers dat de vissers gedurende grote delen van het jaar “*door het dikke en verse water van boven komende*”²⁵² niet bij het havenhoofd van Middelharnis kon plaatsvinden en dat de afslag daarom plaatsvond op het water.

Dat de vissers teveel last hadden van het zoete water kwam onder andere door de geringe diepgang als gevolg van de voortdurende verzanding, een groot probleem tijdens de achttiende eeuw. Ook de haven van het vissersdorp leed hieronder, en een groot deel van de inkomsten van de visafslag was dan ook gereserveerd voor het onderhoud van de haven. Als er in 1759 een forse investering nodig is om de haven van Middelharnis toegankelijk te houden door een nieuw havenkanaal te graven krijgt Middelharnis zelfs het recht krijgt om extra belasting te heffen ter financiering.²⁵³ Ook de Staten van Holland betalen mee aan het kanaal nadat een onderzoekscommissie de noodzaak van het kanaal onderzocht heeft. Dat zulke maatregelen genomen worden voor een relatief klein dorp, duidt ook weer op het belang van de visserij.

²⁴⁸ SGO, GAMi 406; 23 april 1732

²⁴⁹ SGO, GAMi 422

²⁵⁰ SGO, GAMi 406; 15 november 1781

²⁵¹ SGO, GAMi 407

²⁵² SGO, GAMi 406; memorie uit 1732

²⁵³ Verseput, *Van visschershaven*, p.p. 18-26

Dit zien we ook terug in het rapport van de onderzoekscommissie van de Staten, die concludeert “*dat Middelharnis is een plaats, die desselfs opkomst, accres en voorspoed is verschuldigt aan de visvangst [...] en dat gelijk deese plaats daar door onder Gods zeegen [...] tot soo een florissante staat [...] is gebragt, als moogelijk geen eenige plaats in gantsch Nederland werd gevonden [...]*”.²⁵⁴

We zagen in deze studie ook dat de vissers van Middelharnis bij de visvangst gebruik maakten van de beugvisserij. Hierbij werden de vele haken geaasd met prikken uit het ‘prikgat’ wat in 1746 bij het dorp werd aangelegd.²⁵⁵ De gaffelvisschuiten uit Middelharnis waren voorzien van een zogenaamd bun, waardoor de vis levend en vers gehouden kon worden. Isaak Tirion concludeerde dan ook: “*de hoofdneering van Middelharnis is de vangst van verschen visch*”.²⁵⁶ Het jaar was in Middelharnis in twee duidelijke visseizoenen te verdelen: in de zomermaanden ving men tarbot en in de winter kabeljauw en andere schelvissoorten.

Ook de vishandel was duidelijk in tweeën te delen. Kabeljauw en schelvis werden door ventjagers met name verhandeld in Brabantse steden als Breda, Antwerpen, Mechelen en Brussel. De Middelharnisse ventjagers gebruikten hun bezaanbunsschuiten om de vis levend en vers op de verschillende vismarkten te brengen. We hebben gezien dat er tussen de verschillende plaatsen een concurrentiestrijd was om de gunst van de ventjagers, waarbij ventjagers bepaalde voordelen kregen of een aanmoedigingspremie in het vooruitzicht werd gesteld. Van dit laatste is de fraaie wimpel uit Oudenbosch een schitterend voorbeeld. De handel op de Zuidelijke Nederlanden was lucratief maar was tegelijkertijd omgeven met problemen. Dit lijkt deels veroorzaakt te zijn doordat ventjagers uit Middelharnis wel heel ruimdenkend met de bestaande regels – zoals het verbod om eigen gevangen vis naar het Zuiden te exporteren – omsprongen, waardoor zij andere partijen irriteerden. Deze irritatie zagen we bijvoorbeeld in het conflict met de stad Antwerpen. Zowel die stad als Middelharnis stellen zich in dit conflict enigszins onredelijk op, en lijken er vooral op uit om zelf een zo groot mogelijk aandeel in de vishandel te krijgen of te behouden. In het vergelijkbare conflict met Zeeland zien we dat Zeeland de visserij van Middelharnis naar zich zelf toe probeert te trekken. Dit is opnieuw een indicatie voor het belang van de visserij in Middelharnis: Veere had geen poging gedaan om vissers en ventjagers uit Middelharnis los te weken²⁵⁷ als dit niet lonend geweest zou zijn. Het belang van de visserij voor het dorp blijkt bovendien ook uit de moeite die Middelharnis onderneemt om de Antwerpse, en later de Zeeuwse maatregelen van tafel te krijgen.

Terwijl de kabeljauw en schelvis vooral door de ventjagers naar Brabant werden verhandeld, zagen we dat de tarbot die de vissers in de zomer vingen door hen zelf in Engeland werd verkocht. De tarbothandel was bijzonder winstgevend, er werd immers voor een groot exemplaar wel tot twaalf gulden betaald.²⁵⁸ Door de tarbothandel op Engeland bouwden de vissers een netwerk op met Engelse kooplieden als Mitchel, Peirce en Edgley. Dit netwerk kwam Middelharnis, ten tijde van Engelse bedreigingen voor de tarbothandel, goed van pas.

²⁵⁴ SGO, GAMi 310

²⁵⁵ SGO, GAMi 427

²⁵⁶ Tirion, *Hedendaagse Historie*, p.p. 180-185

²⁵⁷ SGO, GAMi 406; 23 april 1732

²⁵⁸ Broeze ed., *Maritieme geschiedenis. Deel 3*, p. 330

Zo kreeg men via het Londense netwerk informatie over de stand van zaken, en werd er in 1786 zelfs door de Engelse kooplieden Peirce en Edgley gelobbyd ten faveure van de Middelharnisse tarbotvisserij. De kooplieden zetten zich waarschijnlijk voor de Middelharnisse zaak in omdat zij hoopten zelf profijt te hebben van goede relaties met de vissers.

In de oppositie tegen de bedreigingen van de visserij speelt de familie Kolff, die gedurende de achttiende eeuw verschillende functies binnen het dorpsbestuur van Middelharnis vervult, een grote rol. De verschillende telgen van de Kolff-familie blijken een uitgebreid en invloedrijk netwerk te hebben, wat bovendien meer dan eens bereid blijkt hen te helpen. Zo zien we dat secretaris Cornelis Kolff in het conflict met Zeeland allerlei hooggeplaatste mensen inschakelt, zoals de baron Van Reede en de Delftse pensionaris Hoornbeek. Ditzelfde zien we ook bij Gualtherus, de zoon en opvolger van Cornelis Kolff, die tijdens de eerste tarbotcrisis in 1763 via Jakob van der Dussen en raadspensionaris Steyn de Nederlandse gezant in Engeland weet te bereiken. Als in 1786 opnieuw de tarbothandel op en door Engeland bedreigd wordt schakelt secretaris Gualtherus Kolff de invloedrijke procureur Van Son in, terwijl zijn zoon baljuw Lambertus Kolff persoonlijk naar Den Haag reist om met de raadspensionaris over de zaak te praten. De inspanningen van de familie Kolff ten gunste van de visserij in Middelharnis zijn overigens deels te verklaren vanuit belangenverstrengeling. Zo heeft familielid Adrianus Quirinius Kolff belangen in vissersschepen²⁵⁹ en is baljuw Lambertus Kolff zelf boekhouder van het schip de St. Michiel.²⁶⁰ Ook de schepen Leendert van den Tol is een bestuurder met visserijbelangen.²⁶¹

Concluderend kunnen we stellen dat het belang van de visserij voor Middelharnis gedurende de achttiende eeuw erg groot was. Zo steeg het aantal vissers in het dorp gedurende vrijwel de gehele onderzochte periode van 252 in 1708 tot 384 in 1795 en nam het aantal schepen toe van 21 naar 32. Zoals we hebben gezien profiteerden ook andere ambachtslieden in Middelharnis van de visserijsector. Ook uit de vergaande investeringen die door het dorpsbestuur samen met de Staten van Holland worden gedaan om de haven bevaarbaar te houden, blijkt dat de visserij belangrijk was. Daarnaast wijzen ook de inspanningen die er vanuit Middelharnis gedaan worden om bedreigingen van de vishandel, naar zowel Brabant als Engeland, het hoofd te bieden op het grote belang van zowel de visserij als de vishandel voor Middelharnis.

Gedurende de achttiende eeuw speelden er al wel een tweetal zaken, waardoor de Middelharnisse visserij later in de problemen zou komen. Ten eerste betreft dit de als maar terugkerende verzanding van de haven²⁶² en ten tweede de bedreigingen van de buitenlandse handel²⁶³, waarbij het dorp vooral bij de bestrijding van het eerstgenoemde probleem tijdens de achttiende eeuw overheidssteun nodig had. Het gaat evenwel te ver om, zoals Kranenburg over de totale Nederlandse visserij schrijft, te stellen dat de visserij in Middelharnis “*een noodlijdend bedrijf was, dat zich slechts met overheidssteun kon staande houden*”.²⁶⁴ In tegendeel, in 1795 aan de vooravond van de Franse periode was de visserij in Middelharnis springlevend en nog altijd van groot belang voor het dorp.

²⁵⁹ GAR, BNR 1310; p. 45

²⁶⁰ SGO, GAMi 402; 29 maart 1786

²⁶¹ idem; financieel overzicht Leendert van den Tol 1786

²⁶² Verseput, *Van visschershaven*, p. 32

²⁶³ Kuiper, *Verandering en verval*, p.p. 45-48

²⁶⁴ Kranenburg, *De zeevisscherij*, p. 216

Suggesties voor vervolgonderzoek

- Onderzoek in het Brits Nationaal Archief in Londen zou mogelijk meer informatie kunnen verschaffen over de handelingen van de vissers in Londen. Mogelijk is er bijvoorbeeld door onderzoek in het archief van de Billingsgate vismarkt uitsluitel te krijgen of de vissers uit Middelharnis hun vis inderdaad via die markt verkochten.
- Ook onderzoek in de archieven van de Britse parlementaire commissie tot onderzoek van de Britse visserij zou wellicht interessante informatie kunnen opleveren, bijvoorbeeld over de vraag of de vissers Jan Kanse en Bastiaan Visser direct contact hebben gehad met commissieleden. En mogelijk is zelfs het schriftelijke stuk wat zij op dienden te stellen nog terug te vinden. De kans hierop is echter vrij klein: uit een eerste poging deze stukken te vinden bleek dat, als zij er nog zijn, ze in het Parlementair Archief van Groot-Brittannië liggen. Door een brand in 1834 zijn daar echter geen of zeer weinig stukken van vóór dat jaar terug te vinden.
- Onderzoek in het Zeeuws Archief naar de tollijsten uit fort Lillo, voor wat betreft de Zeeuwse tol. In het boek van prof. Leune²⁶⁵ wordt gezegd dat er uit de achttiende eeuw zeer gedetailleerde tollijsten bewaard zijn gebleven, die mogelijk informatie kunnen verschaffen over de aantallen Middelharnisse ventjagers en hun ladingen.
- Onderzoek in het Archief van Antwerpen zou mogelijk meer informatie kunnen opleveren over de activiteiten van de ventjagers in Antwerpen, en over de omvang van de vishandel daar. Uit een eerste contact met het Archief van Antwerpen bleek dat er tollijsten uit de achttiende eeuw bewaard zijn gebleven, en het zou dus interessant zijn om te kijken of en hoeveel ventjagers uit Middelharnis daar op vermeld worden.
- Onderzoek in de archieven van Mechelen en Brussel zou meer informatie kunnen opleveren omtrent de handel en het volume daarvan op die Brabantse steden.
- Onderzoek naar de herkomst van de vissersschepen uit Middelharnis. Middelharnis had immers niet altijd een eigen scheepswerf. Bovendien lijkt het onmogelijk dat alle schepen in Middelharnis zelf gebouwd werden. Het lijkt alsof sommige schepen bijvoorbeeld op Vlaardingse werven werden gebouwd, en vervolgens naar Middelharnis werden verkocht. Het vergt echter meer onderzoek, ook in de Vlaardingse archieven voor zover die beschikbaar zijn, om hierover echte uitspraken te kunnen doen.

²⁶⁵ Leune, *Lillo en Liefkenshoek*, p.476

- Het streekarchief van Voorne-Putten, waar het archief van de voormalige vissersplaats Zwartewaal te vinden is, zou voor een eventueel vervolgonderzoek interessante informatie kunnen opleveren. Zwartewaal had als vissersplaats veel gemeen met het nabijgelegen Middelharnis, en vissers uit Zwartewaal verkochten geregeld hun vis via de visafslag van Middelharnis. Ook gebruikten de vissers uit beide plaatsen dezelfde vissersschepen. In het archief van Middelharnis bevindt zich wat correspondentie met vissers uit Zwartewaal, wellicht is in het archief van Zwartewaal ook correspondentie uit Middelharnis te vinden. Ook valt er te denken aan mogelijke verkoopaktes van schepen, aangezien het niet ondenkbaar is dat vissersschepen zo nu en dan van thuishaven wisselden.
- De ventjagersboeken uit Middelharnis – die vooral over de Franse tijd handelen en dus voor deze studie niet relevant waren – bevatten een schat aan informatie. In zo'n boek tekende de houder van de visafslag per ventjager aan hoeveel vis hij van een visser had overgenomen en hoeveel geld deze dus nog kreeg van de ventjager. Uit deze gegevens is bijvoorbeeld op te maken welke vissoorten men wanneer ving en wat de prijsontwikkeling van de vis was. Zo zien we bijvoorbeeld dat de ene keer er f3,- voor een kabeljauw wordt betaald, terwijl er op een ander moment f9,- voor wordt betaald.
- Tot slot zou verder onderzoek in het streekarchief Goeree-Overflakkee nog meer informatie op kunnen leveren. Zo is voor te stellen dat er hier en daar nog interessante informatie verborgen zit in archiefstukken waar men die op het eerste gezicht niet zou verwachten. Verder zou het archief van Sommelsdijk – wat helaas nog niet geïnventariseerd is – informatie kunnen bevatten over de Sommelsdijkse ventjagers en over de Zeeuwse *commis* die daar gevestigd was.

Dr. J. Verseput:
De geschiedenis van de visserij te Middelharnis

In het vervolg van zijn beschouwing over de visserij van Middelharnis (het artikel is geplaatst in het nummer van 9 april j.l.) ging dr. J. Verseput in zelf, hoe die vroeger reilde en zeilde. Met de opheffing van de visafslag in 1857 bleef de visserij voortbestaan, al had men na de Franse tijd moeite om weer tot bloei te komen.

Geweldige aanvoer van vis

Er is te Middelharnis een geweldige aanvoer van vis geweest. In januari 1745 werden op 1 dag (behalve veel andere vis) 9000 kabeljauwen aangevoerd. In 1835 werden van 1 nov. tot 15 dec. 250.000 schelvisen aangevoerd. In 1840 bracht één vissloep er 6900 binnen. De vis werd vervoerd naar Engeland, Brabant en België.

Voor Middelharnis was dit van enorme betekenis, zoals reeds gezegd werden uit de netto-opbrengsten haven, kaai en straten betaald, maar ook de kosten van aanleg Visserdijk, bomen aan de Ste-neweg, de omroeper, vervoer van men-sen voor werk aan de Klundert enz.

Voor de gemeente Middelharnis was de visafslag een mooie sluitpost. Ambacht-slui, winkeliers enz. hadden er al-len welvaren van. Het was terecht een van de welvarendste plaatsen in Neder-land.

Men viste op kabeljauw, tarbot en schelvis op de Noordzee. Men bleef er slechts kort, omdat de schepen niet zo groot waren. In 1708 voeren van Mid-delharnis 21 gaffelschepen, in 1795 wa-ren er 32 van deze vaartuigen. De naam was ontleend aan de grote gaffel, die bij het bergen van de zeilen niet gestre-ken werd en waartegen het grootzeil opgeleid werd. Het waren platboomde schepen, voorzien van zwaarden. Later schafte men sloepen aan, waarvan de eerste in 1817 arriveerde. Dit vaartuig was van Franse afkomst en heette eigenlijk „chaloupe". De eersten hadden één mast, de latere hadden een bezaans-mast met het daarbij behorende achter-zeil, wat uitstekend voldeed. In 1896 werd de eerste stalen sloep in gebruik genomen.

De Middelharnisse visserij bestond voornamelijk uit die met de beug. Een beuglijn had een lengte van plm. 90 m. en was voorzien van een hoek of haak. De onderlinge afstand was 1500 meter; veertien van deze lijnen zaten aan een baaklijn aan de uiteinden van dob-bers of jonen voorzien. Het geheel werd bakwant of kortweg want genoemd. Het aas bestond uit prikken; aan boord had men de z.g. prikkebijter.

De bemanning bestond uit 12 á 13 man; n.l. de schipper, een stuurmans-maat, de ouweman (die zorg droeg voor de inventaris) de inbakker (die zorgde voor het inhalen van het want) 6 ma-trozen w.o. een kok (bij loting) een prikkebijter, en een speeljongen.

Het leven aan boord was druk, men viste van 16 uur tot de volgende dag 11 uur. Er werd 12 km. beuglijn uitge-zet. Bij het inhalen moest de vis ge-sneden worden, de kabeljauwen wer-den in tonnen gezouten. Een ton bevat-te plm. 35 kabeljauwen. Waren de ton-nen vol, keerde men erug naar Middel-harnis.

De gezouten kabeljauw was duurder dan de levende. Met schelvis was dit net andersom.

De verdiensten hingen af van de be-somming, die in 18 delen werd gesplitst. De reder ontving 6, de schipper 1 $\frac{1}{2}$ %, de stuurmansmaat en elk der matrozen 1 deel; de rest werd onder de overblij-venden verdeeld. De schipper ontving nog 150 gulden stuurgeld per jaar; ieder aandeel werd nog gekort met 1 $\frac{1}{2}$ % voor weduwen en wezenpensioen.

Sociale verzekering

In dit verband vertelde dr. Verseput dat Middelharnis in vroeger eeuwen voor de visserij een sociale verzekering had; de gemeenteraad had een bedrag bijeen gegaard om losgelden te verkrij-gen, om daarmee vissers die door ka-pers waren gevangen genomen, los te kopen. In 1626 werd een reglement van kracht, waarin de premie was bepaald op een bepaald percentage bij verkoop van vis. Als iemand verdronk werd voor elke man f 50,— uitgekeerd, voor jon-geren f 25,—, kwam iemand er bij het vergaan van schip levend af, dan kreeg hij de helft. In 1637 kwamen de vis-sers in verzet en weigerden de pre-mie te betalen. Daarmee werd deze verzekering opgeheven.

Eén gulden per week voor weduwen

In de 19e eeuw waren de eerstge-noemde bepalingen van kracht; het we-duwen- en wezenpensioen betekende niet veel. Het pensioen voor weduwen van verdronken vissers bedroeg f 1,— per week, voor ieder kind verhoogd met een kwartje per week. Er verging nog al eens een schip, in 1910, na het vergaan van de Luctor et Emergo gaf dit aanleiding tot een uitvoerig onder-zoek door de raad van Scheepvaart.

Middelharnis is niet met zijn tijd meegegaan, met aanschaf van nieuwe schepen. Meer en meer vissers verhuis-den naar Rotterdam, Maassluis en Vlaarding. In 1921 verdween de laat-ste sloep uit de haven en was de visserij van Middelharnis historie geworden.

Werk van houten schepen te Middelharnis

Toen Middelharnis nog floreerde op gebied van de visserij en er tal van z.g. „sloepen" waren, was er ook een scheepswerf op het terrein van Peeman, waar thans het kolenerf gevestigd is. De oude visserijplaats is intussen wel veel veranderd; Mid-delharnis heeft nu zijn jachthaven.

Ragebollen en restaureren

Bijlage 2: Overzicht pachters visafslag en de betaalde pachtsommen

bron: Ulbo J. Mijs, *De vischafslag van Middelharnis 1597-1856* (Sommelsdijk 1894)

Jaartal	Aantal pachtjaren	Pachter	Pachtsom		
			Guldens	Stuivers	Penningen
1700	2	Abraham Noorthoeve	2230		
1701	>	Idem	2230		
1702	1	Idem	1500		
1703	1	Idem	900		
1704	1	Marinus van der Daff	1020		
1705	1	Abraham Noorthoeve	1320		
1706	1	Idem	1350		
1707	1	Idem	1750		
1708	1	Idem	1950		
1709	1	Idem	2610		
1710	1	Idem	2800		
1711	1	Idem	3400		
1712	1	Idem	3100		
1713	1	Idem	2800		
1714	1	Idem	3200		
1715	1	Idem	3000		
1716	1	Jan van Kakom	2350		
1717	1	Idem	2925		
1718	1	Abraham Kip	3300		
1719	1	Jan Gerritse Bliet	3430		
1720	1	Jan van Kakom	3200		
1721	1	Jan Gerritse Bliet	3260		
1722	1	Jan van Kakom	2950		
1723	1	Idem	2850		
1724	1	Idem	2470		
1725	1	Dirk Stoffelsz. Visser	2701		
1726	1	Jan Gerritse Bliet	3520		
1727	1	Idem	3500		
1728	1	Idem	3725		
1729	1	Cornelis van Cacom	4070		
1730	1	Jan Gerritse Bliet	3910		
1731	1	Cornelis van Cacom	3981		
1732	1	Jan Gerritse Bliet	3650		
1733	1	Jasper Pieterse de Bruijne	3660		
1734	1	Cornelis van Cacom	3850		
1735	1	Jan Gerritse Bliet	4065		
1736	1	Jaspert de Bruijne	4120		
1737	1	Idem	4520		
1738	1	Jacob Jansz. Van Cacom	4820		
1739	1	Gerrit Jansz. Bliet	4925		
1740	1	Jan Gerritse Bliet	4450		
1741	1	Jacob Jansz. Van Cacom	4242		
1742	1	Cornelis van Cacom	3325		
1743	1	Jaspert de Bruijne	3500		

1744	1	Jan Gerritsz. Bliet	4950
1745	0,5	Idem	2510
	0,5	Cornelis van Cacum	1950
1746	0,5	Gerrit Jansz. Bliet	2050
	0,5	Jeroen van den Tol	1660
1747	0,5	Jan Gerritse Bliet	2750
	0,5	Idem	2200
1748	0,5	Idem	1000
	0,5	Gecollecteerd door Gerrit Jansz. Bliet	928 7
1749	0,5	Gualtherus Kolff	1650
	0,5	Jan Gerritsz. Bliet	2020
1750	1	Gualtherus Kolff	5060
1751	1	Idem	4530
1752	1	Idem	5120
1753	1	Jeroen van den Tol	5070
1754	1	Idem	5510
1755	1	Cornelis van der Vlucht	5600
1756	0,5	Idem	3310
	0,5	Idem	2461
1757	0,5	Idem	2650
	0,5	Cornelis Michielsz. van Cacum	1780
1758	0,5	Jeroen van den Tol	2510
	0,5	Jacob Noordijk	1800
1759	0,5	Idem	2620
	0,5	Idem	2250
1760	0,5	Jeroen van den Tol	3910
	0,5	Cornelis van der Vlucht	2890
1761	0,5	Idem	4160
	0,5	Adrianus van Driel	2960
1762	0,5	Cornelis van der Vlucht	4350
	0,5	Cornelis Michielsz. van Cacum	2870
1763	0,5	Johannis Meijer	4360
	0,5	Idem	2600
1764	0,5	Jeroen van den Tol	4520
	0,5	Idem	3220
1765	0,5	Gualtherus Kolff	5160
	0,5	Pieter Jacobsz. Paauw	3560
1766	1	Cornelis van der Vlucht	9960
1767	1	Idem	10010
1768	1	Jeroen van den Tol	10020
1769	1	Cornelis van der Vlucht	9270
1770	1	Jeroen van den Tol	10110
1771	1	Gualtherus Kolff	9210
1772	1	Idem	8450
1773	1	Cornelis van der Vlucht	8470
1774	1	Gualtherus Kolff	8280
1775	1	Cornelis Romeijn	7610
1776	1	Cornelis van der Vlucht	7450
1777	1	Pieter den Baars	7980
1778	1	Adrianus Quirinius Kolff	10110

1779	0,5	Pieter den Baars	5800		
	0,5	Adrianus Quirinius Kolff	3600		
1780	0,5	Idem	5820		
	0,5	Idem	3830		
1781	1	Pieter den Baars, in plaats van pachtsom ad. f6060,- uitgekeerd	1797	2	4
		Gecollecteerd door Teunis de Bloeme	1128		
1782		Gecollecteerd door Teunis de Bloeme	1509	11	
		Gecollecteerd door Teunis de Bloeme	7259	14	
1783		Gecollecteerd door Teunis de Bloeme	7829	8	
	0,5	Gualtherus Kolff	4200		
1784	0,5	Adrianus Quirinius Kolff	6330		
	0,5	Idem	4230		
1785	1	Idem	8520		
1786	1	Idem	9600		
1787	1	Idem	10200		
1788	1	Idem	11340		
1789	1	Idem	11700		
1790	1	Idem	11730		
1791	1	Idem	10800		
1792	1	Idem	10800		
1793	1	Idem, in plaats van pachtsom ad. f10500,- uitgekeerd.	8806	6	8
1794		Gecollecteerd door Teunis de Bloeme	7406	8	
		Gecollecteerd door Teunis de Bloeme	4939	5	
1795		Gecollecteerd door Teunis de Bloeme	784	6	
		Gecollecteerd door Teunis de Bloeme	5836	14	8

Ao. 1786.

No. 35

GRONINGER

COURANT.

DINGSDAG

Den 2 M A Y.

GROOTBRITTANNIEN.

* * * * * LONDON den 18 April. Men is thans agter de
* * * * * **L** * * * * * redenen waar om de Bill, tot aanmoediging van
* * * * * de *Vifchery* van de *Tarbot*; niet geflaagd is.
* * * * * De *Hollanders*, tegen welken dat middel bedoeld
* * * * * was, hebben over dat onderwerp klagten, en
zelfs bedreigingen gedaan van *Reprefailles*. Men fprak niet
minder, dan van den Invoer der *Britfche Handwerkjeien* en
Voortbrengfelen in *Hollandte* bezwaaren: En dewyl daar een
van derzeiver voornamfte vertier is; zoo heft men voor-
zigtig geoordeeld, het niet te waagen, dien weg zig ge-
floten, of ten minften eene groote vermindering daar in
te zien.

Lijst van archivalia

Streekarchief Goeree-Overflakkee (SGO)

Gemeentearchief Middelharnis (GAMi)

- Inv. nr. 4 Resolutieboek van het dorpsbestuur
- 6 Resolutieboek van het dorpsbestuur
- 7 Resolutieboek van het dorpsbestuur
- 310 Het verlengen van de haven naar het Noorddiep
- 359 Kaart van de nieuw te maken haven waarop de slikken en zandplaat voor de haven zijn aangegeven
- 385 Concept-akte waarin schout en schepenen verzoeken een ton op het wrak van de Zeven Provinciën te leggen
- 386 Concept-akte waarin schout en schepenen zich borg stellen voor f60,- voor het langer laten branden van het baken op de toren van Goedereede
- 387 Stukken betreffende de heffing van vuur- en bakengeld
- 398 Correspondentie met het bestuur van de stad Mechelen over het brengen van vis naar die stad
- 399 Publicatie betreffende de aanvoer van verse vis naar Breda
- 400 Extract uit het resolutieboek van de magistraat van de stad Breda houdende instructie voor de naschrijver van de vismarkt
- 401 Brief van de drossaard, burgemeester en schepenen van de stad Breda over de levering van vis door ventjagers van Middelharnis
- 402 Stukken betreffende de afzet van vis naar andere landen
- 403 Rekest van schout en schepenen aan de Admiraliteit op de Maas
- 406 Stukken betreffende de moeilijkheden door ventjagers ondervonden bij het vervoer van vis 1724-1732, 1787, 1801
- 407 Contract tussen de ventjagers tegen het verkopen van vis anders als op het comptoir
- 408 Contract tussen de ventjagers omtrent de plaats waar voortaan van de vissers de vis te kopen en opnemen
- 409 Contract tussen de ventjagers tegen het binnengaats verkopen van vis aan de Engelsen
- 410 Missive van het gemeentebestuur van Oudenbosch tot vrijstelling van de ventjagers van Middelharnis van het havengeld
- 411 Schuldboek wegen de verkoop van vis (ventjagersboek)
- 422 Stukken betreffende de noodzakelijke hulp aan de visserij in verband met de oorlogsomstandigheden
- 425 Contract tussen de stuurlieden tegen het stoppen in de haven van aankomende schuiten
- 426 Contract tussen de stuurlieden tegen het aannemen van matrozen van een andere stuurman

- 427 Contract betreffende de aanleg van een prikgat
- 428 Stukken betreffende de naleving van de resolutie van de Staten van Holland aangaande het ter inzage geven van een gedeelte van het octrooi rakende de belasting op de verkoop van vis aan alle stuurlieden
- 429 Brief van enige vissers met antwoord op de keerzijde betreffende de betaling van het innegeld
- 432 Stukken houdende contracten betreffende de aanleg van scheepswerven
- 443 Lijst der vismaat

Rechterlijk archief Middelharnis (RAMi)

- 52 Condities van verkopen van vaste goederen en schuiten
- 53 Condities van verkopen van vaste goederen en schuiten

Gemeentearchief Rotterdam (GAR)

Archief Familie Kolff (BNR)

- 1310 Register van leningen verstrekt door Adrianus Quirinius Kolff, 1762-1827

Nationaal Archief (NA)

Archief College van de Grote Visserij (3.11.03)

- 99 Memorie betreffende de jaarlijkse kosten en opbrengsten van de haringvisserij van Holland en de IJslandse kabeljauwvisserij op de Maas (18^e eeuw)

Stadsarchief Breda (ARC0001)

Archief stadsbestuur Breda

- 253 Ingekomen stukken

Lijst van overige gebruikte bronnen

- Een artikel uit de lokale krant 'Het Eilanden-nieuws', van 13 april 1965, over een lezing gegeven door J. Verseput. Dit artikel is bijgevoegd als bijlage 1.
- Een artikel uit de 'Groninger Courant' van 2 mei 1786, over de Hollandse maatregelen tegen het Engelse tarbotwetsvoorstel. Dit artikel is bijgevoegd als bijlage 3.

Literatuurlijst

- Aa, A.J. van der, *Biographisch woordenboek XIX* (Haarlem 1875)
- Bakker, Rs., *De Nederlandsche stad- en dorpsbeschrijver*. Deel 6, Middelharnasch (Amsterdam 1798)
- Beaujon, A., *Overzicht der geschiedenis van de Nederlandse zeevisscherijen* (Leiden 1885)
- Boers, B., *Beschrijving van het eiland Goedereede en Overflakkee* (Sommelsdijk 1843)
- Broeze, F.J.A. ed., *Maritieme geschiedenis der Nederlanden deel 3* (Bussum 1977)
- Kranenburg, H.A.H.K., *De zeevisscherij van Holland in den tijd der Republiek* (Amsterdam 1946)
- Kuiper, M., *De visserij van Middelharnis tijdens de Franse Tijd* (BA-scriptie Vaderlandse Geschiedenis)
- Leune, J.M.G., *Lillo en Liefkenshoek. Deel 1: De geschiedenis van twee Scheldeforten 1585-1786* (Brussel 2006)
Universiteit Leiden, 2009)
- Martens, P.J.M., *Schokkermannen en bootvissers: de ankerkuilvisserij op Hollands Diep en Haringvliet* (Tilburg 1999)
- Mijs, Ulbo J., *De vischafslag van Middelharnis 1597-1856 met de desbetreffende ordonnantiën, keuren, ampliatiën, octrooien, contracten enz., verzameld uit het archief der gemeente* (Sommelsdijk 1894)
- Mijs, Ulbo J., *Eenige bladzijden uit de geschiedenis van Middelharnis* (Sommelsdijk 1895)
- Molhuysen, P.C. en P.J. Blok ed., *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek deel 3* (Leiden 1914)
- Parmentier, J., 'In de wereld is niets volmaakt: de evolutie van de Zuid-Nederlandse visserij in relatie tot de Zeeuwse en Hollandse invoer tijdens de achttiende eeuw' in *Archief: mededelingen van het Koninklijk Zeeuwsch genootschap der wetenschappen* (2003) p.p. 31-61
- Ploeg, J. *Bezanen en gaffelaars. Schepen van 't Overmaas, visschuiten van de Zuid-Hollandse eilanden uit de jaren 1600 – 1850* (Emmen 2008)
- Read, F., "Hollandse palinghandel op Londen" in *Spiegel Historiae* (1981) nr. 2 februari, p.p. 83-90
- Second report from the committee appointed to enquire into the state of the British fisheries and into the most effectual means for their improvement and extension* (z.p. 1785)
- Son, H.J.A. van, *Geschiedenis en genealogie van het geslacht van Son. Deel 7* (Dordrecht 1950)
- The Journals of the House of Commons* Vol. 41 (z.p. 1803)

Tirion, I., *Hedendaagse Historie, of tegenwoordige staat van alle volkeren; XVIIde deel. Vervolgende de beschrijving der Vereenigde Nederlanden, en wel in 't byzonder van Holland* (Amsterdam 1749)

Verseput, J., 'De geschiedenis van de visserij te Middelharnis' in *Eilanden-Nieuws* (13 april 1965)

Verseput, J., *Middelharnis, een eilandgemeente* (Middelharnis 1953)

Verseput, J., *Van visschershaven naar jachthaven* (Middelharnis 1982)